V. İ. LENİN

EMPERYALİZM

KAPİTALİZMİN EN YÜKSEK AŞAMASI

inter
yayınları

V. İ. LENİN

KAPİTALİZMİN EN YÜKSEK AŞAMASI EMPERYALİZM

Bu kitap; 1966 Dietz Verlag-Berlin tarafından yapılan Almanca tercümesi esas alınarak Türkçeye çevrildi

Yayınevi

Birinci Basım : Ekim 1995
Dizgi : Dönüşüm (0212) 244 29 97
Baskı : Başaran Matbaası
Kapak : İnter Grafik-Tasarım
Kapak Baskı : Başaran Matbaası

ISBN 975–7349–38–0

İNTER YAYINLARI
Ankara Cd. 31
Fahrettin Kerim Gökay Vakfı İşhanı
No: 31 Kat: 4/51
Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel: (0212) 519 16 16

V. İ. LENİN

KAPİTALİZMİN EN YÜKSEK AŞAMASI EMPERYALİZM

Çeviren: **Süheyla KAYA**

Red: **İsmail YARKIN**

İÇİNDEKİLER

Rusça Baskıya Önsöz....9
Fransızca ve Almanca Baskıya Önsöz....11
I – Üretimin Yoğunlaşması ve Tekeller....18
II – Bankalar ve Yeni Rolleri....32
III – Mali Sermaye ve Mali Oligarşi....48
IV – Sermaye İhracı....64
V – Dünyamn Kapitalist Birlikler Arasında Paylaşılması....70
VI – Dünyamn Büyük Güçler Arasında Paylaşılması....79
VII – Kapitalizmin Özel Bir Aşaması Olarak Emperyalizm....91
VIII – Kapitalizmin Asalaklığı ve Çürümesi....102
IX – Emperyalizmin Eleştirisi....112
X – Emperyalizmin Tarihteki Yeri....127

Ek : Basel Uluslararası Olağanüstü Sosyalistler Kongresi Manifestosu (24-25 Kasım 1912)....133
Notlar....139
Adlar Dizini....157

KAPİTALİZMİN EN YÜKSEK AŞAMASI EMPERYALİZM

KAPİTALİZMİN EN YÜKSEK AŞAMASI — EMPERYALİZM[1]

Herkesçe Anlaşılabilir Bir İnceleme

RUSÇA BASKIYA ÖNSÖZ

Okura sunduğum bu broşür, 1916 ilkbaharında Zürih'te yazıldı. Oradaki çalışma koşulları nedeniyle doğal olarak Fransız ve İngiliz kaynaklarının bir bölümünden, Rus kaynaklarının ise büyük bir bölümünden yoksundum. Bununla birlikte, emperyalizm üzerine temel İngilizce yapıt olan J. A. Hobson'un kitabından, bu çalışmanın hakettiğini düşündüğüm büyük bir titizlikle yararlanma olanağı buldum.

Bu broşür Çarlık sansürü göz önüne alınarak yazılmıştır. Bu nedenle kendimi sadece teorik —özellikle ekonomik— tahlillerle sınırlamak zorunda kalmadım, aynı zamanda son derece gerekli olan birkaç politik gözlemi de büyük bir ihtiyatla, Çarlığın, "legal" bir şeyler yazmak için kalemi her eline alışında bütün devrimcileri kul-

lanmak zorunda bıraktığı o lanet olası Ezop dilinin imalarıyla formüle etmem gerekti.

Şimdi, bu özgürlük günlerinde, broşürün Çarlık sansürü göz önüne alınarak sakatlanmış, bozulmuş, demir bir mengene içine sıkıştırılnuş pasajlarını yeniden okumak zor geliyor. Emperyalizmin sosyalist devrimin arifesi olduğu, sosyal-şovenizmin (lafta sosyalizm, gerçekte şovenizm) sosyalizme tam bir ihanetle ve tamamen burjuvazinin safına geçişle eşanlamlı olduğu, işçi hareketi içindeki bu bölünmenin emperyalizmin nesnel koşullarıyla ilişkili olduğu vs. vs. konusunda "köle dili" kullanmak zorunda kaldım, o nedenle bu sorunlara ilgi duyan okura, yakında yeni bir baskısı çıkacak olan, yurtdışında 1914–1917 yıllarında yazdığım makalelere başvurmasını öneririm. Burada özellikle 119 ve 120. sayfalardaki* bir pasajı vurgulamalıyım: Kapitalistlerin ve onların safına geçen (Kautsky'nin öylesine tutarsızca mücadele ettiği) sosyal-şovenlerin, ilhaklar sorununda nasıl utanmazca yalan söylediklerini, ***kendi*** kapitalistlerinin ilhaklarını nasıl utanmazca ***gizlediklerini*** okura, sansürden geçebilecek biçimde anlatabilmek için, örnek olarak … Japonya'yı vermek zorunda kaldım! Dikkatli okur Japonya'nın yerine Rusya'yı, Kore'nin yerine ise Finlandiya'yı, Polonya'yı, Kurland'ı, Ukrayna'yı, Hiva'yı, Buhara'yı, Estonya'yı, ve Büyük-Rus olmayanların oturduğu diğer bölgeleri koymakta güçlük çekmeyecektir.

Broşürümün en temel ekonomik sorununun, yani emperyalizmin ekonomik özü sorununun açıklığa kavuşturulmasına katkıda bulunacağını umut etmek istiyorum; öyle ki, bu sorun incelenmeden, bugünkü savaşı ve bugünkü politikayı anlamak olanaksızdır.

Petrograd, 26 Nisan 1917

Yazar

*Bkz. bu kitap s. 126 —**Alm. Red.***

FRANSIZCA VE ALMANCA[2] BASKIYA ÖNSÖZ

I

Bu broşür, Rusça baskıya önsözde de belirtildiği gibi, 1916 yılında, Çarlık sansürü dikkate alınarak yazılmıştır. Bugün bütün metni yeniden yazma olanağım yok, ayrıca bu amaca uygun da olmazdı, çünkü broşürün ana görevi, tartışma götürmez burjuva istatistiklerinden derlemniş verilere ve bütün ülkelerin burjuva bilginlerinin itiraflarına dayanarak, 20. yüzyılın başlarında, Birinci Emperyalist Dünya Savaşının arifesinde, uluslararası karşılıklı ilişkileri içinde kapitalist dünya ekonomisinin ***bütünlüklü*** bir ***tablosunu*** göstermektir.

Çarlık sansürü açısından yasal olan bu broşür, ileri kapitalist ülkelerdeki komünistlerin çoğu açısından, bugün Amerika ve Fransa'da neredeyse bütün komünistlere karşı yürütülen son tutuklamalardan sonra, komünistler için var olan en cılız yasallık kalıntılarından bile, "dünya demokrasisi"ne ilişkin sosyal-pasifist düşünce ve umutların tüm yanlışlığını kanıtlamak için yararlanmalarının olanaklı —ve gerekli— olduğuna inanmaları bakımından yararlı olacaktır. Sansür edilmiş bu broşür için en gerekli ekleri bu önsözde aktarmaya çalışacağım.

II

Bu kitapta 1914–1918 savaşının her iki taraf için de emperyalist bir savaş (yani bir fetih savaşı, yağma ve talan savaşı), dünyanın paylaşılması, sömürgelerin, finans kapitalin "nüfuz bölgeleri"nin paylaşımı ve yeniden paylaşınu uğruna bir savaş vs. olduğu kanıtlanmaktadır.

Çünkü bir savaşın gerçek toplumsal, ya da daha doğrusu, gerçek sınıfsal karakteri, elbette savaşın diplomatik tarihinde değil, ***tüm*** savaşan ülkelerdeki egemen ***sınıfların nesnel*** durumlarının tahlilinde yatar. Bu nesnel durumu ortaya koyabilmek için, tek tek örnek ya da veriler öne çıkarılmayıp (toplumsal yaşamın görüngülerinin bunca karmaşıklığı içinden, herhangi bir tezi desteklemek için sonsuz sayıda uygun örnek ya da veri gösterilebilir), bilakis mutlaka, ***tüm*** savaşan devletlerin ve ***tüm*** dünyanın iktisadi yaşamının ***temellerine*** ilişkin verilerin ***toplamı*** ele alınmalıdır.

1876–1914 yıllarında ***dünyanın paylaşılmasını*** (Bölüm VI) ve 1890–1913 yıllarında bütün dünyadaki ***demiryollarının*** paylaşılmasını (Bölüm VII) ortaya koyarken, böyle çürütülemez biçimde derlemniş veriler verdim. Demiryolları kapitalist sanayiin en bellibaşlı kollarının, kömür ve metalurji sanayiinin bilançosunu, dünya ticaretinin ve aym zamanda burjuva-demokratik uygarlığın gelişiminin bilançosunu ve en çarpıcı göstergesini oluşturur. Demiryollarının büyük sanayi ile, tekellerle, birliklerle, kartellerle, tröstlerle, bankalarla, finans oligarşisiyle ilişkisi, kitabın ilk bölümlerinde anlatılmaktadır. Demiryolu ağının dağılını, bu dağılımın eşitsizliği, eşitsiz gelişimi — bütün bunlar, modern tekelci kapitalizmin dünya ölçüsündeki sonuçlarıdır. Ve bu sonuçlar, ***bu*** iktisadi temel varlığını sürdürdüğü, üretim araçları üzerinde özel mülkiyet devam ettiği ***sürece,*** emperyalist savaşların kesinlikle kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

Demiryolları yapını, görünüşe göre, basit, doğal, demokratik, kültürel, uygarlaştırıcı bir girişimdir: Kapitalist köleliğin maskelenmesi için kendilerine para ödenen burjuva profesörlerin ve burjuva darkafalıların gözlerine böyle görünür. Gerçekte, bu girişimleri, binlerce düğümle üretim araçlarının özel mülkiyetine bağlayan kapitalist bağlar, demiryolu yapınını, (sömürge ve yarı-sömürgelerdeki) ***bir milyar*** insan için, yani dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan bağımlı ülkelerdeki insanlar ve "uygar" ülkelerdeki serma-

yenin ücretli köleleri için, bir baskı aracına dönüştürmüştür.

Küçük üreticinin emeği üzerine kurulu özel mülkiyet, serbest rekabet, demokrasi — kapitalistlerin ve kapitalist basının işçileri ve köylüleri aldatmak için kullandığı bütün bu şiarlar çok gerilerde kalmıştır. Kapitalizm, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun bir avuç "ileri ülke" tarafından sömürgeci baskısının ve mali açıdan boğulmasının bir dünya sistemine dönüşmüştür. Tepeden tırnağa silahlı dünyaya egemen iki üç haydut (Amerika, İngiltere, Japonya), "ganimet"i paylaşıyorlar ve ***kendi*** ganimetlerini paylaşma uğrundaki ***kendi*** savaşlarına bütün dünyayı çekiyorlar.

III

Monarşist Almanya tarafından dayatılan Brest-Litovsk barışı ve daha sonra Amerika, Fransa gibi "demokratik" cumhuriyetler ve "özgür" İngiltere gibi ülkeler tarafından dayatılan daha da vahşi, daha da alçakça Versay Barışı,[3] insanlığa en yararlı hizmeti yapmıştır: Emperyalizmin kiralık kalemşörleri gibi —kendilerine pasifist ve sosyalist deseler de— "Wilsonizm"e övgüler düzen ve emperyalizm altında barışın ve reformların mümkün olduğunu kanıtlamaya çalışan gerici küçük-burjuvaların yüzünü açığa çıkarmıştır.

Ganimetten İngiliz finans haydutları grubunun mu yoksa Alman finans haydutları grubunun mu aslan payını alacağını belirlemek için yürütülen savaştan geriye kalan on milyonlarca ölü ve sakat ve sonra bu iki "barış anlaşması"; burjuvazinin yıldırdığı, ezdiği, aldattığı, kandırdığı milyonlarca ve on milyonlarca insanın gözünü görülmemiş bir hızla açıyor. Savaşın yol açtığı genel sefalet zemini üzerinde genel devrimci kriz büyüyor; bu kriz, geçireceği serüvenler ne kadar uzun ve yorucu olursa olsun, proleter devriminin zaferinden başka bir biçimde sonuçlanmayacaktır.

1912 yılında, genel olarak savaşı değil de (çeşitli türde savaşlar vardır, bunların arasında devrimci savaşlar da bulunur), tam da,

1914'te patlayacak olan savaşı değerlendiren II. Enternasyonal'in Basel Manifestosu, II. Enternasyonal kahramanlarının bütün ihanetini, bütün yüzkızartıcı iflasını açığa çıkaran bir anıt olarak kalacaktır.

O nedenle bu bildiriyi bu baskıya ek olarak alıyorum* ve okurların dikkatini ısrarla, II. Enternasyonal kahramanlarının, bildirinin yaklaşmakta olan savaşın proleter devrimle ilişkisinden açık, kesin bir biçimde söz edildiği pasajlarından, tıpkı bir hırsızın hırsızlık yaptığı yerden kaçınmaya gösterdiği dikkatle kaçındıklarına çekiyorum.

IV

Bu kitapta "Kautskycilik"in eleştirisine, bir yığın sosyalist, reformist, pasifist, burjuva demokratı ve papazla birlikte dünyanın bütün ülkelerinde "en önde gelen teorisyenler", II. Enternasyonal liderleri (Avusturya'da Otto Bauer ve takımı, İngiltere'de Ramsay MacDonald ve başkaları, Fransa'da Albert Thomas vs. vs.) tarafından temsil edilen uluslararası ideolojik akımun eleştirisine özel bir yer ayrılmıştır.

Bu düşünsel akım, bir yandan II. Enternasyonal'in dağılmasının, çürümesinin, diğer yandan da yaşamdaki tüm konumu itibariyle burjuva ve demokratik önyargıların tutsağı olan küçük-burjuva ideolojisinin kaçınılmaz ürünüdür.

Kautsky ve benzerlerinde böylesi görüşler, bu yazarın onyıllar boyunca, özellikle de sosyalist oportünizme (Bernstein, Millerand, Hyndman ve Gomper'in vs. oportünizmlerine) karşı mücadelede savunduğu Marksizmin devrimci temellerinden vazgeçmek anlanuna gelmektedir. O nedenle bugün, bütün dünyada "Kautskyciler"in pratik politikada (II. Enternasyonal ya da sarı Enternasyonal aracılığıyla) aşırı oportünistlerle ve burjuva hükümetleriyle (sosyalistlerin de

* *Bkz. Bütün Eserler, cilt XVIII, Ek, s. 475. Bu Manifestonun içeriği hakkında Lenin'in anlatımı için bkz. Lenin, Seçme Eserler, c. 5 s. 185-186 —İnter Yayınları* **—Red.**

katıldığı burjuva koalisyon hükümetleriyle) birleşmiş olmaları bir tesadüf değildir.

Bütün dünyada gelişen genelde proleter devrimci hareket, özelde de komünist hareket, "Kautskycilik"in teorik hatalarının tahlilinden ve teşhirinden vazgeçemez. Hele Marksizm iddiası hiç olmayan, fakat tıpkı Kautsky ve takınu gibi emperyalizmin çelişkilerinin derinliğini ve bu çelişkilerin yol açtığı devrimci krizin kaçınılmazlığını gizlemeye çalışan pasifizmin ve bir bütün olarak "demokratizm"in dünyanın her yerinde hâlâ çok yaygın olması, bunu daha da zorunlu kılmaktadır. Bu akımlara karşı mücadele, bu aldatılmış küçük mülk sahiplerini ve az çok küçük-burjuva yaşam ilişkilerine sokulmuş milyonlarca emekçiyi burjuvaziden koparma göreviyle karşı karşıya bulunan proletarya partisinin görevidir.

V

Sekizinci Bölüm'deki "Kapitalizmin Asalaklığı ve Çürümesi" üzerine birkaç söz söylemek gerekiyor. Kitabın içinde de belirtildiği gibi, eski "Marksist" ve bugün Kautsky'nin silah arkadaşlarından ve "Almanya Bağımsız Sosyal-Demokrat Partisi"[4] içinde burjuva, reformist politikanın başlıca temsilcilerinden biri olan Hilferding, bu sorunda, ***açık*** pasifist ve reformist İngiliz Hobson'a göre geriye doğru adım atmıştır. Tüm işçi hareketi içindeki uluslararası bölünme, şimdi gayet açık bir biçimde ortaya çıknuştır (II. ve III. Enternasyonal). İki eğilim arasındaki silahlı mücadele ve içsavaş olgusu da keza açıkça ortadadır: Rusya'da Bolşeviklere karşı Kolçak ve Denikin'in Menşevikler ve "Sosyal-Devrimciler" tarafından desteklenmesi; Almanya'da Scheidemann, Noske ve yandaşlarının, Spartakistlere[5] karşı burjuvaziyle birlikte hareket etmesi; Finlandiya, Polonya, Macaristan vs.de ayın şey. Öyleyse bu tarihi olayın ekonomik temeli nedir?

Kuşkusuz bu, kapitalizmin en yüksek tarihsel aşamasına, yani emperya-

lizme özgü asalaklık ve çürümedir. Bu kitapta anlatıldığı gibi, kapitalizm bugün basit bir "kupon kesme" işlemiyle bütün dünyayı soyup soğana çeviren, özellikle zengin ve güçlü bir avuç (dünya nüfusunun onda birinden azı; en fazla ve çok abartılı bir hesapla bile, beşte birden az) devleti öne çıkarmış bulunmaktadır. Sermaye ihracı yılda 8–10 milyar frank gelir getirmektedir, hem de savaş öncesi fiyatlara ve savaş öncesi burjuva istatistiklerine göre. Şimdi bu miktar elbette daha fazladır.

Bu muazzam ***ekstra kârla*** (çünkü kapitalistler bu kârı "kendi" ülkelerinin işçilerinden sızdırdıkları kâra ek olarak elde etmektedirler) işçi önderlerinin ve işçi aristokrasisinin üst kesiminin ***satın alınabileceği*** açıktır. Ve "ileri" ülkelerin kapitalistleri tarafından, doğrudan ve dolaylı, açık ve örtülü binlerce yöntemle satın alınmaktadır da.

Yaşam tarzıyla, geliri itibariyle, tüm dünya görüşüyle tamamen darkafalı bu burjuvalaşmış işçiler ya da "işçi aristokrasisi" katmanı, II. Enternasyonal'in ana dayanağıdır ve günümüzde burjuvazinin ***başlıca toplumsal*** (askeri değil) ***dayanağıdır.*** Çünkü bunlar, ***işçi hareketi içinde burjuvazinin*** gerçek ***ajanları,*** kapitalistler sınıfının işçi uşakları (labour lieutenants of the capitalist class), reformizmin ve şovenizmin gerçek taşıyıcılarıdır. Proletarya ile burjuvazi arasındaki içsavaşta bunlar, kaçınılmaz olarak ve oldukça önemli bir sayıda, burjuvazinin yanında, "Komünarlar"a[6] karşı "Versaycılar"ın[7] yanında yer alırlar.

Bu olayın ekonomik kökleri kavranmadıkça, politik ve toplumsal önemi değerlendirilmedikçe, komünist hareketin ve önümüzdeki toplumsal devrimin pratik sorunlarının çözümüne doğru tek bir adım bile atılamaz.

Emperyalizm proletaryanın toplumsal devriminin arifesidir. Bu, 1917'den beri dünya ölçüsünde doğrulanmıştır.

6 Temmuz 1920.

N. Lenin

*

Son on beş–yirmi yıldır, özellikle de İspanyol–Amerikan Savaşından[8] (1898) ve Boer Savaşından (1899–1902)[9] sonra, Eski ve Yeni Dünya'nın ekonomik ve politik yazını, çağımızın özelliğini karakterize etmek için gittikçe daha sık "emperyalizm" kavramını kullanıyor. 1902'de İngiliz iktisatçısı J. A. Hobson'un "Emperyalizm" adlı yapıtı Londra ve New York'ta yayınlandı. Burjuva sosyal-reformizm ve pasifizm bakış açısını —bu bakış açısı, eski Marksist Karl Kautsky'nin bugünkü tavrıyla aslında özdeştir— temsil eden yazar, yapıtında emperyalizmin ekonomik ve politik temel özelliklerini çok iyi ve ayrıntılı biçimde anlatıyor. 1910'da Viyana'da Avusturyalı Marksist Rudolf Hilferding'in "Mali Sermaye" adlı yapıtı yayınlandı (Rusça çevirisi Moskova 1912). Yazarın para teorisindeki[10] yanlış anlayışına ve Marksizmi oportünizmle uzlaştırma yönündeki belli eğilimine rağmen, bu yapıt, Hilferding'in kitabının altbaşlığında dendiği gibi, "Kapitalizmin En Son Gelişmesi Üzerine" son derece değerli bir teorik "İnceleme" sunmaktadır. Aslında şu son yıllarda —örneğin 1912 sonbaharında yapılan Basel ve Chemnitz Kongreleri kararlarında olduğu gibi, özellikle de dergi ve gazetelerde yayınlanan sayısız makalede— emperyalizm üzerine söylenen sözler, bu iki yazarın ortaya koyduğu, daha doğrusu özetlediği düşüncelerin pek dışına çıkmıyor…

Aşağıda mümkün olduğunca kısa ve anlaşılır biçimde emperyalizmin ***temel*** ekonomik özellikleri arasındaki karşılıklı ilişkiyi ve bağı ortaya koymak istiyoruz. Sorunun ekonomik olmayan yanı

* *Sansür nedeniyle politik yan kastedilmektedir (bkz. birinci Önsöz). —Alm. Red.*

üzerinde hakettiği ölçüde durma olanağınız yok.* Okurların tümünü ilgilendirmeyeceği düşüncesiyle başvuru kaynaklarını ve notları broşürün sonuna koyduk.*

I— ÜRETİMİN YOĞUNLAŞMASI VE TEKELLER

Sanayiin olağanüstü gelişmesi ve üretimin gittikçe daha büyük işletmelerde büyük bir hızla yoğunlaşması süreci, kapitalizmin en karakteristik özelliklerinden biridir. Günümüzün sanayi istatistikleri, bize bu süreç hakkında en tam ve doğru verileri sunmaktadır.

Örneğin Almanya'da, her 1000 işletmeden 1882'de 3'ü, 1895'te 6'sı, 1907'de 9'u büyük işletme, yani 50'den fazla ücretli işçi çalıştıran işletmelerdi. Her 100 işçiden sırasıyla 22, 30 ve 37'si bunlarda çalışıyordu. Ancak üretimin yoğunlaşması işçilerin yoğunlaşmasından çok daha güçlüdür, çünkü büyük işletmelerde emek daha üretkendir. Buhar makineleri ve elektrik motorlarına ilişkin rakamlar bunu gösteriyor. Almanya'da sözcüğün geniş anlanuyla sanayie, yani ticaret, ulaştırma vb. de bakacak olursak, şu tabloyu elde ederiz: Almanya'daki toplam 3.265.623 işletmeden 30.588'i, yani sadece yüzde 0,9'u büyük işletmedir. 14,4 milyon işçiden 5,7 milyonu, yani yüzde 39,4'ü bu işletmelerde çalışmakta; 8,8 milyon beygir gücündeki buhar makinelerinin 6,6 milyonu, yani yüzde 75,3'ü; toplam 1,5 milyon kilovat elektrik enerjisinin 1,2 milyon kilovatı, yani yüzde 77,2'si bu işletmelerde kullamlmaktadır.

İşletmelerin yüzde 1'inden azı, toplam buhar ve elektrik gücünün dörtte üçünden ***fazlasını*** elinde bulundurmaktadır! Toplam işletmelerin yüzde 91'ini oluşturan 2,97 milyon küçük işletme (en çok beş ücretli işçi çalıştıranlar) toplam buhar ve elektrik gücünün sadece yüzde 7'sine sahiptir! Birkaç on bin büyük işletme her şeydir;

* *Bu veriler bu baskıya alınmamıştır. — **Alm. Red.***

milyonlarca küçük işletme ise hiçbir şey.

1907'de Almanya'da bin ya da daha fazla işçi çalıştıran işletmelerin sayısı 586 idi. Bunlar toplam işçi sayısının neredeyse ***onda birini*** (1,38 milyon), toplam buhar ve elektrik gücünün ***yaklaşık üçte birini*** (yüzde 32) kullanıyorlardı.* İleride göreceğimiz gibi parasermaye ve bankalar, bir avuç dev işletmenin bu üstünlüğünü, sözcüğün tam anlanuyla daha da ezici kılmaktadır, hem de kelimenin gerçek anlamında, yani milyonlarca küçük, orta ve hatta bazen büyük "şefler"in bir bölümü, gerçekte yüksek maliyenin birkaç yüz milyonerine tamamen bağımlı durumdadır.

Modern kapitalizmin bir başka ileri ülkesinde, Kuzey Amerika Birleşik Devletleri'nde üretimin yoğunlaşması daha da hızlı gerçekleşmektedir. Burada istatistikler sanayi sözcüğünü dar anlanuyla alır ve işletmeleri yıllık üretim değerine göre gruplandırır. 1904'te yıllık üretimleri 1 milyon dolar ve üstünde olan 1900 büyük işletme vardı (216.180 işletmenin yüzde 0,9'u); bu işletmelerin çalıştırdığı işçi sayısı 1,4 milyondu (toplam 5,5 milyonun yüzde 25,6'sı) ve yıllık üretimleri 5,6 milyardı (toplam 14,8 milyarın yüzde 38'i). Beş yıl sonra 1909'da rakamlar şöyledir: 3060 büyük işletme (toplam 268.491 işletmenin yüzde 1,1'i), 2 milyon işçi (toplam 6,6 milyon işçinin yüzde 30,5'i) çalıştırmakta ve 9 milyarlık (toplam 20,7 milyarın yüzde 43,8'i) yıllık üretim yapmaktadır.**

Ülkedeki bütün girişimlerin toplam üretiminin neredeyse yarısı, toplam işletmelerin ***yüzde birinin*** elindedir! Ve bu üç bin dev işletme 268 sanayi dalını kapsamaktadır. Buradan açıkça, yoğunlaşmanın, gelişmesinin belli bir aşamasında, deyim yerindeyse kendiliğinden neredeyse tekele yol açtığı sonucu çıkmaktadır. Çünkü birkaç düzine

---

* *"Alman İmparatorluğu Yıllığı" verilerine göre, Zahn.*

** *Statistikal Abstract of the United States (Birleşik Devletler'in Yıllığı), 1912, s. 202.*

dev işletmenin kendi aralarında anlaşması kolaydır, öte yandan işletmelerin dev boyutu rekabeti zorlaştırmakta ve böylece tekele doğru bir eğilim doğurmaktadır. Rekabetin tekele dönüşmesi, bugünkü kapitalist ekonominin en önemli görüntülerinden biridir —eğer en önemlisi değilse—, ve bu görüntüyü ayrıntılı biçimde incelememiz gerekir. Ancak önce olası bir yanlış anlama giderilmelidir.

Amerikan istatistiklerine göre bu ülkede 250 sanayi dalında 3000 dev işletme vardır. Buna göre her sanayi dalına 12 dev işletme düşüyor olmalıydı.

Fakat durum bu değildir. Her sanayi dalında büyük işletme yoktur; öte yandan, en yüksek gelişme düzeyine ulaşmış kapitalizmin son derece önemli bir özelliği birleşmedir, yani çeşitli sanayi kollarındaki işletmelerin tek bir işletme içinde toplanmasıdır; bunlar ya hammaddelerin işlenmesinin birbirini izleyen evreleri (örneğin demir madeninden pik demir üretilmesi, bunun çelik haline getirilmesi ve bazen de çelik mamuller üretimi), ya da birbirleriyle ilişkilerinde yardımcı rol oynayan sanayi dallarıdır (örneğin artıkların ya da yan ürünlerin işlenmesi; ambalaj malzemesi üretimi vs.).

> "...birleşme, —diyor Hilferding— konjonktür farklılıklarını ortadan kaldırır ve bunun sonucu olarak da birleşmiş işletmelere kâr oranında daha büyük bir istikrar sağlar. İkinci olarak ,birleşme, ticareti dışlar. Üçüncü olarak, teknik ilerleme ve böylece de basit işletmeler karşısında ekstra kâr elde etme olanağı sağlar. Dördüncü olarak, hammadde fiyatlarındaki düşüşün mamul madde fiyatlarındaki düşüşe ayak uyduramadığı ağır bir bunalım sırasındaki rekabet mücadelesinde, birleşmiş işletmelerin basit işletmeler karşısındaki konumunu güçlendirir."*

Alman demir sanayiindeki "karma", yani birleşmiş işletmeler üzerine özel bir çalışma yapnuş olan Alman burjuva iktisatçısı Heymann şöyle diyor: "'Basit' işletmeler yüksek malzeme fiyatları ile

* *"Mali Sermaye", Rusça çeviri. s. 286/287. (Alm. baskı) Berlin 1995 s. 284.*

düşük mamul madde fiyatları arasında eziliyorlar…" Ortaya şu tablo çıkıyor:

> "Geriye, bir yanda kendi kömür sendikası içinde sınsıkı örgütlenmiş milyonlarca ton üretim kapasiteli büyük kömür şirketleri, öte yanda bunlarla sıkı bir bağ içinde büyük çelik fabrikaları ve onların çelik sendikası kalmıştır. Yılda 4**00.000** ton çelik üreten, buna uygun olarak mamul üretim yanında kapsamlı kömür, demir ve yüksek fırın işletmelerine sahip, işletme kolonilerinde barınan 1**0.000** işçi çalıştıran, hatta kısmen kendilerine ait demiryolları ve limanları olan bu dev işletmeler, Alman çelik sanayiinin bugünkü tipik örnekleridir. Ve yoğunlaşma gittikçe artmaktadır. İşletmeler sürekli büyüyor; aynı ya da farklı türdeki gittikçe daha çok işletme, yarın düzine büyük Berlin bankasınca desteklenen ve yönetilen dev işletmelerde birleşiyor. Karl Marx'ın yoğunlaşma teorisinin doğruluğu, maden sanayii için, bu sanayiin en azından gümrükler ve nakliye tarifeleriyle korunduğu bizim gibi bir ülke açısından doğruluğu apaçık kanıtlanmıştır. Alman maden sanayii kamulaştırma için olgunlaşmıştır."*

İstisnai olarak dürüst bir burjuva iktisatçısı bu sonuca varmak zorunda kalmıştır. Heymann'ın, sanayiin yüksek gümrük tarifeleriyle korunmasını dikkate alarak Almanya'ya özel bir konum verdiği belirtilmelidir. Fakat bu durum, yoğunlaşmayı ve karteller, sendikalar vs. gibi tekelci işveren birliklerinin oluşumunu ancak hızlandırabilirdi. Serbest ticaretin yurdu olan İngiltere'de de yoğunlaşmanın, biraz daha geç ve belki de başka bir biçimde de olsa ***hakeza*** tekele yol açtığını saptamak çok önemlidir. Profesör Hermann Levy, Büyük Britanya'nın ekonomik gelişmesiyle ilgili verilere dayanarak yazdığı "Tekeller, Karteller ve Tröstler" adlı özel araştırmasında şöyle diyor:

---

* *Hans Gideon Heymann, "Alman Büyük Demir Sanayiinde Fabrikalar", Stuttgart 1904 (s. 256, 278)*

"Büyük Britanya'da tekelci eğilimi bağrında taşıyan şey, işletmelerin ve kapasitelerinin büyüklüğüdür. Bu, bir yandan, işletme başına büyük sermaye yatırımlarının, yoğunlaşma hareketi bir kez başladı mı, yeni girişimlerin büyük miktarda sermaye temin etmesini gerektirdiği ve böylece ortaya çıkmalarını zorlaştırdığı için böyledir. Ayrıca (ki bize göre asıl önemli nokta budur) yoğunlaşmanın doğurduğu dev işletmelere ayak uydurmak isteyen her yeni işletme, öyle bir üretim fazlasını temsil etmektedir ki, bunları ancak ya muazzam bir talep artışı sonucunda kârla satabilir, ya da fiyatları derhal, tekelci birlikler için olduğu kadar kendisi için de rantabl olmayan bir seviyeye çekecektir." Koruyucu gümrüklerin kartellerin kuruluşunu kolaylaştırdığı başka ülkelerden farklı olarak İngiltere'de tekelci işveren birlikleri, karteller ve tröstler kural olarak ancak, rekabet halindeki bellibaşlı işletmelerin sayısı "en çok birkaç düzine" olduğu zaman ortaya çıkmaktadır... "Yoğunlaşma hareketinin büyük sanayideki tekelci örgütlenmeye etkisi, bütün bir ekonomi alanı için, burada son derece açık biçimde görülmektedir."*

Yarın yüz yıl önce Marx "Kapital"ini yazdığında, iktisatçıların çoğuna serbest rekabet bir "doğa yasası" gibi görünüyordu. Resmi bilim, kapitalizmin teorik ve tarihsel bir tahlilini yaparak, serbest rekabetin üretimin yoğunlaşmasına yol açtığını, bunun ise gelişmenin belli bir aşamasında tekele götürdüğünü kanıtlayan Marx'ın yapıtını örtbas etmeye çalıştı. Bugün tekel bir olgu haline gelmiştir. Tekelin tekil görüntülerini anlattıkları dağlar kadar kitaplar yazan iktisatçılar, bu arada hep bir ağızdan "Marksizmin çürütüldüğü"nü ilan etmeye devam ediyorlar. Ne var ki, bir İngiliz atasözünün dediği gibi, gerçekler inatçıdır, ve istesek de istemesek de onları hesaba katmak zorundayız. Olgular, kapitalist ülkeler arasında örneğin koruyuculuk ya da serbest ticaret gibi hususlarda görülen farkların, tekellerin biçimi ya da ortaya çıkış zamanıyla ilgili önemsiz bazı değişiklikler arzettiğini gösteriyor; oysa üretimin yoğunlaşmasının sonucu olarak

* *Hexmann Levy, "Tekeller, Karteller ve Tröstler", Jena 1909. s. 286, 290, 298.*

tekellerin doğması, bugünkü gelişme aşamasında kapitalizmin genel temel bir yasasıdır.

Avrupa için, yeni kapitalizmin eskisinin yerini ***kesin olarak*** aldığı tarih tam olarak saptanabilir: 20. yüzyılın başı. Tekelin ortaya çıkışının tarihi üzerine en son derleme yapıtlardan birinde şunları okuyoruz:

> "1860'tan önceki dönemde kapitalist tekellerin tekil örnekleri görülür; bugün artık iyice tanıdığımız biçimlerin başlangıçlarını buralarda bulmak mümkün; fakat bütün bunlar kesinlikle tarih öncesidir. Modern tekellerin asıl başlangıcı en erken altmışlı yıllardadır. Gelişmelerinin ilk önemli dönemi, yetmişli yıllardaki uluslararası bunalımla başlar ve doksanlı yılların başlangıcına kadar sürer... Avrupa açısından değerlendirildiğinde, serbest rekabet altmışlı ve yetmişli yıllarda doruğuna ulaşır. İngiltere eski tarz kapitalist örgütlenmesinin kuruluşunu o zaman tamamlar. Almanya'da ise el zanaatları ve ev sanayiine karşı güçlü bir saldırıya geçer, kendi varoluş biçimlerini yaratmaya başlar... Büyük dönüşüm, 1873 çöküşüyle, daha doğrusu, bu çöküşü izleyen, seksenli yılların başında güç farkedilir bir kesintiyle, 1889 dolaylarında görülen son derece şiddetli fakat kısa bir 'boom' (yükselme) dönemiyle Avrupa ekonomik tarihinin 22 yılını alan bunalımla başlar... 1889/90 yıllarındaki kısa yükselme döneminde konjonktürden yararlanmak için büyük ölçüde kartel sistemine başvuruldu. Düşüncesizce uygulanan politika, fiyatların hızla ve çok şiddetli biçimde yükselmesine yol açtı; belki de fiyatlar aksi halde bu kadar hızlı ve şiddetli biçimde yükselmeyecekti. O nedenle neredeyse bütün bu birlikler acı bir biçimde 'çöküşün mezarlığı'nda sonlandılar. Bunu beş yıllık kötü bir iş
> ve düşük fiyatlar dönemi izledi, fakat sanayide egemen olan artık aynı ruh hali değildi. Çöküş artık doğal bir şey olarak görülmüyor, yeni elverişli bir konjonktürü önceleyen bir ara olarak değerlendiriliyordu.
>
> Böylece kartel oluşumu ikinci dönemine girdi. Eskiden geçici görüntüler olan karteller, ekonomik hayatın temelleri haline geliyor. Birbiri ardına alanları, ama öncelikle de hammadde sanayiini ele geçiriyorlar. Daha doksanlı yılların başında, daha sonra kömür sendikasına da ör-

nek oluşturacak olan kok sendikasının örgütlenmesinde, önemli ölçüde hâlâ aşılamayan bir birlik tekniği keşfedildi. Yüzyılın sonundaki büyük yükselme ve 1900–1903 bunalımı, en azından madencilik ve demir sanayiinde ilk kez kartellerin işareti altında gelişmiştir. Ve bu durum o sıralarda yeni bir şey olarak görülürken, bugün artık ekonomik hayatın büyük bölümlerinin düzenli şekilde serbest rekabet dışında tutulması kamuoyunca doğal bir şey olarak değerlendiriliyor."*

Buna göre tekellerin tarihinin en önemli sonuçları şöyledir: 1) 1860–1870: Serbest rekabetin gelişmesinde en yüksek nokta; tekeller belli belirsiz embriyonlar halindedir. 2) 1873 bunalımından sonra kartteller önemli ölçüde gelişiyor; fakat hâlâ istisnai ve kalıcı değil geçici olgular durumundadır. 3) 19. yüzyılın sonunda görülen yükselme ve 1900–1903 bunalınn: Karteller bütün ekonomik hayatın temeli haline geliyorlar. Kapitalizm emperyalizme dönüşmüştür.

Karteller satış koşulları, ödeme vadeleri vs. üzerine anlaşmalar yapıyorlar. Pazarları aralarında bölüşüyorlar. Üretilecek ürünlerin ıniktarını saptıyor, fiyatını belirliyorlar. Kârları çeşitli işletmeler arasında bölüştürüyorlar vs.

Almanya'daki kartel sayısı 1896'da yaklaşık 250 olarak; 1905 yılında ise 12.000 işletmeyi içine alan 385 kartel olarak tahmin edilmekteydi.** Ne var ki bu rakamların gerçek duruma göre düşük olduğu herkesçe kabul edilmektedir. 1907 işletme sayımının yukarıda aktarılan verilerinden, en büyük 12.000 işletmenin, toplam buhar ve elektrik gücünün yarısından fazlasını kullandığı anlaşılıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde tröstlerin sayısı 1900'de 185, 1907'de 250 ola-

---

* *Th. Vogelstein, "Kapitalist Sanayiinin Mali Organizasyonu ve Tekellerin Oluşumu" "Sosyal-Ekonominin Esasları"nda, VI. Bölüm, Tüb. 1914; aynı yazarın İngiltere ve Amerika'da Demir ve Tekstil Sanayinin Örgütlenme Biçimleri"yle karşılaştır. Cilt 1, Lpz. 1910. s. 25.*

** *Dr. Riesser, "Büyük Alman Bankaları ve Bunların Alman Ekonomisinin Bütün Gelişimiyle İlişkisi", 4. Baskı, 1912 — R. Liefmann, "Kartel ve Tröstler ve Ulusal Ekonominin Gelişimi", 2. Baskı, 1910.*

rak tahmin edilmişti. Amerikan istatistikleri bütün sanayi girişimlerini kişilere, özel firmalara ve şirketlere ait olanlar olarak ayırır. 1904 yılında bütün işletmelerin yüzde 23,6'sı ve 1909'da yüzde 25,9'u, yani bütün işletmelerin dörtte birinden fazlası şirketlere aitti. Bu işletmelerde toplam işçi sayısının 1904'te yüzde 70,6'sı ve 1909'da yüzde 75,6'sı (toplam sayının dörtte üçü) çalışmaktaydı; üretimleri ise 10,9 milyar ve 16,3 milyar dolar, yani toplam üretimin yüzde 73,3 ve yüzde 79'u tutarındaydı.

Karteller ve tröstler, çoğu durumda bir sanayi kolundaki toplam üretimin onda yedisi ya da sekizini ellerinde toplamaktadır: Ren–Vestfalya Kömür Sendikası, kuruluş yılı olan 1893'te bölgedeki toplam kömür üretiminin yüzde 86,7'sini, 1910 yılında ise yüzde 95,4'ünü elinde tutmaktaydı.* Bu biçimde oluşan tekel çok yüksek kârlar sağlar ve dev teknik üretim birimlerinin kurulmasına yol açar. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ünlü petrol tröstü (Standard Oil Company) 1900'de kurulmuştu.

> "Resmi sermayesi 150 milyon dolardır, 100 milyon dolarlık adi hisse senedi, 106 milyonluk imtiyazlı hisse senedi çıkarmıştır. Bu sonunculara 1900–1907 yılları arasında ödenen temettü oranları şöyledir: yüzde 48, 48, 45, 44, 36, 40, 40, 40, toplam 367 milyon dolar. 1882'den 1907 sonuna kadar elde edilen 889 milyon dolar net kârdan 606 milyon dolar temettü dağıtılmış, geriye kalan kısım ise yedek akçe olarak ayrılmıştır."** 1907'de United States Steel Corporation'ın (çelik tröstü) bütün işletmelerinde çalıştırılanların sayısı 210.180'den az değildi... (Alman maden sanayiinin en önemli işletmesi olan Gel-

* *Dr. Fritz Kestner, "Örgütlenme Zorunluluğu, Kartellerle Kartel Dışındakiler Arasındaki Mücadele Üzerine Bir Araştırma", Berlin 1912, s. 11.*

** *R. Liefmann, "Ortaklık Şirketleri ve Mali Şirketler. Modern Kapitalizm ve Menkul Kıymetler", 1. Baskı Jena 1909, s. 212.*

*** *agy. s. 218.*

**** *Dr. S. Çiersky, "Kartel ve Tröst" Göttingen 1905, s. 13.*

senkirchen Maden Şirketinde 1908'de 46.048 kişi çalışıyordu)."***

Çelik tröstü daha 1902'de 9 milyon ton çelik üretiyordu.**** Bu tröstün üretimi Birleşik Devletler'deki toplam çelik üretiminin 1901'de yüzde 66,3'ünü, 1908'de yüzde 56,1'ini buluyordu;***** aynı yıllarda tröstün maden üretimi sırasıyla yüzde 43,9 ve yüzde 46,3'tü.

Tröstlerin denetimi için kurulan Hükümet Komisyonu'nun bir raporunda şöyle denmektedir:

> "Tröstün rakipleri karşısındaki üstünlüğü, işletmelerinin büyüklüğünden ve mükemmel teknik donanımından ileri gelmektedir. Tütün tröstü kurulduğundan bu yana, el emeğinin yerini en geniş oranda makinenin alması için çaba göstermektedir. Bunun için tütününün işlenmesiyle ilgili bütün patentleri satın almış ve büyük paralar harcamıştır. Patentlerin birçoğu başlangıçta işe yaramamış, daha sonra tröstün mühendisleri tarafından geliştirilmiştir. 1906 sonunda sadece patent satın alma işleriyle uğraşmak üzere iki şube daha kurulmuştur. Aynı amaçla tröst, kendi gereksinimi için dökümhaneler, makine atölyeleri, tamirhaneler kurmuştur. Bu kuruluşlardan Brooklyn'de bulunan birinde ortalama 300 işçi çalışmaktadır, burada sigara, puro, enfiye yapımıyla, ambalaj ve kutular için gerekli parlak kağıtlarla ilgili buluşlar denenmekte ve gerektiğinde geliştirilmektedir."*
>
> "Yukarıda sözünü ettiğimiz tröstün dışındaki tröstler de, görevleri yeni imalat yöntemleri bulmak ve teknik yenilikleri denemek olan geliştirme mühendisleri çalıştırmaktadır. Çelik tröstü, bir işletmenin teknik seviyesini yükseltecek ya da maliyet fiyatlarını düşürecek buluşlar için mühendislerine ve işçilerine yüksek primler ödemektedir."**

Alman büyük sanayiinde de, örneğin yirmi yıl içinde dev ölçüler-

---

* *Report of the Commissiones of Vorporations on the Tobacco Industry" (Tütün Sanayiinde Birleşme Üzerine Hükümet Yetkilisinin Raporu), Waşington 1909, s. 266, Dr. Paul Tüfel'ın "Kuzey Amerikan Tröstleri ve Bunların Tekniğin Gelişimine Etkileri"nden alınmıştır, Stuttgart 1913, s. 48.*

** agy., s. 49*

de gelişen kimya sanayiinde, teknik yetkinleşme benzer biçimde örgütlenmiştir. Üretimin yoğunlaşması bu sanayide daha 1908 yılında kendi tarzlarında tekel niteliğine yaklaşan başlıca iki "grup" doğurdu. İlkönceleri bu gruplar, her biri 20–21 milyon mark sermayeli iki çift büyük fabrikanın "ikili ittifakı" idiler: bir yanda Höchst am Main'daki eski adıyla Meister, Lucius & Brüning, yeni adıyla Höchst Boya Fabrikaları ve Frankfurt am Main'daki Leopold Cassella & Co.; öte yanda Ludwigshafen am Rhein'daki Baden Anilin ve Soda Fabrikası ve Elberfeld'de eski adıyla Friedrich Bayer Co. Boya Fabrikaları. Bu gruplardan biri 1905'te, öteki 1908'de, her biri başka bir büyük fabrikayla anlaşma yaptı; böylece her biri 40–50 milyon sermayeli iki "üçlü ittifak" ortaya çıktı, ve bu "ittifaklar" arasında fiyatlar vs. üzerine "yakınlaşmalar", "sözleşmeler" başladı.*

Rekabet tekele dönüşüyor. Bunun sonucu, üretimin toplumsallaşmasında dev bir ilerlemedir. Özellikle teknik buluşlar ve yetkinleştirmeler süreci de toplumsallaşmaktadır.

Bu durum, birbirini tanımayan ve bilinmeyen bir pazar için üretim yapan dağınık patronların o eski rekabetinden çok farklıdır. Yoğunlaşma şimdiden öyle ilerlemiştir ki, herhangi bir ülkedeki ya da birçok ülkedeki, hatta, daha sonra göreceğimiz gibi, bütün dünyadaki hammadde kaynaklarının (örneğin demir cevheri rezervlerinin) yaklaşık bir hesabını yapmak mümkün olmaktadır. Mesele sadece hesap yapmakla kalnuyor, aynı zamanda bütün bu kaynaklar dev tekeller tarafından ele geçiriliyor ve bir elde toplanıyor. Pazarın tahınini bir hesabı yapıldıktan sonra bu pazar birlikler arasında yapılan sözleşmelerle "paylaşılır". Kalifiye işgüçleri tekelleştirilir, en iyi mühendisler işe alınır, ulaşım araçları ele geçirilir — Amerika'da demiryolları, Avrupa ve Amerika'da denizcilik işletmeleri. Kapita-

* *Riesser, agy. 3. Baskı s. 547 ve devamı. Gazeteler Almanya'nın kimya sanayiini birleştirecek olan yeni bir dev tröstten söz ediyorlar (Haziran 1916).*

lizm, emperyalizm aşamasında, üretimin en kapsamlı toplumsallaşmasının eşiğine götürmekte, kapitalistleri deyim yerindeyse bilinç ve iradeleri dışında, tam serbest rekabetten tam toplumsallaşmaya geçişi temsil eden yeni bir toplumsal düzene çekmektedir. Üretim toplumsallaşıyor, fakat mülk edinme özel kalmaya devam ediyor. Toplumsal üretim araçları küçük bir azınlığın mülkiyetinde kalıyor. Şeklen kabul edilen serbest rekabetin genel çerçevesi varlığını sürdürüyor ve bir avuç tekelcinin halkın geri kalan kısmı üzerindeki baskısı yüz kez daha ağır, daha hissedilir ve daha dayanılmaz hale geliyor.

Alman iktisatçısı Kestner, kartellerle, kartel dışında kalan girişimciler arasındaki mücadelenin incelenmesine özel bir kitap ayırmıştır. Kestner'in yapıtının adı "Örgütlenme Zorunluluğu"dur, oysa kapitalizmi aklamamak için, tekelci birliklere boyun eğme zorunluluğundan söz etmeliydi. Tekelci birliklerin "örgütlenme" için günümüzdeki modern, uygar mücadelede başvurdukları yöntemlerin listesine şöyle bir göz atmak yararlı olacaktır: 1) hammadde engellemesi ("... kartele katılmaya zorlamanın en önemli yöntemlerden biri"); 2) "ittifaklar" yoluyla işgücü engellemesi (yani kapitalistlerle işçi örgütleri arasında işçilerin sadece kartelleşmiş işletmelerde çalışabilecekleri yönünde anlaşmalar yapılması); 3) sevkiyatın engellenmesi; 4) sürümün engellenmesi; 5) alıcıların tekelci maddelerle, yani yalnızca kartelleşmiş firmalarla iş ilişkilerine girmeye izin veren anlaşmalarla bağlamnası; 6) tekel dışı işletmeleri yıkmak için planlı biçimde fiyat düşürme; malları belirli bir süre maliyet fiyatlarının altında satmak için milyonlarca para harcanmaktadır (benzinde fiyatlar 40 marktan 20 marka, yani neredeyse yarı yarıya düşürülmüştü!); 7) kredi engellemesi; 8) boykot.

Burada söz konusu olan artık küçük ve büyük işletmeler, teknik olarak geri ve ileri işletmeler arasındaki rekabet mücadelesi değildir. Tekele, onun baskısına ve zorbalığına boyun eğmek istemeyenler tekelciler tarafından boğulmaktadır. Bu süreç bir burjuva iktisatçısının

bilincinde şöyle yansımaktadır:

> "Salt iktisadi faaliyet içinde de —diye yazıyor Kestner— eski anlamıyla ticari faaliyetten örgütlü-spekülatif faaliyete bir kayma başlar. Artık en çok ilerleyen, teknik ve ticari deneyimleriyle müşterilerin gereksinimlerini en iyi şekilde anlayan, gizli bir talebi keşfedip etkili biçimde uyandırmayı beceren tüccar değil, tek tek girişimler arasındaki ve bunların bankalarla ilişki olanaklarını ve örgütsel gelişmeyi önceden hesaplayabilen ya da sezebilen bir spekülatif deha(?!)dır."

İnsanların konuştuğu dile çevrildiğinde bu şu anlama gelir: Kapitalizmin gelişmesi öyle bir noktaya varmıştır ki, meta üretimi hâlâ "egemenliğini" korumakla ve ekonomik yaşamın temeli sayılmakla birlikte, aslında sarsılnuştur ve esas kârlar mali dolaplar çeviren "deha"lara akmaktadır. Bu dolapların ve düzenbazlıkların temeli, üretimin toplumsallaşmasında aranmalıdır, ne var ki insanlığın bu toplumsallaşmaya kadar ulaşan muazzam ilerlemesi … spekülatörlerin işine yaramaktadır. Daha ileride "bu nedenle" kapitalist emperyalizmin küçük-burjuva gerici eleştirisinin nasıl "serbest", "barışçıl", "dürüst" rekabete ***geri dönmeyi*** düşlediğini göreceğiz.

> "Kartel etkisinin sonucu olarak fiyatların sürekli yüksehnesi —diyor Kestner— şimdiye kadar sadece önemli üretim araçlarında, özellikle kömür, demir ve potasta görühnüş, buna karşılık mamul maddelerde buna asla sürekli olarak rastlamnamıştır. Bununla bağıntılı kârlılık artışı da aynı şekilde üretim araçları sanayii ile sınırlı kahnıştır. Bu gözlemi şu şekilde genişletmek gerekir ki, hammadde sanayii, imalat sanayiinin aleyhine olarak kartellerin kuruhnasıyla sadece gelir ve kârlılık açısından yarar sağlamakla kahnamış, aynı zamanda onun üzerinde serbest rekabet döneminde tanınmayan bir ***egemenlik ilişkisi*** kurmuştur."*

Altını çizdiğimiz sözcük, burjuva iktisatçıların öylesine isteksizce ve ender durumda kabule yanaştıkları, başta Karl Kautsky olmak üze-

---

* *Kestner, agy. s. 254.*

re oportünizmin günümüzdeki savunucularının gayretle geçiştirmeye çalıştıkları sorunun özünü açığa çıkarıyor. Egemenlik ilişkisi ve buna bağlı zor — "kapitalizmdeki en son gelişme" için tipik olan budur, herşeye kadir iktisadi tekellerin oluşmasıyla kaçınılmaz olarak ortaya çıkması gereken ve gerçekten de çıkan budur.

Kartellerin faaliyetine ilişkin bir örnek daha. Hammadde kaynaklarının tamamının ya da en önemlilerini ele geçirmenin mümkün olduğu yerlerde kartellerin oluşumu ve tekellerin kurulması özellikle kolay olmaktadır. Ancak hammadde kaynaklarının ele geçirmenin imkansız olduğu sanayi dallarında tekellerin ortaya çıkmayacağını düşünmek yanlış olur. Çimento sanayii hammaddesini her yerde bulabilir. Fakat bu sanayi de Almanya'da tam anlamıyla kartelleşmiştir. Fabrikalar bölgesel sendikalarda toplannuştır; örneğin Güney Almanya'da, Ren–Vestfalya'da vs.; tekel fiyatları saptammştır: maliyet fiyatı 180 mark olan bir vagon çimento 230–280 marktır! İşletmeler yüzde 12–16 temettü öder; ancak çağdaş spekülasyon "deha"larının temettü olarak dağıtılanlar dışında, büyük miktarda kazancı ceplerine indirmeyi bildikleri unutulmamalıdır. Böylesine kârlı bir sanayide rekabeti ortadan kaldırmak için tekelciler bir sürü hileye bile başvururlar: sanayiin durumunun kötü olduğu üzerine yalan haberler yayılır; gazetelerde anonim ilanlar yayınlanır: "Sermayedarlar yeni çimento fabrikalarına katılma hususunda ısrarla uyarılır." Nihayet tekel dışı girişimcilerin fabrikaları 60.000, 80.000, 150.000 mark "tazminat" ödenerek satın alınır.* Tekel her yerde, "mütevazı" tazminat ödemekten, rakiplerine karşı Amerikan usulü dinamit kullanmaya kadar her türlü yola başvurarak kendisine yol açar.

Krizlerin karteller aracılığıyla ortadan kaldırılacağı düşüncesi, kapitalizmi ne pahasına olursa olsun aklamak isteyen burjuva

---

** Esehwege'nin "Çimento"su: "Die Bank", 1909, 1, s. 115 ve devamı.*

*** Jeidel'in "Büyük Alman Bankalarının Özellikle Demir Sanayi Gözönüne Alınarak Sanayiyle İlişkisi" Lpz. 1905, s. 271.*

iktisatçıların uydurduğu bir masaldır. Tersine, ***bazı*** sanayi kollarında ortaya çıkan tekel, bir bütün olarak ***tüm*** kapitalist üretime özgü olan onun kaotik karakterini güçlendirir ve şiddetlendirir. Bir bütün olarak kapitalizm için karakteristik olan tarımın gelişmesiyle sanayiin gelişmesi arasındaki oransızlık daha da artar. "Büyük Alman bankalarının sanayi ile ilişkisi" üzerine en iyi yapıtlardan birinin yazarı olan Jeidels'in de kabul ettiği gibi, ***ağır*** sanayi denen en kartelleşmiş sanayiin, özellikle kömür ve demir sanayiinin ayrıcalıklı durumu, diğer sanayi dallarında "plansızlığın artması"na yol açar.**

> "Bir ulusal ekonomi ne kadar gelişmiş olursa —diye yazıyor, kapitalizmin kayıtsız savunucularından biri olan Liefmann— o kadar çok riskli girişimlere ya da yabancı girişimlere, gelişmek için uzun zamana ihtiyaç duyan ya da sadece yerel önem taşıyan girişimlere yönelir."*

Risk artışı son tahlilde, çerçevesini aşan, yurtdışına yönelen vs. sermayenin olağanüstü artışına bağlıdır. Aynı zamanda giderek daha hızlı gelişen teknik, ulusal ekonominin çeşitli alanları arasında daha büyük bir oransızlığa, daha büyük karışıklığa ve krize yol açar. O nedenle aynı Liefmann şunu kabul etmek zorunda kalnnştır:

> "Öyle görünüyor ki, insanlığı yakın gelecekte, teknik alanda ulusal ekonominin örgütlenmesine de etkide bulunacak büyük devrimler beklemektedir..." (elektrik, havacılık) "Temel ekonomik değişimlerin gündemde olduğu böylesi dönemlerde kural olarak güçlü bir spekülasyon gelişir."**

Öte yandan bunalımlar —her türlü bunalım, çoğunlukla ekonomik nitelikli bunalımlar, ama sadece bunlar değil— yoğunlaşma ve tekel eğilimini olağanüstü ölçüde artırır. Modern tekellerin tarihinde, bilindiği gibi, bir dönüm noktası anlamına gelen 1900 bunalınnının anlam ve önemi üzerine Jeidels'in son derece öğretici

---

** Liefmann, "Ortaklık Şirketleri vs." s. 434.*

*** Aynı yerde, s. 465/466.*

değerlendirmelerini okuyalım:

> "1900 bunalımı, temel sanayi kollarındaki dev işletmelerin yanında, bugünkü kavramlara göre eskimiş birçok organizasyon, yükselme dalgasıyla birlikte yükselen 'basit' (yani birleşmemiş) işletmeler de buldu. Birleşmiş dev işletmeleri kısmen hiç etkilemeyen, kısmen de çok kısa bir süre için etkileyen fiyat düşüşü ve talepteki gerileme, bu 'basit' işletmeleri büyük sıkıntıya soktu. Böylece son bunalım, daha öncekilerden, bir ayıklanmaya yol açmış olsa da, dönemin teknik düzeyi nedeniyle, bu ayıklamanın bunalımdan başarıyla çıkmış işletmelere tekelleşme olanağı sağlamadığı eski 1873 bunalımına kıyasla, çok daha başka ölçüde bir endüstriyel yoğunlaşmaya yol açtı. Karmaşık teknikleri, her yana dal budak salmış örgütleri, güçlü sermayeleriyle büyük demir ve elektrik sanayiinde, daha küçük ölçüde makine sanayiinde, bazı metalurji kollarında, ulaşım ve öteki alanlarda vs. böyle sürekli bir tekel vardır."*

Tekel, "kapitalizmdeki gelişmenin en son aşaması"nın son sözüdür. Fakat bankaların rolünü dikkate almazsak, modern tekellerin gerçek gücü ve önemine ilişkin bilgilerimiz son derece eksik ve yetersiz kalacaktır.

II— BANKALAR VE YENİ ROLLERİ

Bankaların ilk ve temel faaliyeti, ödemelerde aracılık etmektir. Bununla bağıntılı olarak bankalar, atıl para sermayeyi faal sermayeye, yani kâr sağlayan sermayeye dönüştürürler, her çeşit para gelirlerini toplayarak, bunları kapitalist sınıfın emrine verirler.

Bankacılık geliştiği ve az sayıda kuruluşun elinde yoğunlaştığı ölçüde, bankalar mütevazı aracılar olmaktan çıkıp, bütün kapitalistlerin ve küçük girişimcilerin bütün para sermayelerini ve belli bir ülkenin ya da birçok ülkenin üretim araçlarını ve hammadde kaynaklarının

---

* *Jeidels, agy. s. 108.*

** *Alferd Lansburgh, "Alman Bankacılığının Beş Yılı", "Die Bank", 1913, No: 8, s. 728.*

Mevduat Yüzdeleri

Yıllar	9 büyük Berlin bankasında	Sermayesi 10 milyon markı aşan diğer 48 bankada	Sermayesi 1-10 milyon mark arasında olan 115 bankada	Sermayesi 1 milyon marktan az olan küçük bankalarda
	%	%	%	%
1907-1908	47	32,5	16,5	4
1912	49	36	12	3

büyük kısmını ellerinde tutan güçlü tekelcilere dönüşürler. Çok sayıda mütevazı aracının böyle bir avuç tekelciye dönüşmesi, kapitalizmin kapitalist emperyalizme dönüşmesinin temel süreçlerinden birini oluşturur; o nedenle öncelikle bankacılıktaki yoğunlaşma üzerinde durmak zorundayız.

1907/1908'de bir milyon marktan fazla sermayeli anonim Alman bankalarındaki mevduat toplanu 7 milyar mark tutuyordu; bu mevduat 1912/13'te 9,8 nilyar marka ulaştı. Bu, beş yıllık süre içinde yüzde 40'lık artış demektir; bu 2,8 milyar artıştan 2,75 milyarı, her biri 10 milyon marktan fazla sermayeli 57 banka arasında bölüşülmüştü. Mevduatın büyük ve küçük bankalar arasında dağılışı şöyleydi:**

Küçük bankalar, içlerinden sadece dokuzunun mevduat toplanunın yarısını elinde bulunduran büyük bankalar tarafından

* *Schulze - Gaevernitz, "Alman Kredi Bankası" "Sosyal-Ekonominin Esasları", Tüb. 1915, s. 12 ve 137.*

geriletilmiştir. Üstelik burada birçok şey, örneğin bir dizi küçük bankanın fiilen büyük bankaların şubeleri haline gelmeleri vs. gözardı edilmiştir. Bundan daha sonra söz edeceğiz.

1913 sonlarında Schulze-Gaevernitz, 9 büyük Berlin bankasında yaklaşık 10 milyar mark tutarındaki toplam mevduatın 5,1 milyar markının yabancı paralar olduğunu tahmin etmektedir. Sadece mevduat toplanu değil, toplam banka sermayesiyle ilgili olarak aynı yazar şöyle diyor:*

> "1909 sonunda 9 büyük Berlin bankası, ***kendilerine bağlı kuruluşlarla birlikte*** 11,276 milyar mark, yani toplam Alman banka sermayesinin yaklaşık yüzde 83'ünü idare etmekteydi. ***Kendisine bağlı bankalarla birlikte*** 3 milyar markı idare eden Deutsche Bank, Prusya Demiryolları İdaresi'nin yanında Eski Dünya'nın en büyük ve en ademi merkezileşmiş sermaye birikimidir."

"Bağlı" bankalara özellikle dikkat çektik, çünkü modern kapitalist yoğunlaşmanın en önemli özelliklerinden biri budur. Büyük işletmeler, özellikle de bankalar, küçük işletmeleri sadece yutmakla kalmazlar, onların sermayelerine "iştirak" ederek, hisse senetlerini satın alarak ya da değiştirerek, bir borçlanma ilişkisi sistemi oluşturarak vs. onları kendilerine "bağlarlar", kendilerine tabi kılarlar, kendi "grupları", konsernleri —teknik deyimi budur— içine sokarlar. Profesör Liefmann, modern "iştirak ve finansman şirketleri"* üzerine 500 sayfa kadar tutan büyük bir "yapıt" kaleme almıştır, fakat ne yazık ki kitabının birçok açıdan işlenmemiş malzemelerine son derece değersiz "teorik" değerlendirmeler eklemiştir. Bu "iştirakler" sisteminin yoğunlaşma bakımından hangi sonuçlara yol açtığını, en iyi şekilde, kendisi de bankacı olan Rießer'in büyük bankalar üzerine

---

* *R. Liefmann, "Ortaklık Şirketleri ve Mali Şirketler, Modern Kapitalizm ve Menkul Kıymetler Üzerine Bir Araştırma", 1. Baskı, Jena 1909.*

** *Alfred Lansburgh, "Alman Bankacılığında Ortaklık Sistemi", "Banka" 1910, s. 500.*

yapıtı göstermektedir. Ancak onun verilerine geçmeden önce "iştirak" sistemine somut bir örnek vermek istiyoruz.

Deutsche Bank "grubu", büyük banka gruplarının en büyüğü değilse, en büyüklerinden birisidir. Bu gruptaki bütün bankaları birbirine bağlayan en önemli bağları dikkate almak için, birinci, ikinci, üçüncü derece "iştirakleri" ya da aynı şey demek olan birinci, ikinci, üçüncü derece bağımlılığı (küçük bankaların Deutsche Bank'a olan bağımlılığı) birbirinden ayırmak gerekir. Bu durumda şu tablo elde edilir:**

Deutsche Bank'ın iştiraki	1. derecede bağımlılık	2. derecede bağımlılık	3. derecede bağımlılık
Sürekli	17 bankada iştirak eder	9'u 34 bankaya iştirak eder	4'ü 7 bankaya iştirak eder
Belirsiz süreli	5 bankada	—	—
Değişen ilgilerle	8 bankada iştirak eder	5'i 14 bankaya iştirak eder	2'si 2 bankaya iştirak eder
Toplam	30 bankada iştirak eder	14'ü 48 bankaya iştirak eder	6'sı 9 bankaya iştirak eder

Deutsche Bank'a "değişen ilgilerle" tabi olan "birinci derecede bağımlı" 8 banka arasında 3 yabancı banka vardır: bir Avusturya (Wiener Bankverein) ve iki Rus (Sibirya Ticaret Bankası ve Rus Dış Ticaret Bankası). Deutsche Bank grubuna doğrudan ve dolaylı olarak tamamen ve kısmen 87 banka dahildir ve grubun asıl ve mevduat sermayesi toplamı 2–3 milyar marktır.

Böyle bir grubun başında bulunan ve kendinden pek geri kalmayan yarım düzine başka bankayla, örneğin devlet borçları gibi özellikle büyük ve kârlı mali operasyonlar için anlaşmalara giren böyle bir bankanın, salt "aracı rolü"nü çoktan aştığı ve bir avuç tekelcinin örgütü haline geldiği açıktır.

Bankacılıktaki yoğunlaşmanın, Almanya'da 19. yüzyılın sonunda

ve 20. yüzyılın başında nasıl büyük bir hızla gerçekleştiği, Rießer'in buraya özetleyerek aldığınız aşağıdaki verilerinden görülmektedir:

6 Büyük Berlin Bankası

Yıllar	Almanya'daki şubelerikambiyo büroları	Almanya içindeki bankalarındaki sürekli iştirakleri	Anonim Alman toplamı	Kurumlar
1895	16	14	1	2
1900	21	40	8	80
1911	104	276	63	450

Bütün ülkeyi baştan başa saran, bütün sermayeleri ve gelirleri merkezileştiren ve binlerce dağınık işletmeyi tek bir kapitalist ulusal ekonomiye ve nihayet kapitalist dünya ekonomisine dönüştüren sıkı bir kanallar ağının ne büyük bir hızla oluştuğunu görüyoruz. Günümüz burjuva politik ekonomisinin temsilcisi olarak Schulze-Gaevernitz'in yukarıdaki alıntıda sözünü ettiği "ademi merkeziyet" kavramı, gerçekte eskiden nispeten "bağımsız" ya da daha doğrusu yerellikle sınırlı ekonomik birimlerin, giderek daha çoğunun, tek bir merkeze tabi olmasından ibarettir. Yani gerçekte ***merkezileşme,*** dev tekellerin rol, önem ve gücünün artması.

Daha eski kapitalist ülkelerde bu "banka ağı" daha da sıkıdır. İngiltere'de (İrlanda dahil) 1910'da bütün banka şubelerinin sayısı 7151 idi. Dört büyük bankadan her birinin 400'den fazla (447-689), diğer dört bankadan her birinin 200'den fazla, onbir bankadan her birinin 100'den fazla şubesi vardı.

Fransa'da üç büyük banka, Crédit Lyonnais, Comptoir National d'Escompte de Paris ve Société Générale, işlemlerini ve şube ağlarını

** Eugen Kaufmann, "Fransız Bankacılığı", Tüb. 1911, s. 356 ve 362.*

*** Jean Leseure, "Lépargne en France" ("Fransa'da Tasarrufçuluk", —**Red.**) p. 1914, s. 52*

şöyle geliştirmişlerdi:*

Yılar	Sömürgelerde ve Taşrada	Paris ve Banliyolarda Şube Sayısı	Toplam	Özel İşletmelerdeki Sermaye Milyon Frank	Yabancı Sermaye (Milyon Frank)
1870	47	17	64	200 (1872 için)	427
1890	192	66	258	265	1245
1909	1033	196	1229	887	4363

Rießer, modern büyük bankanın "bağlantıları"nın niteliğini göstermek için Almanya ve dünyanın en büyük bankalarından biri olan Disconto-Gesellschaft'ın (sermayesi 1914'te 300 milyon markı buluyordu) gönderdiği ve aldığı mektupların sayısını aktarıyor:

Yıl	Gelen	Giden
1852	6135	6292
1870	85800	87512
1900	533102	626043

Paris'in büyük bankası Crédit Lyonnais'nin cari hesap sayısı 1875'de 28.535 iken 1912'de 633.539'a yükselmiştir.**

Bu basit rakamlar sermaye yoğunlaşması ve iş cirosundaki artışla bankaların öneminin nasıl kökten değiştiğini ayrıntılı ve uzun değerlendirmelerden daha iyi göstermektedir. Tek tek kapitalistler birleşerek bir tek kolektif kapitalist meydana getiriyorlar. Belirli kapitalistlerin cari hesaplarını tutmakla bankalar, görünürde sadece teknik ve yardımcı bir işlem yapmaktadırlar. Fakat bu faaliyet muazzam boyutlara vardığı zaman, bir avuç tekelcinin, —banka bağlantıları, cari hesaplar ve başka mali işlemler sayesinde— önce tek tek kapitalistlerin durumlarını ***tam olarak öğrenme,*** sonra da ***kontrol*** etme, kredileri azaltıp çoğaltarak ya da kredi alımını zorlaştırıp kolaylaştırarak onları etkileme ve nihayet yazgılarını ***tamamen belirleme,*** kârlarını belirleme, onları sermayeden yoksun bırakma ya da onlara sermayelerini hızla ve büyük ölçüde artırma olanağı verme imkânına kavuşarak bü-

tün kapitalist toplumun ticari ve endüstriyel faaliyetlerini kendisine bağlı kıldığı anlaşılmaktadır.

Biraz önce Berlin'deki Disconto-Gesellschaft'ın sermayesinin 300 milyon mark olduğunu belirtmiştik. Disconto-Gesellschaft'ın sermayesindeki bu artış, en büyük iki Berlin bankasının, Deutsche Bank ile Disconto-Gesellschaft'ın arasındaki hegemonya mücadelesinde özel bir bahisti.

1870'de daha yeni kurulmuş olan Deutsche Bank'ın sermayesi sadece 15 milyon marktı, buna karşılık Disconto-Gesellschaft'ın sermayesi 30 milyondu. 1908'de Deutsche Bank'ın sermayesi 200 milyon, Disconto-Gesellschaft'ın 170 milyondu. 1914'te Deutsche Bank sermayesini 250 milyona yükseltti, Disconto-Gesellschaft ise birinci sınıf bir büyük banka olan A. Schaaffhausenscher Bankverein ile birleşerek sermayesini 300 milyona yükseltti. Elbette bu hegemonya mücadelesi iki banka arasında gittikçe daha sık ve daha sürekli birtakım "anlaşmalar"la birlikte yürüyecekti. Olayların gösterdiği bu gelişme seyri, ekonomik sorunları son derece ılımlı ve düzen yanlısı burjuva reformculuk anlayışının hiçbir zaman dışına çıkmayan bir anlayışla değerlendiren bankacılık uzmanlarını bile şu sonuçları çıkarmak zorunda bırakmıştır:

> "Diğer bankalar da aynı yolu izleyecek ... —diye yazıyor Alman dergisi 'Die Bank', Disconto Gesellschaft'ın sermayesini 300 milyon marka yükseltmesi hususunda— ve bugün Almanya'yı ekonomik olarak yöneten 300 kişi zamanla 50'ye, 25'e düşecek, hatta daha da azalacaktır. En son yoğunlaşma hareketinin sadece bankacılıkla sınırlı kalacağı da beklenmemelidir. Bankalar arasındaki daha sıkı ilişkiler, bu bankaların patronluklarını yaptıkları sanayi topluluklarını da doğal olarak yakınlaştıracaktır ... ve günün birinde uyandığımızda şaşkınlıkla gözlerimizi ovuşturacağız: Yanımızda bir sürü tröst, önü-

* *A. Lansburg, "300 Milyonla Banka", "Banka". 1914, 1. s. 426.*

** *Çierski, agy. s. 128.*

müzde özel tekellerin yerine devlet tekellerini geçirme zorunluluğu. Bununla birlikte aslında olayları, ***hisse senetleriyle*** biraz hızlandırılmış kendi serbest seyrine bırakmış olmaktan başka bir suç bulamayacağız kendimizde."*

İşte burjuva biliminin daha az dürüst olma, ağaçlardan ormanın görünmemesi için meselenin özünü gizlemesiyle ayrıldığı burjuva gazeteciliğinin çaresizliğine tipik bir örnek. Yoğunlaşmanın sonuçları karşısında "gözlerini ovuşturmak", kapitalist "toplum"u ("biz"i) ya da kapitalist Almanya'nın hükümetini suçlamak, tıpkı Amerikan tröstlerinden korkan ve "teknik ve ekonomik ilerlemeyi tröstler kadar aceleye getirmeyen" Alman kartellerini "tercih eden" Alman "kartel uzmanı" Tschierschky gibi, hisse senedi işlemlerinin yoğunlaşmayı "hızlandıracağı"ndan korkmak — bu çaresizlik değil mi?**

Ama gerçek gerçektir. Tröstlerin değil "sadece" kartellerin bulunduğu Almanya, buna rağmen sayıları 300'ü aşmayan büyük sermaye kodamanı tarafından ***yönetilmektedir*** ve bu sayı gittikçe azalmaktadır. Her halükârda, bütün kapitalist ülkelerde, bankacılık yasaları ne olursa olsun, bankaların sermaye yoğunlaşması ve tekellerin oluşması sürecini muazzam ölçüde hızlandırdığı ve güçlendirdiği açıktır.

Marx, yarım yüz yıl önce "Kapital"de, bankalar sayesinde "genel bir muhasebe ve üretim araçlarının toplumsal basamaklara dağıtılmasının biçimi verilmiştir, ama sadece biçimi" diyordu ("Das Kapital", Cilt III, 2, s. 146)[11]. Banka sermayesinin artışı, büyük bankaların şube ve ajans sayılarının artması, cari hesaplarının çoğalmasına ilişkin yukarıda verdiğimiz rakamlar, bize, ***tüm*** kapitalistler sınıfının "genel muhasebesi"ni somut olarak göstermektedir; hatta sadece kapitalistlerin değil, çünkü bankalar —geçici de olsa— gerek küçük girişimcilerin, gerekse de memurların ve işçilerin çok küçük bir

---

** Amerikan "National Manetary Commission"un verileri, "Banka"da, 1910, 2. S. 1200.*

üst kesiminin de her türlü para gelirlerini toplamaktadır. Şeklen değerlendirildiğinde, "üretim araçlarının genel dağılımı" modern bankaların gelişmesinden ***doğar*** — sayıları Fransa'da 3–6, Almanya'da 6–8 kadar olan bu en büyük bankalar, milyarları tasarruf hakkına sahiptir. Fakat ***içerik*** itibariyle bu "üretim araçlarının genel dağılımı" hiçbir şekilde "genel" değil, tersine özeldir, yani büyük sermayenin —ilk planda da en büyük, tekelci sermayenin—, halk yığınlarının zar zor karnını doyurduğu, tarımsal gelişmenin endüstriyel gelişmeden onmaz biçimde geri kaldığı ve sanayi alanında "ağır sanayi"nin diğer sanayi kollarının haraca kestiği koşullar altında faaliyet gösteren tekelci sermayenin çıkarlarına göre işlemektedir.

Tasarruf sandıkları ve postaneler kapitalist ekonominin toplumsallaşmasında bankalarla rekabet etmeye başlıyorlar, çünkü bankalardan daha "ademi merkeziyetçi" kurumlar oldukları için, daha çok alanı, ücra bölgeleri ve daha geniş halk kesimlerini etkisi altına almaktadırlar. Aşağıya bir Amerikan komisyonunun bankalar ve tasarruf sandıklarındaki mevduatın gelişmesi üzerine karşılaştırmalı verileri alınmıştır:*

Mevduat (milyar mark)

	İngiltere		Fransa		Almanya		
Yıllar	Bankalar	Tasarruf sandıkları	Bankalar	Tasarruf sandıkları	Bankalar	Tasarruf sandıkları	Kredi koop.
1880	8,5	1,6	—	1,0	0,5	2,6	0,4
1888	12,5	2,1	1,5	2,2	1,1	4,5	0,4
1908	23,2	4,2	3,7	4,2	7,1 1907	13,9 1907	2,2 1906-07

Mevduata yüzde 4 ve 4,25 ödeyen tasarruf sandıkları, sermayelerine "kârlı" plasmanlar aramak, poliçe, ipotek vs. işlemlerine girmek

* *Aynı yerde, 1913, s. 811, 1022; 1914, s. 713.*
** *Die Bank", 1914, 1, s. 316.*
*** *Dr. Oskar Stillish, "Para ve Bankacılık", Berlin 1907, s. 169.*

zorunda kalmaktadır. Bankalarla tasarruf sandıkları arasındaki sınırlar "giderek silinmekte"dir. Örneğin Bochum ve Erfurt Ticaret Odaları, örneğin senet iskonto etmek gibi "salt" banka işlemi sayılan işlemlerin tasarruf sandıkları tarafından yapılmasının "yasaklanması" ve postaneler tarafından yerine getirilen "banka işlemlerinin" sınırlandırılmasını talep ediyorlar.* Banka kodamanları, devlet tekelinin hiç beklenmedik biçimde işe sızmasından korkar görünüyorlar. Ne var ki bu korku elbette aynı dairenin iki yöneticisi arasındaki rekabetin çerçevesini aşmamaktadır. Çünkü bir yandan tasarruf sandıklarının milyarları son tahlilde banka sermayesinin ***aynı*** kodamanlarının emrindedir; öte yandan, kapitalist toplumda devlet tekeli, aslında, şu ya da bu sanayi alanındaki iflas sınırına gelmiş milyonerlerin gelirlerini yükseltmek ve güvence altına almak için kullanılan bir araçtan başka bir şey ifade etmez.

Serbest rekabetin egemen olduğu eski kapitalizmin yerini, tekellerin egemen olduğu yeni kapitalizmin alması, ifadesini, başka şeylerin yanı sıra borsanın öneminin azalmasında bulmaktadır.

> "Borsa —diye okuyoruz 'Die Bank' dergisinde— eskiden, bankaların emisyonlarını henüz müşterileri arasında plase edemediği zamanlarda sahip olduğu o vazgeçilmez değişim aracısı niteliğini uzun süreden beri yitirmiş bulunuyor."**
>
> "Her banka bir borsadır özdeyişi, banka ne kadar büyük ve bankacılıktaki yoğunlaşma ne kadar güçlüyse o kadar gerçeklik kazanmış olur."***
>
> "Borsa bir zamanlar, 70'li yıllarda gençlik taşkınlığı içinde" (1873 yılında yaşanan borsa krizi ve kuruluş skandallarına[12] vs. "ince" bir ima) hisse senediyle oynama şansını kullanarak Almanya'nın sanayileşme çağını açmıştı, bugün ise bankalar ve sanayi bu işi 'kendi başlarına yapabilecek' güçteler. Büyük bankalarımızın borsa

---

* *Schulze-Gaevernitz, "Alman Kredi Bankası", "Sosyal-ekonominin Esasları, Tüb. 1915, s. 101*

** *Riesser, agy. 4. baskı, s. 629*

> üzerindeki egemenlikleri ... tamamen örgütlü Alman sanayi devletinin ifadesinden başka bir şey değildir. Böylece kendiliğinden işleyen ekonomik yasalar alanı daralıp, bankalar tarafından bilinçli düzenleme alanı önemli ölçüde genişlediğinde, ulusal ekonomi konusunda birkaç yöneticiye düşen sorumluluk payı muazzam oranda artmış olacaktır."*

Bu sözlerin sahibi, Alman emperyalizminin savunucusu, bütün ülkelerin emperyalistlerinin gözünde otorite olan Alman profesör Schulze-Gaevernitz, sadece "önemsiz" bir şeyi, bankalar tarafından gerçekleştirilen bu "bilinçli düzenleme"nin, aslında, halk yığınlarının "tam olarak örgütlü" bir avuç tekelci tarafından soyulması demek olduğunu gizlemeye çalışmaktadır. Zaten bir burjuva profesörünün görevi de bütün mekanizmayı açığa çıkarmak ve banka tekelcilerinin bütün entrikalarını teşhir etmek değil, onları gizlemektir.

Daha büyük bir otorite sahibi bankacı ve iktisatçı Rießer de aynı şeyi yapıyor: Yadsınamaz gerçekleri birtakım safsatalarla geçiştiriyor!

> "Böylece, borsa bütün ekonomi ve menkul kıymetlerin dolaşımı için vazgeçilmez olma niteliğini; yani sadece en doğru ölçek olma özelliğini değil, aynı zamanda kendine yönelen bütün ekonomik hareketlerin neredeyse otomatik olarak işleyen düzenleyicisi denebilecek özelliğini de yitirmektedir…"**

Başka bir deyişle: Eski kapitalizm, serbest rekabetçi kapitalizm, mutlak zorunlu düzenleyicisi borsa ile birlikte yok olmaktadır. Bir geçiş sürecinin belirtilerini taşıyan, serbest rekabet ve tekel karışımı yeni bir kapitalizm onun yerini alıyor. Elbette şu soru ortaya çıkıyor: Bugünkü kapitalizm neye "yöneliyor"? Ne var ki burjuva bilginleri bu

---

** Schulze-Gaevernitz, "Alman Kredi Bankası", "Sosyal-ekonominni Esasları" Tüb. 1915, s. 151.*

*** "Die Bank" (Banka ---ÇN) 1912, 1, s.435.*

**** Schulze-Gaevernitz'in "Sosyal-ekonominin.."nde alınmıştır. s. 155.*

soruyu sormaktan korkuyorlar.

> "Otuz yıl önce, serbest rekabetçi girişimciler 'işçilerin' el emeği dışında kalan ekonomik çalışmanın onda dokuzunu gerçekleştirirlerdi. Bugün ise bu iktisadi kafa emeğinin onda dokuzunu memurlar yerine getirmektedir. Bu gelişmenin başını bankalar çekmektedir."*

Schulze-Gaevernitz'in bu itirafı, bir kez daha, bugünkü kapitalizmin, emperyalist aşamadaki kapitalizmin geçişinin neye doğru yöneldiği sorusunu akla getiriyor.

Yoğunlaşma süreci sonucunda bütün kapitalist ekonominin en başında yer alan az sayıda banka arasında, doğal olarak, birbirleriyle tekelci anlaşmalar yapma, bir ***banka tröstü*** kurma yönünde daha güçlü bir çaba geçerli olacaktır. Amerika'da dokuz değil, en büyük ***iki*** banka konserni, Rockefeller ve Morgan'ın bankaları, 11 milyar marklık** bir sermayeye hükmetmektedirler. Almanya'da, yukarıda belirttiğimiz Schaaffhausen Bankverein'ın Disconto-Gesellschaft tarafından emilmesi olayı, borsanın önde gelen yayın organlarından "Frankfurter Zeitung"u[13] şu yorumu yapmaya sevketti:

> "Yoğunlaşma hareketinin ilerlemesiyle büyük kredi talep edilebilecek çevre sürekli daralmaktadır, öyle ki, büyük sanayiin birkaç banka konsernine bağımlılığı artmaktadır. Sanayi ile maliye arasındaki içsel bağlar nedeniyle banka sermayesine muhtaç sanayi şirketlerinin hareket özgürlükleri daralır. O nedenle büyük sanayi, bankaların artan tröstleşme eğilimini karmaşık duygularla değerlendirmektedir; gerçekten de bazı büyük banka konserıileri arasında rekabeti sınırlama amacı taşıyan belirli sözleşmelere gidildiği gözlemlenmiştir."***

Bankacılığın gelişiminde son söz her zaman tekeldir.

Bankalarla sanayi arasındaki içsel bağa gelince, bankaların yeni rolü belki de en açık biçimde burada görülmektedir. Bir banka herhangi bir girişimcinin senedini iskonto ettiği, ona bir cari hesap vs. açtığında, tek tek bakıldığında, bu işlemler o girişimcinin

---

* *Jeidels ve Riesser, agy.*

bağımsızlığına zarar vermez, ve banka da bu durumda mütevazı bir aracı rolünün dışına çıkmış olmayacaktır. Ne var ki bu işlemler çoğalıp yerleşik bir durum kazandığında, banka elinde muazzam miktarda sermaye "topladığında", bir işletmenin cari hesabının tutulması, bankaya, bu müşterinin ekonomik durumu hakkında her zaman daha geniş ve daha açık bilgi edinme olanağı sağladığında —ki olan budur—, o sanayi kapitalisti giderek daha büyük ölçüde bankaya bağımlı olmaya başlar.

Aynı zamanda bankaların en büyük sanayi ve ticari işletmelerle, deyim yerindeyse bir çeşit kişisel birliği, bu ikisinin, hisse senetleri, banka müdürlerinin ticaret ve sanayi işletmelerinin denetim (ya da yönetim) kurullarına girmesi (ya da tersi) yoluyla bir kaynaşması gerçekleşir. Alman iktisatçısı Jeidels bu tür bir sermaye ve işletme yoğunlaşmasına ilişkin eksiksiz veriler derlemiştir. En büyük altı Berlin bankası, müdürleri aracılığıyla ***344*** sanayi şirketinde; ayrıca kendi denetim kurulu üyeleriyle ***407*** başka sanayi şirketinde, yani toplam ***751*** şirket
te temsil ediliyordu. ***289*** şirkette, ya denetim kurulunda iki üyeleri vardı, ya da başkanlık onlardaydı. Bu ticaret ve sanayi şirketleri arasında çeşitli sanayi kollarını buluyoruz: sigorta, ulaştırma, lokantalar, tiyatro, tatbiki sanatlar vs. Öte yandan 1910'da aynı altı bankanın denetim kurullarında 51 büyük sanayici bulunuyordu; bunlar arasında Krupp'un bir müdürü, Hapag'ın (Hamburg–Amerika Hattı) bir yöneticisi vs. vardı. Bu altı bankadan her biri, yüzlerce sanayi şirketinin (bu şirketlerin sayısı 281 ile 419 arasında değişiyordu) çıkardığı hisse senetleri ve tahvillere katılnuşlardı.*

Bankalarla sanayicilerin "kişisel birliği", bunlarla hükümet arasındaki "kişisel birlik"le tamamlanıyordu. Jeidels şunları yazıyor:

> "Denetim kurullarındaki sandalyeler ünlü kişilere ve devlet makamlarıyla ilişkileri önemli ölçüde kolaylaştırabilecek(!!) eski me-

murlara kolayca sunulmaktadır…"

Büyük bir bankanın denetim kurulunda genellikle "bir parlamento üyesine ya da Berlin Belediyesi'nden bir üyeye rastlanır." Büyük kapitalist tekellerin oluşması ve gelişmesi "doğal" ve "doğal olmayan" yollardan büyük bir hızla sürüyor. Modern kapitalist toplumun birkaç finans kralı arasında sistematik bir şekilde bir çeşit işbölümü ortaya çıkıyor:

> "(Bankaların yönetim kurullarına vs. giren) bazı büyük sanayicilerin faaliyet alanlarındaki bu genişleme ve taşradaki banka müdürlerinin belli sanayi alanlarıyla sınırlandırılmasına paralel olarak, büyük bankaların yöneticileri belli alanlarda uzmanlaşmaktadır. Bu uzmanlaşma genelde ancak sadece büyük bankalarda, özelde de sanayiyle yaygın ilişkiler kurulduğunda olanaklı olabilir. Bu işbölümü iki yönde oluşur: bir yanda bir bütün olarak sanayiyle ilişki, özel bir alan olarak müdürlerden birine verilir, ve öte yandan her müdür ayrı işletmelerin, ya da üretimleri ve çıkarları birbirine bağlı işletmelerin kontrolünü denetim kurulu üyesi olarak üstlenir. "(Kapitalizm şimdiden tek tek işletmeleri denetleyen örgütlü bir ***denetim*** olarak olgunlaşmıştır!) "Bunlardan birinin uzmanlığı ülke sanayii, bazen sadece Batı Almanya sanayii" (Batı Almanya endüstriyel olarak en gelişmiş bölgedir) "alanında, bazılarının uzmanlığı yabancı devletler ve yabancı sanayi ile ilişkiler, personel işleri ve borsa vs. alanındadır. Ayrıca genellikle her banka müdürü, yönetim kurulu üyesi olarak söz söyleme yetkisinin bulunduğu özel bir bölge ya da sanayi koluyla görevlendirilir; örneğin biri ağırlıklı olarak elektrik şirketlerinin, bir başkası kimya fabrikalarının, bira ve şeker fabrikalarının denetim kurullarında çalışır; bir diğeri sadece az sayıda kıyıda kalmış sanayi işletmelerinde, buna karşılık çok sayıda sigorta şirketi gibi gayriendüstriyel şirketlerin denetim kurullarında görev yapar… Büyük bankalarda, bu bankaların faaliyetinin hacmi ve çok yönlülüğü arttıkça, yöneticiler arasında, onları salt bankacılığın az çok üzerine çıkarmayı,

---

** Jeidels, agv., s. 157.*

*** Eug. Kaufmann'ın "Banka"da Fransız bankaları üzerine makalesi, 1909, 2, s. 851.*

sanayinin farklı sorunları ve dallarını ilgilendiren özel sorunlar üzerinde daha yetkin karar verme durumuna getirmeyi, bankanın endüstriyel etki alanında daha faal olmasını amaçlayan işbölümünün de arttığı kesindir. Bu banka sistemi, sanayi işlerinden anlayanları, özellikle demiryolları, madencilik vs. hizmetlerinde çalışmış devlet memurlarını, kendi denetim kurullarına ya da kendisine bağlı bankaların denetim kurullarına seçme çabasıyla tamamlanmaktadır."*

Çok küçük bazı farklarla aynı türden kurumları Fransız bankacılığında da görüyoruz. Örneğin en büyük üç Fransız bankasından biri olan Crédit Lyonnais özel bir "Mali Araştırmalar Bürosu" (Service des etudes financieres) kurmuştur; burada elliden fazla mühendis, istatistikçi, iktisatçı, hukukçu vs. görev yapmaktadır. Bu büronun yıllık giderleri altı–yedi yüz bin frank kadardır. Bu büro kendi içinde altı bölüme ayrılır: biri sanayi işletmeleri hakkında özel bilgiler toplamakla görevlidir, ikincisi genel istatistikleri inceler, üçüncüsü demiryolu ve deniz ulaştırma şirketlerini inceler, dördüncüsü kıymetli evrak, beşincisi mali raporlarla ilgilenir vs**.

Sonuç, bir yandan giderek daha büyük bir kaynaşma, ya da N. İ. Buharin'in isabetli ifadesiyle banka sermayesinin sanayi sermayesiyle içiçe geçmesi, öte yandan bankaların gerçekten "evrensel nitelikli" kuruluşlar haline gelmesidir. Bu meseleleri en ayrıntılı biçimde incelemiş olan Jeidels'in bu konu üzerine formülasyonlarını buraya aktarmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz:

"Sanayi ilişkilerinin bütünlüğü içinde değerlendirilmesi sonucunda, ortaya sanayi için faaliyet gösteren mali kurumların ***evrensel niteliği*** çıkar: Öteki banka biçimlerinin tersine ve literatürde ileri sürülen, bankaların ayaklarının altından toprağın kaymasını önlemek için bir alanda ya da sanayi kolunda uzmanlaşmaları gerektiği düşüncesinin tersine, büyük bankalar sanayi şirketleriyle ilişkilerini

---

* *Jeidels, agy., s. 180.*

** *Dr. Oskar Stillich, "Para ve Bankacılık" Berlin, 1907, s. 147.*

> yer ve üretim türü bakımından mümkün olduğunca çok yönlü biçimlendirmeye, farklı bölgelerde ve farklı sanayi dallarında, bu kurumların tarihsel gelişmeleri sonucunda ortaya çıkmış sermaye dağılımı eşitsizliğini ortadan kaldırmaya çalışıyorlar... Sanayiyle ilişkileri genelleştirme bir eğilim, bu ilişkileri sürekli ve yoğun hale getirme bir başka eğilimdir; her iki eğilim, altı büyük bankada, tam olmasa bile önemli ölçüde aynı derecede gerçekleştirilmiştir."*

Sanayi ve ticaret çevrelerinden, sık sık, bankaların "terörizmi" üzerine şikayetler duyuluyor. Büyük bankaların aşağıdaki örnekte görüleceği gibi "kumanda" etmeleri durumunda, bu yakınmalara şaşmamak gerekir. 19 Kasım 1901 tarihinde Berlin D bankalarından biri (Berlin'deki dört büyük bankanın adlarının baş harfi D'dir), Kuzey–Batı Orta Almanya Çimento Sendikası yönetim kuruluna aşağıdaki mektubu yollamıştır:

> "Kurumunuzun bu ayın 18'inde bir gazetede yayınladığı ilandan anlaşıldığına göre, ayın 30'unda yapılacak genel kurul toplantısında, işletmenizde bize uygun düşmeyebilecek değişikliklerle ilgili karar alınması olasılığı vardır. Bu nedenle sizlere açmış bulunduğumuz krediyi işbu mektupla maalesef kesmek zorundayız... Ancak sözü edilen genel kurul toplantısında bize uygun düşmeyen herhangi bir karar alınmadığı, ayrıca gelecek için bu konuda bize uygun güvenceler verildiği takdirde, yeni bir kredi verilmesi için sizlerle görüşmeye hazır olduğumuzu belirtiriz."**

Aslında bu, küçük sermayenin büyük sermayenin baskısından hep aynı yakınmasıdır, ne var ki bu olayda "küçük" kategorisine kocaman bir sendika [Kapitalist birlik – bir çeşit tröst —Red.] düşmüştür! Küçük sermaye ile büyük sermaye arasındaki mücadele bu kez yeni, karşılaştırılamayacak kadar yüksek bir gelişme düzeyinde yinelenmektedir. Hiç kuşku yok ki milyarlara hükmeden büyük bankalar, teknik ilerlemeyi, eskisiyle kıyaslanamayacak araçlarla

---

* *Jeidels, agy., s. 183/184.*

hızlandırabilirler. Örneğin bankalar, teknik araştırmalar için, elbette sonuçlarından sadece bazı "dost" sanayi işletmelerinin yararlandığı özel dernekler kurmuşlardır. Bu dernekler arasında, "Elektrikli Tren Araştırma Derneği", "Bilimsel- Teknik Araştırmalar Merkez Bürosu" sayılabilir.

Ulusal ekonomide yeni koşulların doğmakta olduğunu büyük bankaların yöneticileri de görüyorlar, ama bu koşullar karşısında çaresizler.

> "Son yıllarda büyük bankaların yönetim ve denetim kurullarında meydana gelen değişiklikleri gözlemlemiş biri, —diye yazıyor Jeidels— dümenin nasıl yavaş yavaş büyük bankaların sanayinin genel gelişmesine aktif müdahalesini, büyük bankalarm kaçınılmaz ve giderek güncel hale gelen bir görevi olduğunu düşünen insanların eline geçtiğini, bu kişilerle bankaların eski müdürleri arasında iş konusunda, çoğu kez de kişisel konularda nasıl çelişkiler çıktığını kavrayacaktır. Aslında bu sorun, birer kredi kurumu olan bankaların, endüstriyel üretim sürecine müdahale ettikleri zaman bundan zararlı çıkıp çıkmayacakları, kredi aracılığı rolüyle ortak hiçbir yanı olmayan ve bankayı endüstriyel konjonktürün kör etkisine şimdiye kadar olduğundan daha açık kılan bir faaliyet uğruna, sağlam ilkelerin ve güvenceli çıkarların feda edilip edilmeyeceğidir. Eski banka müdürlerinin çoğu bu iddiada bulunurken, yenilerin çoğu sanayinin sorunlarının etkin bir müdahaleyi, modern büyük sanayi ile birlikte büyük bankaları ve bugünkü endüstriyel bankacılığı doğuran zorunluluğa eş bir zorunluluk görüyorlar. İki taraf sadece bir noktada, büyük bankaların bu yeni faaliyetleri için sağlam ilkelerin ve somut bir hedefin bulunmadığı hususunda birleşmektedir."*

Eski kapitalizm zamanın doldurmuştur. Yenisi ise bir geçiş dönemini yaşıyor. Tekel ile serbest rekabeti "uzlaştırmak" için "sağlam ilkeler ve somut bir hedef" bulmaya çalışmak elbette umut-

---

** Aynı yerde, s. 181.*

*** R. Hilferding, "Mali Sermaye" M. 1912, s. 338/339 (agy., s. 335, 336. —Red).*

suz bir iştir. Pratisyenlerin itirafları, Schulze-Gaevernitz, Liefmann ve benzeri "teorisyenler" gibi "örgütlü" kapitalizmin savunucularının resmi övgülerinden çok farklıdır.

Büyük bankaların "yeni faaliyetleri"nin kesin olarak yerleşmesi ne zaman olmuştur? Bu önemli soruna Jeidels oldukça açık bir yanıt veriyor:

> "Yeni konuları, yeni biçimleri, yeni organlarıyla endüstriyel ilişkiler, yani hem merkeziyetçi hem de ademi merkeziyetçi biçimde örgütlenen büyük bankalar, ulusal ekonominin karakteristik bir olgusu olarak, 90'lı yıllardan önce neredeyse oluşmamıştı; belli bir anlamda bu başlangıç noktasını ta büyük birleşmelerin yaşandığı, ademi merkeziyetçi yeni örgütlenme biçiminin bankaların sanayiye ilişkin politikaları nedeniyle uygulandığı 1897 yılına kadar, hatta belki de, bunalım gerek sanayide gerekse de bankacılıkta yoğunlaşma sürecini büyük ölçüde hızlandırdığı ve şiddetlendirdiği, sanayi ile ilişkiyi büyük bankaların tekeli haline getirerek bazı durumlarda daha sıkı, daha güçlü kıldığı için, daha geç bir tarihe çekebiliriz."*

Böylece 20. yüzyıl eski kapitalizmden yeni kapitalizme, genel olarak sermaye egemenliğinin mali sermaye egemenliğine dönüştüğü bir dönüm noktasıdır.

III— MALİ SERMAYE VE MALİ OLİGARŞİ

> "Sanayi sermayesinin gittikçe artan bir bölümü —diye yazıyor Hilferding—, onu kullanan sanayicilere ait değildir. Sanayiciler bu sermaye üzerinde, kendilerine karşı sermaye sahiplerini temsil eden banka aracılığıyla tasarrufta bulunmaktadırlar. Öte yandan bankalar da sermayelerinin gittikçe artan bir kısmını sanayide bulundurmak zorundadır. Böylece bankalar gittikçe artan oranda bir sanayi kapitalisti haline gelir. Ben, bu banka sermayesine, yani para sermayeye, bu

* *R. Liefmann, agy. s. 476.*

yolla gerçekte sanayi sermayesine dönüşen sermayeye mali sermaye diyorum." Yani mali sermaye, "bankaların tasarrufundaki ve sanayicilerin kullanımındaki sermayedir."**

Bu tanım, çok önemli bir olguya, yani üretim ve sermayedeki yoğunlaşmanın, yoğunlaşma tekele yol açacak ve açnuş olduğu ölçüde artmasına işaret etmediği ölçüde eksiktir. Ancak, bir bütün olarak Hilferding'in tüm anlatınunda ve özel olarak da, bu tanımı aldığınuz bölümden önceki iki bölümde, ***kapitalist tekellerin*** rolü vurgulanmaktadır.

Üretimin yoğunlaşması, bunun sonucu olarak tekeller, sanayi ile bankaların kaynaşması ya da iç içe geçmesi — işte mali sermayenin oluşum tarihi ve bu kavranun içeriği budur.

Şimdi geriye, kapitalist tekellerin "keyfi yönetimi"nin, meta üretimi ve özel mülkiyet rejimi içinde nasıl kaçınılmaz bir şekilde bir mali oligarşi egemenliğine dönüştüğünü açıklamak kalıyor. Belirtmek gerekir ki, Alman —ve sadece Alman değil— burjuva biliminin Rießer, Schulze-Gaevernitz, Liefmann gibi temsilcilerinin istisnasız tümü emperyalizmin ve mali sermayenin savunucularıdır. Bunlar oligarşinin oluşum "mekanizması"nı, yöntemlerini, "caiz" ve "caiz olmayan" gelirlerinin kapsanunı, parlamentolarla ilişkilerini vs. açığa çıkarmıyor, tersine bunları gizliyor ve süslüyorlar. Bu "lanetli soruları" tumturaklı, belirsiz laflarla geçiştiriyorlar ve bunu yaparken banka müdürlerinin "sorumluluk duyguları"na seslenerek, Prusyalı memurun "görev duygusu"nu göklere çıkararak, önemsiz şeylerle, tekellerin "denetim" ve "düzenlemeleri"ne ilişkin son derece ciddiyetsiz yasa tasarılarıyla uğraşarak ve örneğin Profesör Liefmann'ın düştüğü şu "bilimsel" tanın gibi teorik yüzeyselliklere başvuruyorlar: "... ***Ticaret,***

---

* *Hans Gideon Heymann "Alman Büyük Demir Sanayinde Karma Fabrikalar" St., 1904, s. 268/269.*

** *Liefmann, "Ortaklık Şirketleri vs." 1. Baskı, s. 258.*

malların toplanması, muhafaza edilmesi ve hizmete sunulmasını amaçlayan bir iştir... " * (Vurgular profesöründür). Buna göre ticaret, mübadeleyi bilmeyen ilkel insanlarda da vardı, sosyalist toplumda da olacaktır!

Ne var ki mali oligarşinin korkunç egemenliğiyle ilgili korkunç gerçekler öylesine göze batmaktadır ki, Amerika, Fransa, Almanya gibi bütün kapitalist ülkelerde ***burjuva*** bakış açısıyla yazılmış olmasına rağmen yine de mali oligarşinin doğruya oldukça yakın ve eleştirel —elbette küçük-burjuva eleştirel— bir tablosunu veren bir yazın türemiş bulunuyor.

Esas dikkatimizi yukarıda sözünü ettiğimiz "iştirakler sistemi"ne vermemiz gerekiyor. Bu konuya ilk dikkat çeken Alman iktisatçısı Heymann, işin özünü şöyle anlatıyor:

> "Yönetici ana şirketi, ana şirket tali şirketleri, onlar da kendilerine bağlı torun şirketleri vs. denetler, öyle ki, fazla büyük olmayan bir sermaye ile üretimin dev alanlarına hükmetmek mümkündür; çünkü denetim için sermayenin yüzde 50'sine sahip olmak yetiyorsa, yöneticinin, şirkete bağlı torun şirketlerin 8 milyonluk sermayesini denetleyebilmesi için 1 milyona sahip olması yeter. Bu birbirine geçme durumu daha da ilerlediğinde, 16 milyonu, 32 milyonu vs. denetleyebilir."*

Fakat deneyim, gerçekte, bir anonim şirketin işlerine egemen olmak için hisselerin yüzde 40'ına sahip olmanın yettiğini göstermektedir,** çünkü dağınık, küçük hisse sahiplerinin bir kısmının pratikte genel kurul toplantılarına katılma olanağı hiç yoktur vs. Burjuva sofistleri ve oportünist sözümona "sosyal-demokratlar"ın, hisse sahipliğinin "demokratikleşmesi" ile "sermayenin de demokratikleşeceği"ni, küçük üretimin öneminin artacağını bekleme-

---

* *Schulze-Gaevernitz "Sosyal Ekonominin .." V, 2 s. 110.*

leri (ya da bekliyor görünmeleri), gerçekte sadece, mali oligarşinin gücünü artırmanın yollarından biridir. Zaten bu yüzden, daha ileri, daha eski ve daha "deneyimli" kapitalist ülkelerde yasalar küçük hisselere izin vermektedir. Almanya'da 1000 markın altındaki hisse senetleri yasaktır ve Alman mali kodamanları, yasanın 1 sterlinlik (20 mark) hisse senedi çıkarmaya izin verdiği İngiltere'ye imrenerek bakmaktadırlar. Almanya'nın en büyük sanayicilerinden ve "para kralları"ndan biri olan Siemens, 7 Haziran 1907 tarihindeki Reichstag oturumunda, "bir sterlinlik hisse senetlerinin Britanya emperyalizminin temeli olduğunu" açıklamıştı.* Bu tüccarın, Rus Marksizminin[14] kurucusu olarak geçinmesine rağmen emperyalizmin tek bir halkın kötü bir niteliği olduğuna inanan belli bir ahlaksız yazardan daha derin, daha "Marksist" bir emperyalizm anlayışına sahip olduğu görülüyor...

Ancak "iştirakler sistemi" sadece tekelcilerin gücünü muazzam artırmaya hizmet etmez, ayrıca onlara, hiçbir ceza korkusu olmaksızın her türlü karanlık ve kirli işleri yapma, halkı oyuna getirme olanağı sağlar, çünkü resmen, yasalara göre, "ana şirket"in yöneticileri, bu ana şirkete "bağlı" şirketin işlerinden sorumlu değildir, o "bağımsız"dır, ***onun aracılığıyla her türlü*** dolap "çevrilir". İşte Alman "Die Bank" dergisinin Mayıs 1914 tarihli sayısından aldığınız bir örnek:

> "Daha birkaç yıl öncesine kadar Almanya'nın en kârlı işletmelerinden biri olan Kassel'deki Yay Çeliği Anonim Şirketi, yönetimin yanlış önlemleri sonucu öyle bir noktaya geldi ki, dağıttığı temettü oranı birkaç yıl içinde yüzde 15'ten sıfıra düştü. Yönetim kurulu, hissedarların haberi olmaksızın, bağlı şirketlerinden biri olan, itibari sermayesi sadece birkaç yüz bin mark tutarındaki Hassia GmbH

---

* *L. Eschwege, "Şirket Şubeleri", "Die Bank, 1914.*

** *Kurt Heinig, "Elektrik Tröstlerinin Yolu", "Die Neue Zeit"*[15]*, 1912, 30. Yıl, s. 484.*

şirketine ***6 milyon mark*** avans vermişti. Ana şirketin sermayesinin neredeyse üç katını bulan bu yükümlülük, Hassia şirketinin bilançolarında hiç görümnemekteydi; bu atlatma hukuken gayet legaldi ve Ticaret Kanunu'nu çiğnemediği için iki yıl boyunca sürdürülebilmişti. Bu yanıltıcı bilançoları sorumlu olarak imzalayan denetim kurulu başkanı, o zamanki ve şimdiki Kassel Ticaret Odası Başkanıdır. Hissedarlar Hassia Şirketine verilen bu paradan, çok sonra, bunun başarısız" (yazar bu sözcüğü tırnak içine ahnalıydı) "olduğu ortaya çıktıktan ve durumu bilenlerin hisselerini satmaları sonucunda Yay Çelik hisseleri yüzde 100 bir düşüş kaydettikten sonra haberdar olabildiler.

*... **Anonim şirketlerde her gün rastlanan bu tipik bilanço cambazlığı,*** anonim şirket yönetimlerinin, genelde bireysel işadamlarından daha kolayca riske girmelerinin nedenini açıklar. Modern bilanço tekniği, onlara sadece girişilen riskli işleri sıradan hissedarlardan gizleme olanağı tanımakla kahnıyor, aynı zamanda esas çıkar sahiplerine, kendi hisse senetlerini zamanında elden çıkararak, başarısız bir deneyimin sonuçlarından sakınma olanağı da hazırlıyor; oysa bireysel işadamı, yaptığı her şeyin ceremesini kendisi çekmektedir.

Anonim şirketlerin çoğunluğunun bilançoları, belgenin gerçek anlamını belirten alttaki işaretleri okuyabilmek için, önce üstte görünen başka bir yazının silimnesini gerektiren ortaçağ palimsestlerini" (palimsest: üzerine yeni bir yazı yazılması için asıl yazının silindiği parşömen) "akla getirmektedir.

Bir bilançoyu anlaşılmaz hale getirmenin en kolay, dolayısıyla da en çok kullanılan yöntemi, bir işletmenin bağlı şirketler kuruhnası ya da edinilmesi yoluyla birçok parçaya ayrılmasıdır. Bu sistemin —meşru ve gayri-meşru— amaçlar açısından yararları öylesine açıktır ki, bu sistemi kabul etmeyen büyükçe şirketlere istisna demek gerekir."*

** E. Agahd, "Büyük Bankalar ve Dünya Pazarı. Rus Ekonomisine ve Alman-Rus İlişkilerine Etkisi Dikkate Alınarak Büyük Bankaların Dünya Pazarındaki Ekonomik ve Politik Önemi", Berlin 1914.*

Bu sistemi en geniş ölçüde uygulayan büyük tekellerden birine örnek olarak yazar, ünlü "Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft" şirketini (AEG; bundan ileride söz edeceğiz) veriyor. Bu şirketin 1912 yılında ***175 – 200*** şirketin sermayesine iştirak ettiği, hiç kuşkusuz bunlara egemen olduğu ve toplam olarak yaklaşık ***1,5 milyar markhk*** bir nominal sermayeye sahip olduğu tahmin edilmekteydi.**

İyiniyetli profesör ve memurların, kapitalizmi savunmak ve şirin göstermek niyetiyle halkın dikkatini başka yöne çekmek için söyledikleri, denetim, bilançoların açıklanması, belli bir bilanço şemasının düzenlenmesi, kontrol makanılarının kurulmasına ilişkin bütün kuralların burada hiçbir anlamı yoktur. Zira özel mülkiyet kutsaldır ve kimsenin hisse senedi almasına, satmasına, değiştirmesine ve rehin vermesine engel olunamaz.

"İştirakler sistemi"nin büyük Rus bankalarında hangi boyutlara vardığını, Rus–Çin Bankası'nda on beş yıl çalışnuş ve 1914'te pek açık olmayan "Büyük Bankalar ve Dünya Pazarı"* adlı bir kitap yayınlamış bulunan E. Agahd'ın verilerine bakarak yargılayabiliriz. Yazar, büyük Rus bankalarını başlıca iki gruba ayırıyor: a) "iştirakler sistemi" ile çalışanlar ve b) "bağımsız" olanlar, ne var ki buradaki "bağımsızlık"tan keyfi biçimde sadece ***yabancı*** bankalardan bağımsızlık anlaşılmaktadır. Yazar ilk grubu da üç alt gruba ayırır: 1. Alman, 2. İngiliz ve 3. Fransız iştirakleri, ve bundan kastı, ilgili ülkenin büyük yabancı bankalarının "iştirakleri" ve egemenlikleridir. Ayrıca yazar banka sermayelerini "üretken" (ticaret ve sanayi) ve "spekülatif" (borsa ve finans işlemleri) diye ikiye ayırıyor; böylece yazar, kendisine uygun küçük-burjuva reformist bakış açısıyla, kapitalizmin varlığı şartlarında birinci tür sermaye yatırınının diğerinden ayrılabileceğini ve ikincisinin tamamen yok edilebileceğini hayal ediyor.

Agahd'ın verileri şunlardır:

Banka Aktifleri (milyon ruble olarak)
(Ekim–Kasım 1913 itibariyle)

Rus Bankaları		Yatırılmış sermaye	
	Üretken	Spekülatif	Toplam
a) "İştirak sistemi" ile			
1. Alman iştirakleri			
4 Banka:			
Sibirya Ticaret Bankası			
Rusya Bankası			
Uluslararası Banka			
İskonto Bankası	413,7	859,1	1272,6
2. İngiliz iştirakleri			
Rus Tic. ve Sanayi Bankası			
Rus–İngiliz Bankası	239,3	169,1	408,4
3. Fransız iştirakleri			
5 Banka:			
Rus–Asya Bankası			
Özel Banka			
Azov–Don Bankası			
Birlik Bankası			
Rus–Fransız Tic.			
Bankası	711,8	661,2	1373,0
11 Banka 1364,8	1689,4	3054,2	
Rus Bankaları			
b) Bağımsız Rus Bankaları			
8 Banka:			
Moskova Ticaret Bankası			
Volga–Kama Tic. Bankası			
I. W. Junker & Co. AŞ			
St. Petersburg Tic. Bankası			
(eski Wawelberg)			
Moskova Bankası			
(eski Ryabuşinski)			
İskonto Bankası			
Ticaret Bankası ve			
Özel Banka	504,2	391,1	895,3

Toplam 19 Banka	1869,0	2080,5	3949,5

Bu rakamlara göre, büyük bankaların 4 milyar ruble kadar tutan "aktif" sermayesinin dörtte üçünden fazlası, 3 milyar rubleden fazla bir bölümü, aslında yabancı bankaların, öncelikle de Paris bankalarının (üç ünlü banka: Banque de l'Union Parisienne, Banque de Paris et de Pays-bas, Société Générale), ve Berlin bankalarının (özellikle Deutsche Bank ve Disconto Gesellschaft) tali şirketleri durumunda olan bankalara düşmektedir. İki büyük Rus bankası, "Rus Bankası" (Rus Dış Ticaret Bankası) ve "Uluslararası Banka" (Petrograd Uluslararası Ticaret Bankası) 1906'dan 1912'ye kadar sermayelerini 44 milyon rubleden 98 milyon rubleye, yedeklerini 15 milyon rubleden 39 milyon rubleye yükseltmişlerdir; ve bunlar "dörtte üç oranında Alman sermayesiyle çalışmaktadırlar". Bunlardan birincisi Berlin Deutsche Bank konsernine, ikincisi Berlin Disconto-Gesellschaft'ınkine bağlıdır. Değerli Agahd, hisse çoğunluğunun Berlin bankalarının elinde bulunmasına, bunun da Rus hissedarları güçsüz kılmasına içten içe öfkeleniyor. Oysa sermaye ihraç eden ülkeler elbette işin kaymağını alacaklardır; örneğin Deutsche Bank, Sibirya Ticaret Bankası'nın hisse senetlerini Berlin'de piyasaya sürdüğünde, bunları bir yıl kendi portföyünde tutup, 100 yerine 193 fiyatla, yani neredeyse iki katı fiyata satmıştır; böylece Hilferding'in "kurucu kârı" dediği 6 milyon rubleye yakın bir kazanç elde etmiştir.[16]

Yazarınız Petersburg'un büyük bankalarının toplam "sermaye gücü"nü 8235 milyon ruble, yaklaşık 8,25 milyar olarak tahmin ediyor ve "iştirakleri", daha doğrusu yabancı bankaların egemenlik derecesini şöyle oranlıyor: Fransız bankaları — yüzde 55, İngiliz bankaları — yüzde 10, Alman bankaları — yüzde 35. Yazarımızın hesabına göre bu 8235 milyon rublelik işletme sermayesinin 3687

milyonu, yani yüzde 40'ından fazlası Produgol (kömür sendikası), Prodameto (demir sendikası) ve petrol, metal ve çimento sanayii sendikalarına düşmektedir. Böylece kapitalist tekellerin kurulmasıyla bağıntılı olarak bankaların sanayi sermayesiyle kaynaşması Rusya'da da büyük ilerlemeler kaydetmiştir.

Birkaç elde toplanmış ve fiilen tekelci olan mali sermaye, şirket kuruluşlarından, emisyondan, devlet borçlarından vs. çok büyük ve gittikçe artan kârlar elde etmekte ve bütün toplumu tekelciler yararına haraca keserek finans oligarşisinin egemenliğini sağlamlaştırmaktadır. İşte Amerikan tröstlerinin işlerini nasıl "yürüttüklerine" dair bir örnek (bu örnek Hilferding tarafından verilmiştir): 1887 yılında Havemeyer, 15 küçük şirketin kaynaşmasından doğan 6,5 milyon dolar toplam sermayeli şeker tröstünü kurdu. Fakat tröstün sermayesi, Amerikalıların deyimiyle "şişirilerek" 50 milyona yükseltildi. Bu "fazla sermayelendirme"yle gelecekteki tekel kârları amaçlanıyordu; tıpkı Amerika'daki çelik tröstünün, ileride getireceği tekel kârlarının hesaplayarak sürekli yeni demir rezervleri satın alması gibi. Gerçekten de şeker tröstü tekel fiyatı belirledi ve yedi kat "şişirilmiş"[17] sermaye için yüzde 10 oranında, yani ***tröstün kuruluş zamanındaki efektif sermayesi için*** neredeyse ***yüzde 70 oranında kâr sağlayacak*** kadar kazanç elde etti! 1909'da tröstün sermayesi 90 milyon dolardı. Yani 22 yıl içinde sermayesini 10 katından fazlasına çıkarmıştı.

Fransa'da "mali oligarşi"nin egemenliği (Lysis'in 1908'de beşinci baskısı çıkan ünlü kitabının adı "Contre l'oligarchi financière en

---

** Lysis, "Contre l'oligarchie financiére en France", 5. Baskı, (Fransa'da Mali Oligarşiye Karşı), Paris 1908, s. 11, 12, 26, 39, 40, 48.*

*** "Die Bank", 1913, 7. Sayı, s. 630.*

France"dır — Fransa'da Mali Oligarşiye Karşı), çok az farklı bir biçim almıştır. En büyük dört banka, kıymetli evrak emisyonunda nispi değil "mutlak" bir "tekel"e sahiptirler. Gerçekten bir "büyük bankalar tröstü" ile karşı karşıyayız. Tekel, emisyonda tekel kârlarını garanti etmektedir. Borçlanma yoluna başvuran bir ülke, genellikle nominal borç miktarının yüzde 90'ından fazlasını almaz; geriye kalan yüzde 10 bankalara ya da başka aracılara akar. Örneğin 400 milyon franklık Rus–Çin istikrazından bankaların elde ettiği kâr yüzde 8'dir; 1904 yılı Rus istikrazında — yüzde 10; yine 1904 yılında 62,5 milyon franklık Fas istikrazından — yüzde 18,75. Gelişmesine küçük tefeci sermayeyle başlayan kapitalizm, bu gelişmeyi muazzam boyutlarda tefeci sermayeyle sona erdirmektedir. "Fransızlar Avrupa'nın tefecileridir" diyor Lysis. Kapitalizmin bu dönüşümü sonucunda ekonomik yaşamın bütün ilişkileri derinden değişiyor. Nüfus artışının durduğu, sanayide, ticarette ve deniz taşımacılığında bir durgunluğun yaşandığı koşullarda "ülke" tefecilikle zenginleşebilir. Sadece sekiz milyon franklık sermayeyi temsil eden elli kişi, 4 bankadaki ***iki milyardan fazla*** para üzerinde tasarrufta bulunabilir. Daha önce gördüğümüz "iştirakler sistemi" aynı sonuca götürmektedir: Fransa'nın en büyük bankalarından biri olan Société Générale, tali şirketi Sucreries et Raffineries (Mısır Şeker Fabrikaları) için 64.000 tahvil çıkarır. Emisyon kuru yüzde 150 olduğu için, banka her mark için 50 fenik kazanır. Bu şirketin temettüleri farazi olarak yükselmiş, "kamu" 90–100 milyon zarar etmiştir; Société Générale'in müdürlerinden biri, Mısır Şeker Fabrikaları'nın yönetim kurulu üyesiydi. Bu durumda Lysis'in şu sonucu çıkarmak zorunda kalmasında şaşılacak bir şey yoktur:

---

* *Stillich, agy. s. 143 ve W. Sombart, "19. Yüzyılda Alman Ekonomisi", 2. Baskı, 1909. s. 526.*

** *"Mali Sermaye", s. 172, (agy., 173.* ***—Red.)***

> "Fransız cumhuriyeti bir mali monarşidir; mali oligarşinin mutlak egemenliğidir; mali oligarşi hem bu hükümete, hem de basına egemendir."*

Mali sermayenin en önemli işlemlerinden biri olan menkul kıymetler emisyonunun olağanüstü yüksek kârlılığı, mali oligarşinin gelişmesi ve sağlamlaşmasında çok önemli bir rol oynar.

> "... Ülke içinde, bir yabancı istikrazın plase edilmesine aracılıktan doğan kârlar kadar yüksek çıkar sağlayan bir faaliyet alanı yoktur" — diye yazıyor, Alman dergisi "Die Bank".**

> "Menkul kıymet emisyonundan daha fazla kâr sağlayan hiçbir bankacılık işlemi yoktur."

"Alman Ekonomist"e göre sanayi hisse senetleri emisyonunda sağlanan "kâr" ortalama olarak şöyledir:

1895: yüzde 38,6	1898: yüzde 67,7
1896: yüzde 36,1	1899: yüzde 66,9
1897: yüzde 66,7	1900: yüzde 55,2

> "1891–1900 arasındaki on yılda Alınan sanayi senetleri çıkarmaktan bir milyardan fazla para 'kazanılmıştır'".*

Sanayinin yükselme dönemlerinde mali sermayenin kârları korkunç artarken, çöküş dönemlerinde küçük ve sağlam olmayan girişimler mahvolur; bu durumda ise büyük bankalar son derece düşük fiyatlarla bunların satın alınmaları ya da "iyileştirilmeleri" ve "yeniden örgütlenmeleri" gibi çok kârlı projelere "iştirak" ederler. Zarar eden işletmelerin "ıslahı"nda hissedarların sermayesi azaltılır, yani kârlar daha küçük sermaye üzerinden dağıtılır ve ona göre hesaplanır. Ya da kârlılık sıfıra düşmüşse, o zaman yeni sermaye işin içine çekilir, eski, değeri düşürülen sermayeyle birleştirilerek yeterli kazanç el-

** Stillich, agy., s. 138 ve Liefmann, s. 51.*

*** L. Eschwege, "Bataklık", "Die Bank"ta, 1913, s. 952, agy., 1912, s. 233.*

de edilir.

> "Geçerken belirtelim ki, —diye ekliyor Hilferding— bu 'iyileştirme' ve 'yeniden örgütleme'nin bankalar için ikili bir önemi vardır: birincisi, bunlar kâr getiren işlemlerdir; ikincisi, bu tür zora düşmüş şirketleri bağımlı kılmak için bir fırsattır."**

Bir örnek: Dortmund'da Madencilik AŞ "Birliği" 1872 yılında kurulur. Neredeyse 40 milyon marklık hisse senedi çıkarılır, ilk yılda yüzde 12 temettü dağıtılınca, hisselerin fiyatı yüzde 170'e yükselir. Mali sermaye, 28 milyoncuğu kazanarak işin kaymağını alır. Bu şirketin kuruluşunda en önemli rolü, 300 milyon marklık bir sermayeye ulaşmayı başarmış olan büyük Alman bankası Disconto–Gesellschaft oynar. Daha sonra Birlik'in temettüleri sıfıra düşer. Hissedarlar, sermayenin bir bölümünün "gözden çıkarılması"nı, yani tümünü yitirmemek için bir bölümünü yitirmeyi kabul etmek zorunda kalırlar. Ve bir "iyileştirmeler" zincirinin sonucunda Birlik'in hesaplarından 30 yıl içinde 73 milyon marktan fazla bir miktar düşülür. "Bugün bu şirketin kurucu hissedarları Birlik hisselerinin nominal değerinin ancak yüzde 5'ine sahiptir"* ve her "iyileştirme" işleminde her zaman "kazanan" bankalar olmuştur.

Hızla büyüyen büyük kentlerin çevresindeki arsa spekülasyonu da mali sermaye için özellikle kârlı bir işlemdir. Banka tekeli burada toprak rantı tekeliyle ve ulaştırma tekelleri ile iç içe geçer, çünkü toprak fiyatlarının yükselmesi ve toprağın parsellenerek büyük kârlarla satılması olanağı vs., özellikle kent merkeziyle rahat ve kolay bir ulaşım bağlantısı kurulmuş olmasına bağlıdır; ve bu ulaşım araçları, iştirakler sistemi ve müdürlük mevkilerinin paylaştırılması yoluyla bankalarla iç içe girmiş olan büyük şirketlerin elindedir. Böylece,

---

* *"Ulaşım Tröstü", "Die Bank", 1914, s. 89.*

özellikle toprak satışları ve ipotekler konusunda özel araştırmalar yapmış "Die Bank" dergisi yazarlarından biri olan L. Eschwege'nin "bataklık" olarak nitelendirdiği durum ortaya çıkar: Banliyölerde çılgın bir toprak spekülasyonu, Berlin'deki Boswau & Knauer firması gibi inşaat şirketlerinin iflası (bu inşaat şirketi, "iştirakler" sistemine göre, gizli, perde arkasında kalan ve olaydan "sadece" 12 milyon mark zararla sıyrılan "son derece sağlam ve saygın" Deutsche Bank aracılığıyla 100 milyon mark toplanuştı), sonra hayali inşaat şirketlerinden ücretlerini alamayan inşaat zanaatkârları ve işçilerinin yıkınu; "dürüst" Berlin polisi ve idarecileriyle imar durumu ve inşaat ruhsatları alabilmek için sahtekârlık anlaşmaları vs.**

Avrupalı profesörlerin ve iyi düşünceli yurttaşların, sözünü ederken hınzırca gözlerini döndürdükleri "Amerikan âdetleri", mali sermaye döneminde her ülkenin herhangi bir kentinde kelimenin gerçek anlanunda âdet haline gelmiştir.

1914 başlarında Berlin'de bir "ulaştırma tröstü"nden, yani Berlin'deki üç ulaştırma kurumu arasında, metro, tramvay ve omnibüs şirketleri arasında bir "çıkar birliği" kurulmasından söz edilmekteydi.

> "Böyle bir amacın var olduğu, —diye yazıyordu "Die Bank" dergisi— omnibüs şirketi hisselerinin çoğunluğunun diğer iki ulaştırma kurumuna geçtiğinin öğrenilmesinden beri biliniyor… Bu planın yürütücülerinin, ulaşımın tek elden idaresiyle tasarruf sağlamayı umduklarından, bunun bir kısmının sonunda halkın da yararına olabileceğinden kimsenin kuşkusu olmamalı. Fakat sorun, kurulmakta olan ulaştırma tröstünün arkasında, isterlerse tekelleşmiş ulaşımı kendi toprak çıkarlarının hizmetinde kullanabilecek bankaların durınasıyla karışmaktadır. Böyle bir durumun gerçeğe ne kadar yakın olduğunu

** "Bankaya Akın", "Die Bank", 1909, 1, s. 79.*
*** Aynı yerde, s. 301 ve devamı.*
**** Aynı yerde, 1911, 2, s. 828; 1913, 2, s. 962.*

anlamak için, metro şirketinin kuruluşu sırasında ulaştırma çıkarlarıyla metroyu himaye eden büyük bankanın toprak çıkarlarının işe karışmış olduğunu, hatta bu şirketin kuruluşu için en önemli önkoşullardan birinin oluştuğunu anımsamak yeter. Metronun doğu hattı, hattın nereden geçeceği kesinleşince, bankanın, kendisi ve bazı ortakları için büyük kazanç sağlayacak fiyatlarla Schönhauser Allee İstasyonu toprak şirketine sattığı topraklar üzerinden geçecekti."*

Tekel bir kez kurulup milyarları keyfince işletmeye başlayınca, politik yapılamnadan ve başka "ayrıntı"lardan bağımsız olarak, toplumsal yaşanun ***bütün*** alanlarına mutlak bir kaçınılmazlıkla sızar. Alman ekonomi yazını, Fransız Panaması'na[18] ve Amerika'daki politik hayatın satınalınabilirliğine dair açık anıştırmalar yaparken, Prusya memurlarının dürüstlüğü üzerine uşakça övgüler düzmeyi sever. Fakat Alman bankacılığı üzerine burjuva yazınının ***bile,*** salt banka işlemlerinin ele alınmasının çok ötesine geçerek, örneğin hükümet memurlarının giderek daha sık bankalarda görev almaya "yönelmesi" üzerine şunları yazmak zorunda kaldığı bir olgudur:

"Behrenstraße'de sıcak bir koltuk özlemi içinde bulunan bir devlet memuru acaba ne kadar tarafsızdır?" (Deutsche Bank'ın genel merkezi Behrenstraße'dedir.)*

"Die Bank" dergisini çıkaran Alfred Lansburgh, 1909 yılında "Bizantinizmin Ekonomik Anlanı" adlı makalede, başka hususların yanı sıra, II. Wilhelm'in Filistin gezisi ve "onun doğrudan sonucu olan Bağdat Demiryolu[19]" üzerine, "'kuşatma'dan, yaptığımız bütün politik hatalardan daha çok sorumlu olan 'Alman girişimciliğinin' bu uğursuz 'standart yapıtı'" üzerine yazmıştı.** (Kuşatma ile, Almanya'yı tecrit etme ve Alman düşmanı emperyalist bir ittifakla

** E. Agahd, s. 202.*

*** "Bulletin de l,Institut international de Statistixue", t. XIX, livr. II, La Haye (Uluslararası İstatistik Enstitüsü Bülteni, cilt XIX, II. baskı, Lahey) 1912. İkinci sütundaki küçük devletler üzerine veriler yaklaşık hesaplanmıştır, 1902 yılının rakamları yüzde 20 artırılmıştır.*

kuşatma amacı güden VII. Eduard'ın politikası anlatılmak isteniyor). 1911'de aym derginin yukarıda sözünü ettiğimiz yazarı Eschwege, yayınladığı "Plütokrasi ve Memurlar" adlı bir yazıda, Kartel Sorununu Araştırma Anket Komisyonunun üyesi olarak enerjisiyle öne çıkan ve kısa süre sonra en büyük kartelde —Alman Çelik İşletmeleri Birliği— kazançlı bir görev elde eden Alman hükümet müşaviri Völker'in durumunu da teşhir ediyordu. Kesinlikle tesadüf olmayan benzer olaylar, aym burjuva yazarını, "anayasa tarafından güvence altına alınmış ekonomik özgürlüğün, daha bugünden ülkenin iş hayatının birçok alanında içi boş bir safsata haline geldiği"ni ve plütokrasinin egemenliği koşullarında "en geniş politik özgürlüğün bile bizi özgür olmayan bireylerden oluşan bir halk haline gelmekten kurtaramayacağı"nı itiraf etmek zorunda bırakmıştır.***

1910'da Kıymetli Evrakların Toplamı (milyar frank)

İngiltere	142		
ABD	132		
Fransa	110		479
Almanya	95		
Rusya	31		
Avusturya–Macaristan		24	
İtalya	14		
Japonya		12	
Hollanda		12,5	
Belçika		7,5	
İspanya		7,5	
İsviçre		6,25	
Danimarka		3,75	
İsveç, Norveç, Romanya vs.		2,5	
Toplam	600		

Rusya'nın durumuna gelince, bu konuda bir örnek vermekle

yetineceğiz: Birkaç yıl önce, Kredi Dairesi Müdürü Davidov'un büyük bir bankada görev almak üzere devlet görevinden ayrılmasına dair haberler bütün gazetelerde çıknuştı; sözleşme gereğince bankadan birkaç yıl içinde bir milyon rubleyi aşan bir ücret alacaktı. Kredi Dairesi'nin görevi, "bütün devlet kredi kuruluşlarının faaliyetini birleştirmek" ve başkentteki bankalara 800–1000 milyon rubleye varan destekler vermektir.*

Sermaye sahipliğini, bu sermayenin üretimde uygulanışından, para sermayeyi sanayi sermayesinden ya da üretken sermayeden, sadece para sermayeden elde ettiği gelirle yaşayan rantiyeyi sanayiciden ve sermaye üzerinde doğrudan tasarrufta bulunan kişilerden ayırmak genel olarak kapitalizmin özelliğidir. Emperyalizm, ya da mali sermayenin egemenliği, bu ayrımın muazzam ölçülere ulaştığı kapitalizmin en yüksek aşamasıdır. Mali sermayenin, sermayenin öteki çeşitlerinin tümü üzerindeki üstünlüğü, rantiyenin ve mali oligarşinin üstünlüğü, mali açıdan güçlü birkaç devletin üstünlüğü anlanuna gelmektedir. Bu sürecin hangi boyutlarda olduğunu emisyon istatistikleri, yani çeşitli türden menkul kıymetlerin çıkarımına ilişkin veriler göstermektedir.

Uluslararası İstatistik Enstitüsü Bülteni'nde A. Neymarck,** tüm dünyada emisyonla ilgili son derece geniş, tam ve kolayca karşılaştırılabilecek veriler vermiştir, bu veriler ekonomi yazınında daha sonra birçok kez parça parça yayınlannuştır.

İşte onar yıllık dönemler için verilen rakamlar:

Kıymetli Evrak Emisyon Toplamı (milyar frank)

1871–1880	76,1
1881–1890	64,5
1891–1900	100,4
1901–1910	197,8

70'li yıllarda tüm dünyada emisyon miktarı, özellikle Alman-Fransız savaşı ve bunu izleyen Almanya'da kuruluş dönemi nedeniyle

çıkarılan istikraz tahvilleriyle artmıştır. 19. yüzyılın son üç on yılında görülen artış nispeten yavaştır ve ancak 20. yüzyılın ilk on yılı muazzam bir çoğalma, on yıl içinde neredeyse iki kat artış getirmiştir. Demek ki 20. yüzyılın başı sadece daha önce sözünü ettiğimiz tekellerin (kartel, sendika ve tröst) değil, mali sermayenin de gelişmesinde bir dönüm noktasıdır.

Neymarck, 1910'da bütün dünyada çıkarılmış kıymetli evrak toplamın yaklaşık 815 milyar frank olarak tahmin ediyor. İki kez sayılmış olanları çıkardıktan sonra bu rakamı 575–600 milyara indiriyor; (toplam olarak 600 milyar alındığında) bunun ülkeler arasındaki dağılımı şöyledir:

Bu rakamlardan, her biri 100–150 milyar franklık kıymetli evraka

* *Hobson, "Imperialism", L. 1902, s. 58; Riesser, agy. s. 395 ve 404; P. Arndt "Dünya Ekonomik Arşivi"nde, cilt 7, 1916, s. 35; Neymarek "Bülten"de;*

sahip özellikle zengin dört ülkenin ne kadar belirgin biçimde diğerlerinden ayrıldığı derhal göze çarpmaktadır. Bu dört ülkeden ikisi, İngiltere ve Fransa, en eski kapitalist ülkelerdir ve daha sonra göreceğimiz gibi, en fazla sömürgeye sahiplerdir; diğer ikisi, ABD ve Almanya ise, gelişme hızı ve kapitalist tekellerin üretimde yaygınlık derecesi itibariyle en ileri olan ülkelerdir. Bu dört ülke toplam olarak 479 milyar frank, yani dünya mali sermayesinin neredeyse yüzde 80'ine sahiptir. Dünyanın diğer ülkelerinin neredeyse tümü, bu uluslararası banker ülkelere, dünya mali sermayesinin bu dört "direği"ne şu ya da bu biçimde borçlu durumdadır ya da haraç vermektedir.

Mali sermayenin uluslararası bağımlılık ve ilişkiler ağının oluşmasında sermaye ihracının oynadığı rol özellikle incelenmek zorundadır.

IV— SERMAYE İHRACI

Serbest rekabetin tam olarak hüküm sürdüğü eski kapitalizm için tipik olan ***meta*** ihracıydı. Tekellerin egemen olduğu en yeni kapitalizmde, ***sermaye*** ihracı tipik hale gelmiştir.

*Hilferding, "Mali Sermaye", s. 492 (agy. s. 475/476); Lloyd George, 5 Mayıs 1915 tarihli "Daily Telefraph"a göre Avam Kamarasında yaptığı 4 Mayıs 1915 tarihli konuşma; B. Harms, "Dünya Ekonomisinin Sorunları", Jena 1912, s. 235 vs.; Dr. Sigmund Schildler, "Dünya Ekonomisinin Gelişme Tandansları" Berlin 1912, cilt 1, s. 150; George Paish, "Great Britain's Capital Investments vs." "Kraliyet İstatistik Kurumu Gazetesi"nde) vol. LXXIV, 1910/11, s. 167 ve devamı; Georges Diouritsh, "L'Expansion des banques allemandes a l'etranges, ses rapport aves le développement économique de l'Allemange" (Alman Bankalarının Yurtdışında Yayılması ve Bunların Almanya'nın Ekonomik Gelişimiyle İlişkisi —**Red.**) Paris 1909, s. 84.*

Kapitalizm, işgücünün kendisinin de meta haline geldiği, gelişmesinin en üst aşamasındaki meta üretimidir. Ulusal ve özellikle uluslararası mübadelenin artması, kapitalizmin karakteristik özelliklerinden biridir. Tek tek işletmelerin, sanayi kollarının ve tek tek ülkelerin eşitsiz ve sıçramalı gelişimi kapitalizmde kaçınılmazdır. İngiltere ilk kapitalist ülke idi; 19. yüzyılın ortalarında serbest ticareti uyguladığında, "dünyanın atölyesi" olma, bütün ülkelere hammadde karşılığında mamul madde verme hakkı iddia etmişti. Ne var ki İngiltere 19. yüzyılın son çeyreğinde bu tekel konumunu yitirdi, çünkü "koruyucu gümrükler"le kendilerini güvenceye alan bir dizi başka ülke, bağımsız kapitalist devletler olarak gelişmişti. 20. yüzyılın eşiğinde başka bir tekel türünün oluştuğu görülür: birincisi, bütün gelişmiş kapitalist ülkelerde kapitalistlerin tekelci birlikleri; ikincisi, sermaye birikiminin muazzam boyutlara ulaştığı az sayıdaki zengin ülkenin tekel konumu. Böylece ileri ülkelerde muazzam bir "sermaye fazlası" ortaya çıktı.

Kuşkusuz kapitalizm, bugün her yerde sanayiye göre çok geri kalnuş olan tarınu geliştirebilseydi, başdöndürücü teknik ilerlemeye rağmen her yerde yarı aç ve yoksulluk içinde bir yaşam sürdüren halk kitlelerinin yaşam düzeyini yükseltebilseydi, o zaman bir "sermaye fazlası"ndan söz edilemezdi. Kapitalizmin küçük-burjuva eleştirmenlerinin genel olarak "itirazları" da budur. Fakat o zaman kapitalizm kapitalizm olmazdı, çünkü eşitsiz gelişim gibi kitlelerin yarı aç durumları da, bu üretim tarzının özsel, kaçınılmaz koşulları ve öncülleridir. Kapitalizm kapitalizm olarak kaldıkça, sermaye fazlası, halk kitlelerinin yaşam seviyesinin yükseltilmesi için kullanılmaz —bu, kapitalistlerin kârlarında azalma anlanuna gelirdi—, kârları artırmak amacıyla dış ülkelere, geri ülkelere ihraç edilir. Bu geri kalnuş ülkelerde kâr genelde çok yüksektir, çünkü bu ülkelerde sermaye pek az,

toprak nispeten ucuz, ücretler düşük, hanunadde ucuzdur. Sermaye ihracı olanağı, bir dizi geri ülkenin çoktan dünya kapitalist dolaşımına girmiş, başlıca demiryolu hatlarının döşemniş ya da bu işe başlanmış ve endüstriyel gelişimin en temel koşullarının yaratılmış olmasından vs. doğmaktadır. Sermaye ihracı zorunluluğu, bazı ülkelerde kapitalizmin "çok olgunlaşnuş" olmasından ve sermayenin (tarımın geriliği ve kitlelerin yoksulluğu nedeniyle) "kârlı" bir faaliyet için hareket alanının olmamasından doğmaktadır.*

Aşağıdaki yaklaşık rakamlar, başlıca üç ülkenin yurtdışına yaptıkları yatırımları göstermektedir.

Yabancı ülkelere yatırılmış sermaye
(milyar frank)

Yıl	İngiltere	Fransa	Almanya
1862	3,6	–	–
1872	15	10 (1869)	–
1882	22	15 (1880)	?
1893	42	20 (1890)	?
1902	62	27–37	12,5
1914	75–100	60	44

Bu tablodan sermaye ihracının ancak 20. yüzyıl başında dev boyutlar kazandığını görüyoruz. Savaştan önce başlıca üç ülkenin yabancı ülkelere yaptığı sermaye yatırımı tutarı 175–200 milyar franktı. Yüzde 5 gibi mütevazı bir oranla hesaplandığında, bu sermaye yılda 8–10 milyar frank getirmiştir. Bir avuç zengin ülkenin kapitalist asalaklığı için, dünyanın bir sürü ulus ve ülkesinin emperyalist baskı ve sömürüsü için ne sağlam bir temel!

Dış ülkelere yatırılnuş bu sermaye, çeşitli ülkelere nasıl

* *"Die Bank", 1913, 2, s. 1024.*
** *Schilder, agy., s. 346, 350, 371.*

dağılmaktadır, ***nereye*** yatırılmıştır? Bu soruya ancak yaklaşık bir yanıt verilebilir, fakat bu yanıt, modern emperyalizmin genel bazı bağıntı ve karşılıklı ilişkilerini aydınlatmaya elverişlidir:

Çeşitli Kıtalar Arasında Yabancı Sermayenin (yaklaşık) **Dağılımı**
(1910 dolayları – milyar mark)

	İngiltere	Fransa	Almanya	Toplam	
Avrupa	4	23	18	45	
Amerika	37	4	10	51	
Asya, Afrika, Avusturya	29	8	7	44	
Toplam	70	35	35	140	

İngiltere için başlıca sermaye yatırım alanları, Amerika'da da çok büyük olan (örneğin Kanada) İngiliz sömürgeleridir, Asya'dan vs. söz bile etmiyoruz. Dev boyutlarda sermaye ihracı, burada, emperyalizm için önemlerinden daha sonra söz edeceğimiz dev sömürgelerle sıkı bir bağıntı içindedir. Fransa'da durum farklıdır. Fransa, ihraç ettiği sermayeyi esas olarak Avrupa, öncelikle de Rusya'da (en az 10 milyar frank) yatırımıştır; bunlar sanayi girişimlerine yatırılmış sermayeler değil, ağırlıkla ***istikrazlar,*** devlet borçlarıdır. Sömürgeci İngiliz emperyalizminden farklı olarak Fransız emperyalizmini tefeci emperyalizm olarak adlandırabiliriz. Almanya'da ise üçüncü bir tür görülür: Almanya'nın sömürgeleri azdır ve ihraç ettiği sermaye de Avrupa ile Amerika arasında eşit ölçülerde dağılır.

Sermaye ihracı, sermayenin ihraç edildiği ülkelerde onu olağanüstü hızlandırarak kapitalist gelişmeyi etkiler. Böylece sermaye ihracı ihracatçı ülkelerdeki gelişmeyi bir parça durdurma eğilimi

* *Riesser, agy., 4. baskı, s. 375, ve Dioritch, s. 283.*

* *The Annals of the American Academy of Political and Social Science", vol. LIX, May 1915, (Amerikan Siyasi ve Sosyal Bilimler Akademisi Yıllıkları.*

taşısa da, bunun ancak tüm dünyada kapitalizmin genişlemesi ve derinleşmesi pahasına gerçekleştiği ortadadır.

Sermaye ihraç eden ülkeler, hemen her zaman, nitelikleri mali sermaye ve tekeller döneminin özelliklerine ışık tutan belli "avantajlar"a sahiptir. Berlin'de çıkan "Die Bank", örneğin Ekim 1913'te şunları yazmaktaydı:

> "Kısa bir süreden beri uluslararası sermaye piyasasında, Aristofanes'in kalemine yakışacak bir komedi oynanıyor. İspanya'dan Balkan devletlerine, Rusya'dan Arjantin'e, Brezilya ve Çin'e kadar çok sayıda yabancı devlet, açıktan ya da gizli olarak, bazıları son derece acil olan borç talepleriyle büyük para piyasalarına çıkıyorlar. Para piyasalarının durumu hiç parlak olmadığı gibi, politik görünüm de iyi değil. Fakat buna rağmen, komşusunun kendisinden önce davranıp borç talebini karşılayarak, karşılığında elde edilecek hizmetleri güvence altına alacağı korkusuyla, para piyasaları bu yabancı borç isteklerini geri çevirmeyi göze alamıyor. Bu çeşit uluslararası işlerde, borç veren taraf her zaman birtakım çıkarlar elde eder; bu ticari bir ayrıcalık, bir kömür istasyonu, bir liman inşaatı, okkalı bir imtiyaz ya da top siparişi olabilir."*

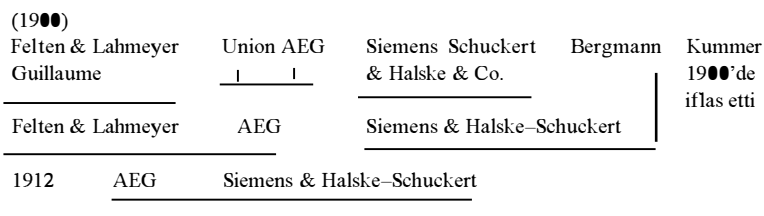
Mali sermaye tekeller dönemini yaratmıştır. Tekeller ise her yere tekelci ilkeleri taşıyorlar: Serbest pazarda rekabetin yerini kârlı bir iş anlaşması yapmak için "ilişkiler"in kullanılması alıyor. Borç verirken alınan paranın bir kısmının, borç veren ülkenin mallarını, özellikle de silah, gemi vs. satın almak için kullanılması koşulunun öne sürülmesi olağandır. Fransa son yirmi yıl içinde (1890–1910) bu yola çok sık başvurmuştur. Sermaye ihracı meta ihracını geliştirmenin bir aracı haline gelmektedir. Özellikle büyük firmalar arasında yapılan bu tür alışverişler öyle bir nitelik almıştır ki, Schilder'in yumuşak bir üslupla ifade ettiği gibi,** "rüşveti andırmakta"dır. Almanya'da Krupp, Fransa'da Schneider, İngiltere'de Armstrong, dev bankalar ve hükü-

cilt 59, Mayıs 1915) s. 301; aynı yerde s. 331'de ünlü istatistikçi Paish'in mali dergi "Statist"in (istatistikçi) son sayısında İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika ve Hollanda'dan ihraç edilen sermayeyi 40 milyar dolar, yani 200 milyar Frank olarak tahmin ettiğini okuyordu.

"(Bankalar) —diye yazıyor Jeidels— sermayeye en fazla gereksinim duyan işletmelerden ellerini çekerek, önce başdöndürücü bir yükselişe, sonra da kendileriyle sürekli bağları bulunmayan şirketlerin kaçınılmaz yıkımına neden olmaktadır."*

Bunun sonucunda yoğunlaşma 1900'den sonra dev adımlarla ilerledi. 1900'den önce elektrik sanayiinde, her biri birçok şirketten (toplam 28) oluşan yedi ya da sekiz "grup" vardı; bunlardan her birinin arkasında da 2–11 banka bulunuyordu. 1908–1912 yılları arasında bu gruplar iki ya da tek bir grupta birleştiler. Bu süreç şöyle gelişti:

Elektrik Sanayiinde Gruplar

Bu yolla gelişmiş olan ünlü AEG (Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft) ("iştirakler sistemi" yoluyla) 175–200 şirkete egemendir ve tasarrufunda yaklaşık ***1,5 milyar*** mark bulunmaktadır. 10'dan fazla devlette doğrudan 34 dış temsilciliği olup, bunların 12'si anonim şirkettir. Daha 1904 yılında Alman elektrik sanayiinin yabancı ülkelerdeki sermaye yatırımları, 62 milyonu Rusya'da olmak üzere 233 milyon mark olarak hesaplanmıştı. Söylemeye gerek yok ki, AEG dev bir "birleşik" işletmedir. Bunlar arasında kablo ve yalıtkan malzemeden otomobil ve uçağa kadar çok çeşitli mallar üreten 16 imalat şirketi vardır.

* *Jeidels, agy. s. 232.*

Ancak Avrupa'daki yoğunlaşma Amerika'daki yoğunlaşma sürecinin de bileşenlerinden biriydi. Bu şöyle oldu:

General Electric Co.

Amerika: Thomson–Houston Co.	Edison Co.
(Avrupa için bir şirket kurar)	Fransız Edison Co.
	(Bir Alman şirketine patentleri devreder)
Almanya: Union Elektrik fiirketi	AEG

Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (AEG)

Böylece elektro alanında iki "büyük güç" oluştu. "Yeryüzünde en azından bunlardan ***tamamen*** bağımsız başka elektrik güçleri yoktur", diyor Heinig "Elektrik Tröstünün Yolları" adlı makalesinde. Bu iki tröstün cirosu ve işletmelerinin kapsanuna ilişkin aşağıdaki rakamlar, tam olmasa da yaklaşık bir fikir vermektedir:

	Yıllık Ciro (milyon mark)	Çalışan sayısı	Net kâr (milyon mark)
Amerika: GEC (General Electric Co.)	1907: 252	28.000	35,4
	1910: 298	32.000	45,6
Almanya: AEG (Allg. Elektr.-Ges.)	1907: 216	30.700	14,5
	1911: 362	60.800	21,7

Ve 1907'de Amerikan ve Alman tröstü dünyanın paylaşılması üzerine bir anlaşma imzalarlar. Rekabet dışlanır. GEC, Birleşik Devletler ve Kanada'yı "alır"; AEG ise Almanya, Avusturya, Rusya, Hollanda, Danimarka, İsviçre, Türkiye ve Balkanları "elde eder". Özel —elbette gizli— anlaşmalar, yeni sanayi dallarına giren ve "yeni" ve şeklen henüz paylaşılmanuş ülkeleri zapteden "bağlı şirketler"i karara bağlar.

* *Riesser, agy.; Diouritch, agy., s. 239; Kurt Heining, agy.*

Buluşlar ve deneyimler karşılıklı aktarılır.*

Fiilen tek ve bütün dünyayı kapsayan, milyarlarca sermayeye sahip, dünyanın her köşesinde şubeleri, temsilcilikleri, ajansları, ilişkileri vs. bulunan böyle bir tröste karşı rekabetin ne kadar güç olduğu kendiliğinden anlaşılır. Fakat dünyanın iki güçlü tröst arasında paylaşılmış olması, eşitsiz gelişim, savaşlar, iflaslar vs. sonucunda güçler dengesi değişir değişmez yeniden paylaşımı elbette dışlamaz.

Böyle bir yeniden paylaşım ve bunun için mücadele çabasının öğretici bir örneğini petrol sanayiinde görmekteyiz.

> "Dünya petrol pazarı —diye yazıyordu Jeidels 1905'te— bugün hâlâ esas olarak iki büyük finans grubu arasında paylaşılmıştır: Rockefeller'ın Amerikan Standard Oil Co. ve Bakû'daki Rus petrolüne egemen olan Rothschild ve Nobel. Bu iki grup sıkı bağ içindedir, fakat tekel durumları yıllardan bu yana beş düşman tarafından tehdit edilmektedir…":*

1) Amerikan petrol kaynaklarının tükenmekte oluşu; 2) Bakû'daki Mantaşov & Co. firmasının rekabeti; 3) Avusturya'da yeni petrol kuyularının açılması; 4) Romanya'da yeni petrol kuyularının açılması; 5) denizaşırı, özellikle Hollanda sömürgelerindeki petrol kaynakları (son derece zengin şirketler olan Samuel ve Shell, ayrıca bunlar İngiliz sermayesiyle bağlantılıdır). Son üç grup işletme, başta dev Deutsche Bank olmak üzere Alman bankalarıyla ilişki içindedir. Bu bankalar "kendi" üslerine sahip olabilmek için, örneğin Romanya'da petrol sanayiini planlı biçimde ve kendi başlarına desteklemişlerdi. Romanya petrol sanayiinde yabancı sermaye 1907'de 185 milyon frank olarak tahmin edilmekteydi, bunun 74 milyonu Almanya'nındı.**

Bunun üzerine, ekonomi yazınında da "dünyanın paylaşılması" uğruna mücadele denen şey başladı. Bir yandan Rockefeller'ın petrol

---

* *Jeidels, s. 193.*

** *Diouritch, s. 245*

tröstü ***herşeyi*** ele geçirmek için ***bizzat*** Hollanda'da kendine bağlı bir şirket kurdu ve baş düşmanı Hollanda–İngiliz Shell tröstüne darbe vurmak amacıyla Hollanda Hindistanı'ndaki petrol kaynaklarının satın aldı. Öte yandan Deutsche Bank ile diğer Berlin bankaları, Romanya'yı kendileri için "sağlama almak" ve Rockefeller'a karşı Rusya ile birleştirmek amacıyla girişimlerde bulundular. Rockefeller çok daha büyük bir sermayeye ve son derece mükemmel örgütlenmiş bir taşıma ve sevkiyat ağına sahipti. Mücadelenin Deutsche Bank'ın aleyhine sonuçlanması kaçınılmazdı ve nitekim 1907'de öyle oldu. Deutsche Bank şu seçenekle karşı karşıya kaldı: Ya milyonlarca zararla "petrol çıkarları"nı tasfiye etmek, ya da boyun eğmek. Son seçenek kabul edildi ve Standard Oil Co. ile Deutsche Bank için son derece elverişsiz bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre Deutsche Bank "Amerikan çıkarlarına karşı herhangi bir girişimde bulunmama" yükümlülüğü altına giriyordu; bununla birlikte Almanya petrolde yasayla bir devlet tekeli uygulaması getirdiğinde, anlaşma hükümsüz kalacaktı.

Ve "petrol komedisi" başlar. Almanya'nın finans krallarından biri, Deutsche Bank'ın müdürü von Gwinner, özel sekreteri Stauß aracılığıyla, petrol tekeli ***için*** bir ajitasyon geliştirir. Dev Berlin bankasının dev aygıtı, bütün kapsamlı "ilişkiler" harekete geçirilir, basın Amerikan tröstünün "boyunduruğu"na karşı "yurtsever" bir öfkeye kapılır, ve 15 Mart 1911'de Reichstag, hükümetten, bir petrol tekeli yasası çıkarmasını isteyen bir kararı neredeyse oybirliğiyle kabul eder. Hükümet bu "popüler" düşünceyi hemen benimsedi; Amerikan rakibini aldatmak ve devlet tekelinin yardımıyla işleri düzeltmek isteyen Deutsche Bank oyunu kazanmış görünüyordu. Alman petrol kralları, Rus şeker fabrikatörlerinin kârlarıyla aşık atabilecek büyük kârların hayaliyle kendilerinden geçiyorlardı ki ... ilkönce büyük Alman bankaları ganimetin paylaşılması konusunda anlaşmazlığa düştüler ve Disconto–Gesellschaft, Deutsche Bank'ın bencil

çıkarlarının açığa çıkardı; ikinci olarak hükümet, Rockefeller'le mücadele etmekten korktu, çünkü Almanya'nın o olmadan petrol temin etmesi oldukça kuşkuluydu (Romanya'nın üretimi azdı); ve üçüncü olarak Almanya'nın savaş hazırlığı için milyarlık 1913 bütçesinin onaylanması gündemdeydi. Tekel tasarısı ertelendi. Rockefeller'in petrol tröstü şimdilik mücadeleyi kazanmıştı.

Berlin'de çıkan "Die Bank" dergisi bu vesileyle Almanya'nın petrol tröstüne karşı ancak elektrik tekeliyle ve su gücünü ucuz yoldan elektriğe dönüştürerek mücadele edebileceğini yazıyordu.

> "Fakat elektrik tekeli" —diye ekliyordu yazar—"***üreticiler*** buna ihtiyaç duydukları zaman gelecektir; yani elektrik sanayii yeni bir bunalımın eşiğine geldiğinde, bugün elektrik sanayiinde özel konsernlerin her yerde kurulan, devletler, belediyeler ve benzeri kurumlardan kısmi tekeller koparmakta olan muazzam büyüklükte, pahalı elektrik santralları artık kârla çalışamaz duruma geldikleri zaman. Bu durumda su gücüne başvurmak gerekecektir; ne var ki bu devlet eliyle ucuz yoldan elektrik enerjisine dönüştürülemeyecek, yine 'devlet tarafından denetlenen özel tekele' devretmek gerekecektir, çünkü özel sanayie buhar gücüyle işleyen pahalı fabrikaları için ödenecek muazzam sus payları ve tazminatlar, devlet rejisinde işletilen, su gücüyle beslenen elektrik tekelini borca boğacaktır. Potas tekelinde durum buydu, bugün petrol tekelinde durum budur, elektrik tekelinde de böyle olacaktır. Güzel ilkelerin gözlerini kamaştırmasına izin veren devlet sosyalistlerimizin, Almanya'daki tekellerin hiçbir zaman tüketicinin yararına olmadığını ya da hiçbir zaman işletme kârından bir bölümünü devlete verme amacını taşımadığını, tersine her zaman iflasın eşiğine gelmiş özel işletmeleri devlet yardımıyla kalkındırdığını artık anlasınlar."*

Alman burjuva iktisatçıları böyle değerli itiraflarda bulunmak zorunda kalıyorlar! Burada, mali sermaye çağında özel tekellerle devlet tekellerinin nasıl iç içe geçtiklerini, gerçekte her ikisinin de, en büyük

---

* *"Die Bank", 1912, 2, s. 1036; 1912, 2, s. 629; 1913, 1, s. 388.*

tekelcilerin, dünyayı paylaşmak için giriştikleri emperyalist savaş zincirinin tek tek halkaları olduğunu açıkça görüyoruz.

Yoğunlaşmadaki muazzam artış, ticari denizcilikte de dünyamn paylaşılmasına yol açnuştır. Bu hususta Almanya'da iki güçlü şirket ortaya çıknuştır: Hamburg–Amerika (Hapag) ve Norddeutsche Lloyd; bu iki şirketten her biri 200 milyon mark sermayeye (hisseler ve tahvil olarak) ve 185–189 milyon mark değerinde gemilere sahiptir. Öte yandan 1 Ocak 1903'te Amerika'da, dokuz Amerikan ve İngiliz denizcilik şirketini birleştiren ve 120 milyon dolardan (480 milyon mark) fazla sermayeye sahip, Morgan tröstü diye anılan bir denizcilik tröstü, "Uluslararası Deniz Ticaret fiirketi" kuruldu. Dev Alman şirketleri daha 1903'te, bu İngiliz–Amerikan tröstüyle kârın paylaşılmasıyla bağıntılı olarak dünyamn paylaşılması üzerine bir anlaşma inzaladı. Alman şirketleri İngiliz–Amerikan nakliyecilik alamnda rekabetten vazgeçiyorlardı. Hangi limanların kime "tahsis" edildiği açık ve tam olarak belirlenmiş, bir ortak denetim komisyonu vs. kurulmuştu. Anlaşma yirini yıl süreyle geçerli olacak, bir savaş halinde geçerliliğini yitirecekti.*

Uluslararası ray kartelinin kuruluş öyküsü de son derece öğreticidir. Bu kartelin kurulması yolunda ilk girişim, İngiliz, Belçikalı ve Alman ray fabrikaları tarafından, güçlü bir endüstriyel bunalım döneminde, 1884'te yapılnuştı. Anlaşmaya taraf olan ülkeler iç pazarlarında birbiriyle rekabet etmeyeceklerdi, dış pazarlar ise şöyle paylaşılmıştı: İngiltere yüzde 66, Almanya yüzde 27, Belçika yüzde 7. Hindistan'ın tümü İngiltere'ye bırakılıyordu. Anlaşmamn dışında kalan bir İngiliz şirketine karşı, giderleri satışın belli bir yüzdesiyle karşılanan ortak mücadele yürütüldü. 1886 yılında iki İngiliz şirketinin ayrılmasıyla kartel dağıldı. Bu dönemi izleyen endüstriyel yükseliş döneminde herhangi bir anlaşmamn gerçekleştirilememiş

* *Riesser, agy., s. 125.*

olması karakteristiktir.

1904 başlarında Alman çelik sendikası kuruldu, Kasım 1904'te uluslararası ray karteli aşağıdaki oranlarla yeniden canlandı: İngiltere yüzde 53,5, Almanya yüzde 28,83, Belçika yüzde 17,67. Bunun üzerine Fransa birinci, ikinci ve üçüncü yıllar için sırasıyla, yüzde yüz üzerinden, yani toplam yüzde 104,8 üzerinden, yüzde 4,8, yüzde 5,8 ve 6,4 oranlarla kartele katıldı. 1905 yılında da Amerika Birleşik Devletleri çelik tröstü (United States Steel Corporation) kartele katıldı, daha sonra da Avusturya ve İspanya dahil oldular.

> "fiu an için —diye yazıyordu Vogelstein 1910 yılında— dünyanın paylaşılması tamamlanmış bulunuyor ve büyük tüketiciler, öncelikle de devlet demiryolları, dünya kendi çıkarları gözetilmeden paylaşılmış bulunduğundan, şair gibi, Zeus'un cennetinde oturabilirler."*

Bu arada 1909 yılında kurulan, üretimi Alman, Belçikalı, Fransız, İspanyol ve İngiliz olmak üzere beş gruba tam olarak paylaştıran uluslararası çinko sendikasından da söz edilmeli. Ayrıca uluslararası dinamit tröstü de anılmalı. Liefmann bu tröst hakkında şöyle diyor:

> "Dinamit üreten bütün fabrikalar arasında kurulmuş son derece modern sıkı bir ittifak ve ardından da aynı biçimde örgütlenmiş Fransız ve Amerikan dinamit fabrikalarıyla dünyanın paylaşılması."**

Liefmann, 1897'de Almanya'nın katıldığı 40 kadar uluslararası kartel bulunduğunu ve 1910'da bunların sayısının 100 dolayına çıktığını hesaplannştı.

Bazı burjuva yazarlar (bunların safına, örneğin 1909'daki Marksist zihniyetine tamamen ihanet etmiş bulunan K. Kautsky de katılnuştır), sermayenin uluslararasılaşmasının en çarpıcı ifade biçimlerinden biri olarak uluslararası kartellerin, kapitalist rejim altında, halklar arasında

---

* *Vogelstein, "Örgütlenme Biçimleri", s. 100.*

** *Liefmann, Karteller ve Tröstler", 2. baskı, s. 161.*

barışın korunması umudunu doğurduğunu ifade ediyorlar. Bu görüş teorik olarak tamamen saçma, pratik olarak da sofizm, en kötü oportünizmi savunmanın alçakça bir yöntemidir. Uluslararası karteller kapitalist tekellerin şimdi hangi boyutlara varmış olduğunu ve kapitalist birlikler arasındaki mücadelenin ***ne uğruna*** yapıldığını gösteriyor. Bu son nokta çok önemlidir; olayların tarihsel-ekonomik anlamını ancak bununla çözebiliriz, çünkü mücadelenin ***biçimi*** değişebilir, nitekim çok çeşitli, nispeten özel ve geçici nedenlerden ötürü sürekli değişmektedir, fakat mücadelenin ***özü,*** onun sınıfsal ***içeriği,*** sınıflar var oldukça ***değişemez.*** Bugünkü ekonomik mücadelenin ***içeriğini*** (dünyanın paylaşılması) gizlemek ve bu mücadelenin bazen şu bazen bu ***biçimini*** öne çıkarmak, teorik açıklamalarında meselenin özü itibariyle Kautsky'nin de artık saflarına geçtiği (bundan daha sonra söz edilecek) örneğin Alman burjuvazisinin hiç kuşkusuz yararınadır. Kautsky aynı hatayı işliyor. Ve burada söz konusu olan elbette sadece Alman burjuvazisi değil, tüm dünya burjuvazisidir. Kapitalistler dünyayı kötülüklerinden değil, yoğunlaşmanın ulaştığı seviye, kâr elde edebilmek için onları bu yola girmeye zorladığı için aralarında paylaşıyorlar; ve bu paylaşım "sermayeye göre", "güce göre" gerçekleşmektedir — meta üretimi ve kapitalizm sisteminde başka bir paylaşım yöntemi olamaz. Ne var ki, güç, ekonomik ve siyasi gelişmeyle birlikte değişmektedir; olayları kavrayabilmek için, güçler dengesinin değişmesinin hangi sorunları çözdüğünü bilmek gerekir; bu değişikliğin "salt" ekonomik nitelikte mi, yoksa ekonomik ***olmayan*** nitelikte mi (örneğin askeri) olduğu sorusu, kapitalizmin içinde bulunduğumuz dönemine ilişkin temel düşünceleri değiştiremeyecek tali bir sorundur. Kapitalist birlikler arasındaki mücadelenin ve anlaşmaların ***içeriği*** sorunu yerine, mücadelenin ve anlaşmaların biçimi (bugün barışçıl, yarın barışçıl olmayan, öbür gün yine barışçıl olmayacak biçimleri) sorununu koymak sofizme düşmek anlamına gelir.

VI— DÜNYANIN BÜYÜK GÜÇLER ARASINDA PAYLAfiILMASI

Coğrafyacı A. Supan*, "Avrupa Sömürgelerinin Teritoryal Gelişimi" adlı yapıtında, bu gelişmenin 19. yüzyılın sonundaki durumu için şu kısa özeti veriyor.

Sömürgeci Avrupa devletlerine (ABD dahil) ait toprakların yüzde oranları şöyleydi:

	1876	1900	Artış oranı
Afrika	%10,8	%90,4	+ %79,6
Polinezya	%56,8	%98,9	+ %42,1
Asya	%51,5	%56,6	+ %5,1
Avustralya	%100,0	%100,0	—
Amerika	%27,5	%27,2	— %0,3

A. Supan şu sonucu çıkarıyor: "Demek ki bu dönemin ayırt edici özelliği Afrika ve Polinezya'nın paylaşılmasıdır."

Asya ve Afrika'da işgal edilmeyen, yani bir devlete ait olmayan toprak parçası kalmadığına göre, A. Supan'ın vardığı sonuç, söz konusu dönemin ayırt edici özelliğinin dünyanın kesin paylaşımının tamamlanması olduğu şeklinde genişletilmelidir, ***yeniden paylaşımın*** olanaksızlığı anlamında değil —tersine, yeniden paylaşımlar mümkün ve kaçınılmazdır—, kapitalist ülkelerin sömürge politikasının gezegenimiz üzerindeki sahipsiz toprakları ele geçirmesinin ***tamamlandığı*** anlanunda kesin. İlk kez olarak dünya paylaşılnuş durumdadır, öyle ki, bundan sonra ***ancak*** yeni paylaşımlar söz konusu olabilir, yani sahipsiz toprakların "ele geçirilmesi" değil, toprakların bir "sahip"ten ötekine geçmesi.

** A. Supan, "Avrupa Sömürgelerinin Teritoryal Gelişimi", 1906, s. 254.*

Dolayısıyla, dünya sömürge politikasının, "kapitalizmin en son aşaması" olan mali sermayeyle sıkı bir bağ içinde bulunan özel bir dönemini yaşıyoruz. O nedenle, bu dönemin bir önceki dönemle farkını, daha sonra da bugünkü durumu tam olarak saptayabilmek için, her şeyden önce olayları ayrıntılı olarak incelemek zorunludur. Burada ilkönce iki somut soru çıkıyor ortaya: Sömürge politikasının güçlenmesi, sömürgeler için mücadelenin güçlenmesi mali sermaye döneminde mi gözlenmektedir, ve bu açıdan dünya şu an nasıl paylaşılmıştır.

Amerikalı yazar Morris, sömürgeciliğin tarihi* üzerine yazdığı kitapta, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın 19. yüzyılın çeşitli dönemlerinde sahip olduğu sömürgelerle ilgili rakamları toplamaya çalışmıştır. Vardığı sonuçlar —kısaltılmış olarak— aşağıdadır:

Sömürgelerin Büyüklüğü

	İngiltere		Fransa		Almanya	
Yıllar	Yüzölçümü (mil. mil²)	Nüfus (mil.)	Yüzölçümü (mil. mil²)	Nüfus (mil.)	Yüzölçümü (mil. mil²)	Nüfus (mil.)
1815–1830	?	126,4	0,02	0,5	—	—
1860	2,5	145,1	0,2	3,4	—	—
1880	7,7	267,9	0,7	7,5	—	—
1899	9,3	309,0	3,7	56,4	1,0	14,7

İngiltere'nin sömürge fetihleri en çok 1860–1880 yılları arasında artmıştır ve 19. yüzyılın son yirmi yılında da oldukça büyüktür, Fransa ve Almanya'nınkiler ise esas olarak tam da bu yirmi yıla rastlamaktadır. Tekel öncesi kapitalizmin, serbest rekabetin egemen olduğu kapitalizmin en yüksek gelişme noktasına geçtiğimiz yüzyılın altmışlı ve yetmişli yılları arasında ulaştığını görmüştük. Şimdi de sömürge fetihlerinin ***tam da bu dönemden sonra*** korkunç bir "ilerle-

* *Henry C. Morris, "The History of Colonization" (Sömürgeleştirme Tarihi —**Red.**), N. Y. 1900, Cilt 2, s. 88; I, 419; II, 304.*

me" kaydettiğini ve dünyanın teritoryal paylaşımı uğruna mücadelenin son derece şiddetlendiğini görüyoruz. O nedenle, kapitalizmin tekelci kapitalizm aşamasına, mali sermaye aşamasına geçişinin, dünyanın paylaşılması uğruna mücadelenin şiddetlenmesiyle ***bağlantılı*** olması tartışma götürmez bir gerçektir.

Emperyalizm üzerine yapıtında Hobson, 1884–1900 dönemini, bellibaşlı Avrupa ülkelerinin "yayılması"nın (topraklarının genişletilmesi) şiddetlenme dönemi olarak vurgular. Yaptığı hesaplara göre bu dönemde İngiltere 57 milyon nüfuslu 3 milyon 700 bin milkare; Fransa 36,5 milyon nüfuslu 3,6 milyon milkare; Almanya 16,7 milyon nüfuslu 1 milyon milkare; Belçika 30 milyon nüfuslu 900.000 milkare; Portekiz 9 milyon nüfuslu 800.000 milkare toprak kazanmıştır. 19. yüzyılın sonunda, özellikle de seksenli yıllardan bu yana gündemde olan bu sömürge avı, diplomasi ve dış politika tarihinde herkesçe bilinen bir gerçektir.

İngiltere'de serbest rekabetin gelişmesinin en parlak döneminde, 1840–1860 yılları arasında, İngiltere'nin önde gelen burjuva politikacıları sömürge politikasına ***karşıydılar*** ve sömürgelerin kurtuluşlarını ve İngiltere'den tamamen kopmalarını kaçınılmaz ve yararlı görüyorlardı. M. Beer, 1898'de yayınlanan "Modern İngiliz Emperyalizmi"* adlı makalesinde, aslında tamamen emperyalizme eğilimli olan İngiliz devlet adanu Disraeli'nin, 1852'de şöyle dediğini açıklıyor: "Sömürgeler boynumuza dolammş değirmen taşlarıdır." Ne var ki 19. yüzyılın sonlarında açıkça emperyalizmi vaaz eden ve aşırı bir kinizmle emperyalist politika yürüten Cecil Rhodes ve Joseph Chamberlain, günün kahramam olmuşlardır!

İngiliz burjuvazisinin bu öndegelen politikacıları için, modern emperyalizmin salt ekonomik, sosyal ve politik köklerinin ilişkisinin net oluşu oldukça ilginçtir. Chamberlain, özellikle İngiltere'nin, dünya

* *"Die Neue Zeit, XVI, 1, 1898, s. 302.*

pazarında karşı karşıya geldiği Almanya, Amerika ve Belçika'nın rekabetine dikkat çekerek, "gerçek, akıllı ve ekonomik bir politika" olarak emperyalizmi savunmaktaydı. Kurtuluşun tekellerde olduğunu söyleyen kapitalistler, karteller, sendikalar ve tröstler kurdular; kurtuluş tekellerde diye tekrar eden burjuvazinin politik önderleri, dünyanın henüz paylaşılmamış bölgelerini ele geçirmeye davrandılar. Cecil Rhodes, yakın dostu gazeteci Stead'in anlattığına göre, 1895 yılında emperyalist görüşleri hakkında şunları söylemiş:

> "Dün Londra'nın East End'indeydim (işçi semti) ve işsizlerin düzenledikleri bir toplantıya katıldım. Ekmek için çığlıktan ibaret olan ateşli konuşmaları dinledikten sonra eve gittiğimde, emperyalizmin önemine daha da inandım... En büyük düşüncem, toplumsal sorunun çözülmesidir, yani Birleşik Krallığın 40 milyonluk nüfusunu ölümcül bir içsavaştan koruyabilmek için, biz sömürge politikacıları, fazla nüfusu yerleştirebileceğimiz, fabrika ve madenlerde üretilen ürünler için yeni pazar oluşturacak yeni topraklar kazanmak zorundayız. İmparatorluk, bunu her zaman söyledim, bir mide sorunudur. Eğer içsavaş istemiyorsanız, emperyalist olmak zorundasınız."*

Milyoner, finans kralı ve Boer Savaşı'nın başlıca sorumlusu Cecil Rhodes, 1895'te bunları söylüyordu. Onun emperyalizm savunusu kabadır, kiniktir, ama aslında Maslov, Sudekum, Potresov, David ve Rus Marksizminin kurucusu** vs. bayların "teori"sinden farklı değildir. Cecil Rhodes sadece biraz daha dürüst bir sosyal-şovendi...

Dünyanın teritoryal paylaşımının ve bu hususta son onar yıllık dönemde meydana gelmiş değişikliklerin mümkün olduğunca tam bir tablosunu vermek için, Supan'ın daha önce sözünü ettiğimiz yapıtında verdiği, dünyadaki bütün devletlerin sahip olduğu sömürgelerle ilgili verilerden yararlanmak istiyoruz. Supan 1876 ve 1900 yıllarını öne çıkarıyor; biz hareket noktası olarak 1876 yılını almak istiyoruz — bu yıl iyi seçilmiş bir yıldır, çünkü Batı Avrupa kapitalizminin tekel ön-

---

* *Aynı yerde, s. 304.*

* * *Plehanov kastedilmektedir.* ***—Alm. Red.***

cesi dönemi esas itibariyle tam da bu dönemde tamamlamnş sayılabilir; ayrıca Supan'ın verilerinin yerine Hübner'in daha yeni olan "coğrafi istatistik tabloları"ndan alımnış verileri kullanacağınuz 1914 yılını alıyoruz. Supan sadece sömürgeleri inceliyor; oysa biz, dünyanın paylaşılmasının tam bir tablosunu verebilmek için, sömürge olmayan ve İran, Türkiye ve Çin'i dahil ettiğimiz yarı-sömürge ülkelere ilişkin verileri de sunmayı yararlı görüyoruz: İran bugün neredeyse tam olarak sömürge durumundadır, Çin ile Türkiye de bu yoldalar.

fiu sonuçları elde ediyoruz:

Büyük Güçlerin Sömürgeleri
(Milyon km² ve milyon kişi)

	Sömürgeler				Anavatanlar		Toplam	
	1876		1914		1914		1914	
	Km²	Nüfus	Km²	Nüfus	Km²	Nüfus	Km²	Nüfus
İngiltere	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440
Rusya	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Fransa	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Almanya	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
ABD	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Japonya	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,7
6 büyük devletin toplamı	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	961,1
Öteki ülkelerin (Belçika, Hollanda vs.) sömürgeleri							9,9	45,3
Yarı-sömürgeler (İran, Çin, Türkiye)							14,5	361,0
Diğer ülkeler							28,0	289,2
Bütün dünya							133,9	1650,6

Bu tablo bize, 19. yüzyılla 20. yüzyıl sınırında dünyanın paylaşılmasının nasıl "tamamlamnş" olduğunu gösteriyor. Sömürge edinme 1876'dan sonra muazzam ölçülerde artnuştır: 40 milyon kilometrekareden 65 milyon kilometrekareye yükselmiş, yani birbuçuk katını aşnuştır; artış, altı büyük devlette 25 milyon kilometrekaredir ve anavatanların yüzölçümünün toplanundan (16,5 milyon) bir buçuk kat fazladır. 1876 yılında üç büyük devletin hiç sömürgesi yoktu, dör-

düncüsünün, yani Fransa'nın ise yok denecek kadar azdı. Bu dört devlet 1914 yılına kadar 14,1 milyon kilometrekarelik sömürgeye sahip olmuştur; bu sömürgelerin yüzölçümü Avrupa'nın yüzölçümünün bir buçuk katı büyüklükteydi ve 100 milyon nüfusu barındırıyordu. Sömürgelerin genişlemesi son derece eşitsiz biçimde sürmektedir. Örneğin Fransa, Almanya, Japonya gibi yüzölçümü ve nüfusu bakımından birbirinden çok farklı olmayan ülkeleri karşılaştırırsak, Fransa'nın, Almanya ve Japonya'nın toplamının neredeyse üç katı sömürge (yüzölçümü itibariyle) elde ettiğini görürüz. Fakat söz konusu dönemin başlangıcında Fransız mali sermayesi de Japonya ve Almanya'nın toplamından birkaç kat fazlaydı. Sömürge mülkiyetinin büyüklüğünü, salt ekonomik koşulların dışında, yine o temelde coğrafi ve başka koşullar etkilemektedir. Son birkaç on yıldır büyük sanayiin, mübadelenin ve mali sermayenin baskısı altında ekonomik koşulların ve yaşam koşullarının çeşitli ülkelerde eşitlenmesi ne kadar güçlü olsa da, ülkeler arasında hâlâ önemli farklılıklar vardır ve sözünü ettiğimiz bu altı devlet arasında, bir yanda genç, son derece büyük bir hızla ilerleyen kapitalist ülkeleri (Amerika, Almanya, Japonya); öte yanda son yıllarda bunlardan daha az hızla gelişen eski kapitalist ülkeleri (İngiltere, Fransa); nihayet, ekonomik açıdan en geri kalnuş, modern kapitalist emperyalizmin, adeta kapitalizm öncesi koşulların sıkı bir ağıyla kaplanınş bir ülkesini (yani Rusya'yı) görüyoruz.

Büyük devletlerin sahip oldukları sömürgelerin yanına, küçük devletlerin, sömürgelerin mümkün ve olası bir "yeniden paylaşınu"nın deyim yerindeyse en yakın öznesini oluşturan küçük sömürgelerini koyduk. Bu küçük devletler sömürgelerini ancak, büyük devletler arasında ganimeti paylaşma hususunda anlaşmaların engelleyen çıkar çatışmaları, sürtüşmeler vs. sayesinde ellerinde tutabilmektedirler. "Yarı-sömürge" devletler, doğanın ve toplumun bütün alanlarında rastladığınuz geçiş biçimlerine örnek teşkil ederler. Mali sermaye,

bütün ekonomik ve uluslararası ilişkilerde öylesine önemli, hatta diyebiliriz ki öylesine tayin edici bir güçtür ki, tam politik bağımsızlığa sahip ülkeleri bile boyunduruk altına alabilir ve almaktadır; biraz ilerde bunun örneklerini göreceğiz. Ne var ki mali sermayeye en büyük "rahatlığı", en büyük avantajları sağlayan, boyunduruk altına alınan ülke ve halkların politik bağımsızlıklarını da yitirmeleriyle bağlantılı bir boyunduruk altına alıştır. Bu açıdan yarı-sömürge ülkeler bir "ikisi arası bir şey" olarak tipiktir. Dünyanın geri kalan kısmının tamamen paylaşıldığı mali sermaye çağında, bu yarı-bağımlı ülkeler için mücadelenin şiddetlenmesi anlaşılırdır.

Sömürge politikası ve emperyalizm, kapitalizmin en son aşamasından, hatta kapitalizmden önce de vardı. Kölecilik üstüne kurulu Roma, sömürge politikası izlemiş, emperyalizmi gerçekleştirmişti.[22] Fakat, toplumsal ve ekonomik formasyonlar arasındaki radikal farkları unutan ya da arka plana atan emperyalizm üzerine bütün "genel" değerlendirmeler, kaçınılmaz olarak, "Büyük Roma"nın "Büyük Britanya"* ile karşılaştırılması gibi birtakım boş bayağılıklara ve palavralara düşecektir. Zira kapitalizmin ***önceki*** evrelerindeki kapitalist sömürge politikası bile, mali sermayenin sömürge politikasından önemli farklılıklar gösterir.

Bugünkü kapitalizmi belirleyen temel özellik, büyük girişimcilerin tekelci birliklerinin egemenliğidir. Bu tür tekeller, ***bütün*** hammadde kaynaklarının tek elde toplandığı koşullarda en sağlam duruma gelirler, ve uluslararası kapitalist birliklerin, rakiplerinin her türlü rekabet olanaklarını yok etmek, örneğin demir rezervlerini ya da petrol kaynaklarını vs. satın almak yönünde ne büyük bir gayret sarfettiklerini gördük. Tekellere, rakipleriyle giriştikleri mücadelede karşılarına çıkabilecek her türlü rastlantıya, hatta karşı tarafın devlet tekeli yasası

---

* *C. P. Lucas, "Greater Rome and Greater Britain" (Daha Büyük Roma ve Daha Büyük İngiltere, —**Red.**), Oxf. 1912 oder Earl Cromer, "Ancient and Modern Imperialism" (Antik ve Modern Emperyalizm, —**Red.**), L. 1910.*

arkasına siperlenmesi gibi bir rastlantıya karşı başarı olanağını, ancak ve yalnız sömürgelere sahip olmak sağlar. Kapitalizm ne kadar gelişmişse, hammadde eksikliği kendini ne kadar hissettirirse, rekabet ve dünyada hammadde kaynakları için mücadele ne kadar şiddetliyse, sömürge elde etme mücadelesi o kadar amansızdır.

> "Hatta, —diyor Schilder— başkalarına paradoksal gelebilecek şu iddia ileri sürülebilir: Az çok yakın bir zamanda kentsel-endüstriyel nüfus artışının, herhangi bir besin maddesi sıkıntısından çok, endüstriyel hammadde kıtlığı yüzünden durması muhtemeldir."

Örneğin, giderek fiyatı yükselen kereste, deri ve tekstil sanayii için hammadde sıkıntısı mevcuttur.

> "Bütün dünya ekonomisi içinde tarımla sanayi arasında denge kurmaya dönük sanayi birliklerinin çabalarına örnek olarak şunlar anılabilir: 1904 yılından beri dünyanın birçok sanayi ülkesinde kurulmuş bulunan Uluslararası Pamuk İplikçileri Dernekleri Federasyonu ve 1910'da aynı modele göre kurulmuş Avrupa Keten İplikçileri Dernekleri Birliği."*

Elbette reformist burjuva politikacıları, bu arada özellikle günümüz Kautskycileri, hammaddelerin "pahalı ve tehlikeli" sömürge politikası olmadan da serbest piyasadan "sağlanabileceği"ne, hammadde arzının genel olarak tarımda gerçekleştirilecek "basit" bir ilerlemeyle muazzam ölçülerde "yükseltilebileceği"ne işaret ederek, bu tür gerçeklerin önemini hafifletmeye çalışıyorlar. Ne var ki bu açıklamalar, emperyalizm savunusuna, onun şirin gösterilmesine dönüşmektedir, çünkü bunlar modern kapitalizmin en önemli özelliğinin, yani tekellerin görmezden gelinmesine dayanmaktadır. Serbest pazar gittikçe daha çok geçmişe ait bir şey haline geliyor, tekelci sendikalar ve tröstler onu giderek daha çok daraltıyor, tarımda yapılacak "basit" bir iyileştirme ise kitlelerin durumunun iyileştirilmesine, ücretlerin yükseltilmesine ve kârların

* *Schilder, agy., s. 58-42.*

sınırlandırılmasına çıkar. Sömürge fethetmek yerine kitlelerin durumuyla ilgilenen tröstler, tatlı su reformistlerinin hayallerinden başka nerede var?

Mali sermaye için sadece şimdiye kadar bilinen hammadde kaynakları önemli değildir, aynı zamanda olası kaynakların da büyük önemi vardır, çünkü günümüzde teknik inanılmaz bir hızla ilerliyor ve bugün kullanılamaz durumda olan araziler, yarın yeni yöntemler bulunduğunda (bunun için büyük bir banka, mühendislerden, tarım uzmanlarından vs. oluşan bir ekip kurabilir) ve büyük sermayeler yatırıldığında yararlı hale getirilebilir. Maden yataklarının araştırılması, hammaddelerin işlenmesi ve kullanılmasında yeni yöntemlerin bulunması vs. için de aynı şey geçerlidir. Mali sermayenin ekonomik alanı, hatta bütün alanı genişletme yönündeki kaçınılmaz çabası bundandır. Tıpkı tröstlerin gelecekte "olası" (ama bugün mevcut olmayan) kârları ve tekelin ilerideki gelirlerini hesaba katarak, varlıklarını iki ya da üç katı tahminlerle sermayeye çevirdikleri gibi, mali sermaye de genelde olası hammadde kaynaklarını amaçlayarak, henüz paylaşılmanuş dünya köşelerinin paylaşılması mücadelesinde, ya da paylaşılnuş olup da yeniden paylaşılması söz konusu olan toprakların paylaşılmasında geride kalmaktan korkarak, nasıl olursa olsun, nereden olursa olsun, hangi araçlarla olursa olsun olabildiğince çok toprağa el koyma eğilimindedir.

İngiliz kapitalistleri, ***kendi*** sömürgeleri olan Mısır'da pamuk üretimini teşvik etmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar; 1904'te tarım yapılan 2,3 milyon hektar toprağın 0,6 milyon hektarında, yani dörtte birinden fazlasında pamuk ekimi yapılmıştı. Ruslar da ***kendi*** sömürgeleri olan Türkistan'da aynı şeyi yapıyorlar, zira bu yolla, yabancı rakiplerini daha kolay altedebilirler, hammadde kaynaklarını daha kolay biçimde tekelleştirebilirler, üretimin ve pamuğun işlenmesinin ***bütün*** evrelerini tek başına kucaklayan "kombine" üre-

tim yapan, daha ekonomik, daha avantajlı bir tekstil tröstü kurabilirler.

Sermaye ihracının çıkarları da sömürgelerin fethedilmesini dayatmaktadır; çünkü tekeller kurarak bir rakibi safdışı bırakmak, bir siparişi üstlenmek, gerekli "ilişkileri" sağlamlaştırmak, sömürge pazarında daha kolay olmaktadır (hatta ancak böyle mümkündür).

Mali sermaye temelleri üzerinde yükselen ekonomi-dışı üstyapı, onun politikası ve ideolojisi, sömürge fetihleri güdüsünü artırmaktadır. "Mali sermaye özgürlük değil, egemenlik ister" diyor Hilferding, çok doğru olarak. Cecil Rhodes'dan* yukarıda yaptığınuz alıntıyı adeta tamamlar ve geliştirircesine, bir Fransız burjuva yazarı da, sömürge politikasının ekonomik nedenlerine, günümüzde toplumsal nedenlerin eklendiğini ileri sürüyor:

> "Sadece işçi yığınlarının değil, aynı zamanda orta sınıfların sırtında da ağırlığını duyuran yaşamın karışıklığı ve zorluğu yüzünden, eski uygarlığın bütün ülkelerinde sabırsızlık, öfke ve kin birikmekte ve bunlar kamu düzenini tehdit eder hale gelmektedir; bunların ülke içinde infilak etmemesi için, belli bir sınıf çığrından fırlayan bu enerjinin belli bir uygulama bulması ve ülke dışında kullanılması zorunludur."**

Kapitalist emperyalizm çağının sömürge politikasından söz edildiğinde, mali sermayenin ve büyük güçlerin, dünyanın ekonomik ve politik yönden paylaşılmasına çıkan dış politikasının, devletsel bağımlılığın tam bir dizi ***geçiş biçimlerini*** yarattığını belirtmek gerekir. Bu çağ için karakteristik olan, sadece ülkelerin sömürge sahipleri ve sömürge ülkeler olarak iki ana gruba ayrılması değil; aynı zamanda, politik olarak, biçimsel olarak bağımsız olan, ama gerçekte mali ve diplomatik bir bağımlılık ağı içine düşmüş çok çeşitli türde bağımlı ülkelerin de varlığıdır. Bu biçimlerden birine, yarı-

---

* *Bkz. elinizdeki kitap s. 82.* ***—Red.***

** *Wahl, "La France aux colonies" (Sömürgelerde Fransa,* ***—Red.)*** *Henri Russier'in "Le partage de l'Océnie"sinde (Okyanusya'nın Paylaşılması,* ***—Red.)*** *P. 1905, s.165.*

sömürgelere biraz önce değinmiştik. Bir başka biçime tipik bir örnek olarak örneğin Arjantin gösterilebilir.

> "Güney Amerika'nın güneyi, özellikle Arjantin, —diye yazıyor Schulze-Gaevernitz, İngiliz emperyalizmi üzerine yapıtında— mali yönden Londra'ya o kadar bağımlıdır ki, bu ülkenin neredeyse İngiltere'nin bir ticari sömürgesi olduğu söylenebilir."*

Schilder, Buenos Aires'teki Avusturya–Macaristan Konsolosu'nun verdiği bilgilere dayanarak Arjantin'e yatırılnuş İngiliz sermayesinin, 1909 yılı itibariyle 8 milyar 750 milyon frank olduğunu hesaplıyor. Bundan dolayı, İngiliz mali sermayesinin —ve onun sadık dostu diplomasinin— Arjantin burjuvazisiyle ve bu ülkenin bütün ekonomik ve politik yaşamını yöneten çevrelerle bağlarının ne kadar sağlam olduğu anlaşılırdır.

Politik bağımsızlığın yanında mali ve diplomatik bağımlılığın biraz farklı bir biçimini Portekiz vermektedir. Portekiz bağımsız ve egemen bir devlettir, fakat iki yüz yıldır, İspanya Veraset Savaşı'ndan (1700–1714) bu yana, fiilen İngiltere'nin himayesi altındadır. İngiltere, hasımları olan Fransa ve İspanya'ya karşı mücadelesinde kendi durumunu güçlendirmek için Portekiz'i ve onun sömürgelerini savunmuştur. Bunun karşılığında ticari ayrıcalıklar, Portekiz'e ve sömürgelerine meta ihracı ve özellikle sermaye ihracında daha iyi şartlar, Portekiz limanlarından ve adalarından, telgraf şebekesinden yararlanma imkânı vs. elde etmiştir.** Büyük devletlerle küçük devletler arasında bu tür ilişkilere her zaman rastlammştır, fakat kapitalist emperyalizm döneminde bunlar genel bir sistem haline gelir, "dünyanın paylaşılması"nı örgütleyen ilişkiler bütününün

---

* *Schulze-Gaevernitz, "Yirminci Yüzyılın Başında İngiliz Emperyalizmi ve İngiliz Serbest Ticareti", Lpz. 1906, s. 318. Sartorius v. Waltershausen "Yurtdışında Sermaye Yatırımı Ekonomik Sistemi"nde aynı şeyi söylüyor, Berlin 1907, s. 46.*

** *Schilder, agy., I, s. 160/161.*

tamamlayıcı bir parçası olur ve dünya mali sermayesinin faaliyet zincirinin halkalarına dönüşür.

Dünyanın paylaşılması üzerine yaptığınız değerlendirmelere son olarak şunu eklemeliyiz. Bu sorunu, İspanyol–Amerikan savaşından sonra sadece Amerikan yazını, İngiliz–Boer savaşından sonra sadece İngiliz yazını, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında çok net ve açık bir biçimde ortaya koymakla kalmamış; "İngiliz emperyalizmi"ni en büyük kıskançlıkla yakından gözleyen sadece Alman yazını da, bu olayı değerlendirmekle kalmanuştır. Fransız burjuva yazınında da bu sorun, burjuva bakış açısı çerçevesinde mümkün olduğu ölçüde, gayet kesin ve geniş bir biçimde ele alınmıştır. "Politik ve Toplumsal Sorunlar" adlı kitabının "Büyük Devletler ve Dünyanın Paylaşılması" bölümünde şunları yazan tarihçi Driault'ya dikkat çekiyoruz:

> "Son yıllarda, Çin hariç, dünyanın bütün boş alanları, Avrupa güçleri ve Kuzey Amerika tarafından ele geçirilmiştir. Bu zemin üzerinde, yakın gelecekteki daha korkunç karışıklıkların habercisi olan bazı çatışmalar ve nüfuz kaymaları ohnuştur. Çünkü acele etmek gerekiyor: Gerekli biçimde donanmamış uluslar, kendilerine düşen payı hiçbir zaman alamamak ve gelecek yüzyılın (yani 20. yüzyılın) en temel olaylarından biri olacak olan dünyanın bu korkunç sömürülüşüne katılamama tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Bütün Avrupa ve Amerika'nın son zamanlarda bir sömürgeleri genişletme hummasına, 19. yüzyıl sonunun garip huyu olan 'emperyalizm'e tutuhnasının nedeni budur."

Ve yazar şunu ekliyor:

> "Dünyanın bu paylaşımında, yeryüzünün zenginliklerine ve büyük pazarlarına doğru yapılan bu müthiş hücumda, 19. yüzyılda kuruhnuş devletlerin nispi gücü, bunları kurmuş bulunan ulusların durumlarıyla tamamen orantısız bir durumdadır. Avrupa'da hakim olan ve

---

* *J. E. Driault, "Les problemes politiques et sociaux" (Politik ve Sosyal Sorunlar, —**Red.**), P. 1907, s. 299.*

Avrupa'nın kaderini belirleyen bu devletler, dünyada aynı ölçüde bir nüfuza sahip ***değildir.*** Ve sahip olunan sömürgelerin büyüklüğü, henüz hesaplanmamış servetler umudu, elbetteki Avrupa devletlerinin nispi gücünü etkileyecek ve sömürge sorunu, ya da isterseniz 'emperyalizm', bizzat şimdiden değiştirmiş olduğu Avrupa'nın politik koşullarını gittikçe daha çok değiştirecektir."*

VII— KAPİTALİZMİN ÖZEL BİR AfiAMASI OLARAK EMPERYALİZM

Artık belli sonuçlara varmaya ve emperyalizm üzerine yukarıda söylediklerimizi toparlamaya çalışmamız gerekiyor. Emperyalizm, genel anlamda, kapitalizmin temel özelliklerinin gelişmesi ve doğrudan devamı olarak ortaya çıkmıştır. Fakat kapitalizm, kapitalist emperyalizm haline ancak gelişmesinin belirli ve çok yüksek bir düzeyinde, onun temel özelliklerinden bazıları kendi karşıtlarına dönüşmeye başladığı ve bütün alanlarda, kapitalizmin daha yüksek bir toplumsal-ekonomik düzene geçiş döneminin bazı ögeleri biçimlenip belirdiği zaman gelebilmiştir. Bu süreç içinde ekonomik yönden esas olan, kapitalist serbest rekabetin yerine kapitalist tekellerin geçmesidir. Serbest rekabet, kapitalizmin ve genel olarak meta üretiminin temel özelliğidir; tekel, serbest rekabetin tam karşıtıdır; fakat bizzat serbest rekabet büyük üretimi yaratarak, küçük üretimi safdışı bırakarak, büyük işletmenin yerine daha büyüğünü geçirerek, kısacası, üretimin ve sermayenin yoğunlaşmasını tekelleri doğuracak kadar artırarak, gözlerimizin önünde tekel durumuna dönüşmeye başlamış ve karteller, sendikalar, tröstler ve sermayeleri bunlarla iç içe geçmiş, milyarları çekip çeviren bir düzine banka oluşmuştur. Bu arada tekellerin içinden çıktıkları serbest rekabeti yok etmediklerini, onun üstünde ve yanında var olmaya devam ettiklerini, böylece de son derece keskin, şiddetli sürtüşmelere, çatışmalara yol açtıklarını görü-

yoruz. Tekel, kapitalizmden, daha yüksek bir düzene geçiştir.

Emperyalizmin olanaklı en kısa tanımını yapmak gerekseydi, emperyalizmin kapitalizmin tekelci aşaması olduğunu söylerdik. Bu tanımlama temel ögeyi içermiş olurdu; çünkü bir yandan mali sermaye, birkaç tekelci büyük bankada yoğunlaşnuş ve tekelci sanayi gruplarının sermayeleriyle iç içe geçmiş banka sermayesidir; öte yandan, dünyanın paylaşılması da, herhangi bir kapitalist devletçe el konmamış bölgelere kolayca yayılan sömürge politikasından, tamanuyla paylaşılnuş olan yeryüzüne tekelci bir şekilde egemen olma sömürge politikasına geçiştir.

Ne var ki, en kısa tanımlar, en önemli olanı özetledikleri için kolay olsalar da, tanımlanacak görüngünün çok önemli bazı çizgileri buradan çıkarsanmaya başlandığında yetersiz kalır. Bu bakımdan —bütün tanımlamaların, gelişmesini tamamlanuş bir görüngünün bütün bağlantılarını kapsayamayacağından ötürü genelde itibari ve göreli bir önemi olduğunu unutmadan— emperyalizmin aşağıdaki beş temel özelliğini kapsayan bir tanımını yapmak zorundayız: 1) üretimin ve sermayenin yoğunlaşması, ekonomik yaşamda tayin edici rol oynayan tekelleri yaratacak kadar yüksek bir seviyeye ulaşnuştır; 2) banka sermayesi sanayi sermayesiyle iç içe geçmiş ve bu "mali sermaye" temelinde bir mali oligarşi oluşmuştur; 3) meta ihracından farklı olarak sermaye ihracı özel bir önem kazanmıştır; 4) dünyayı aralarında paylaşan uluslararası tekelci kapitalist birlikler oluşmuştur; 5) kapitalist büyük güçler tarafından dünyanın teritoryal paylaşımı tamamlannuştır. Emperyalizm, tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin ortaya çıktığı, sermaye ihracının birinci planda önem kazandığı, dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında paylaşılmasının tamamlannuş bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizmdir.

Yukarıdaki tanımda olduğu gibi, sadece salt ekonomik temel

kavramları değil, aynı zamanda genel olarak kapitalizm karşısında kapitalizmin bugünkü aşamasının aldığı yeri, ya da emperyalizm ile işçi hareketi içindeki iki temel eğilimin ilişkisini de göz önünde tuttuğumuzda, emperyalizmin daha başka nasıl tanımlanabileceğini ve tanımlamnası gerektiğini ileride göreceğiz. Hemen belirtelim ki, bu anlamda emperyalizm, hiç kuşkusuz, kapitalizmin gelişmesinde özel bir aşamadır. Okura emperyalizm hakkında mümkün olduğunca gerekçelendirilmiş bir fikir verebilmek için, modern kapitalist ekonominin iyice yerleşmiş, tartışılmaz duruma gelmiş olgularını kabul etmek zorunda kalan ***burjuva*** iktisatçıların ifadelerine kasten mümkün olduğunca çokça yer vermeye çalıştık. Aynı amaçla, banka sermayesinin ne ölçüde geliştiğini vs. ve nicelikten niteliğe geçişin, gelişmiş kapitalizmin emperyalizme geçişinin tam olarak nerede ifadesini bulduğunu gösteren ayrıntılı istatistiklere yer verdik. Doğadaki ve toplumdaki bütün sınır çizgileri koşullara bağlı ve değişebilir şeyler olduğu için, örneğin emperyalizmin "kesin" olarak yerleştiği yıl ya da on yılı tartışmanın yararsız olacağını söylemek bile gereksiz.

Fakat yine de, emperyalizmin tanınu konusunda tartışmak ve bunu herşeyden önce, II. Enternasyonal dönemi denen dönemin, yani 1889–1914 yılları arasındaki 25 yılın başlıca Marksist teorisyeni Kautsky ile yapmak gereklidir.

Kautsky 1915'te, hatta 1914 Kasım'ında, emperyalizmden ekonominin bir "evre"si ya da bir basamağının değil, bir politikanın, mali sermayenin "yeğlediği" belli bir politikanın anlaşılması gerektiğini, emperyalizmin "modern kapitalizm"le "özdeşleştirilemeyeceği"ni, emperyalizm sözcüğünden "çağdaş kapitalizmin bütün olguları" —karteller, himayecilik, mali oligarşinin egemenliği, sömürge politikası— anlaşıldığı takdirde, kapitalizm için emperyalizmin zorunlu bir aşama olup olmadığı sorununun "en yavan bir totoloji"ye dönüşeceğini, çünkü bu durumda "emperyalizmin kapitalizm için el-

bette hayati bir zorunluluk olduğu" sonucuna varılacağını vs. ileri sürerek, bizim yukarıda yaptığımız tanımlamanın temel düşüncelerine karşı çıknuştı. Kautsky'nin düşünce silsilesini en iyi şekilde, onun bizim ortaya koyduğumuz düşüncelere taban tabana zıt olan emperyalizm tanımını vererek ortaya koyabiliriz (çünkü yıllardır benzer fikirleri propaganda eden Alman Marksistlerinin itirazları, Kautsky tarafından, Marksizmin içindeki belirli bir akımın itirazları olarak çoktan bilinmektedir).

Kautsky'nin tanınu şöyledir:

> "Emperyalizm, büyük ölçüde gelişmiş sanayi kapitalizminin ürünüdür. Sanayileşmiş her kapitalist ulusun, gittikçe daha geniş ***tarım*** (italikler Kautsky'nindir) bölgelerini, bu bölgelerde hangi uluslar oturursa otursun, egemenliği altına almak ya da ilhak etmek dürtüsünden ibarettir."*

Bu tanım hiçbir işe yaramaz, çünkü tekyanlıdır, yani ulusal sorunu tek başına ele almakta (ulusal sorun gerek kendi başına, gerekse emperyalizmle ilişkileri yönünden çok önemli bir basamak olmasına rağmen), onu keyfi ve ***yanlış*** olarak ***sadece*** başka ülkeleri ilhak eden ülkelerin sanayi sermayelerine bağlamakta; ve aynı şekilde keyfi ve yanlış bir tarzda, tarımsal bölgelerin ilhakını ön plana çıkarmaktadır.

Emperyalizm ilhak etme dürtüsüdür — Kautsky'nin tanımının ***politik*** kısnu buna çıkar. Bu, doğru ama son derece eksik bir tanımdır; çünkü emperyalizm politik olarak genelde şiddet ve gericilik eğilimidir. Ne var ki burada bizi sorunun ***bizzat*** Kautsky'nin ***kendi*** tanımı içine soktuğu ***ekonomik*** yanı ilgilendiriyor. Kautsky'nin tanımındaki yanlışlıklar hemen göze çarpıyor. Emperyalizm için karakteristik olan sanayi sermayesi ***değil, bilakis*** mali sermayedir. Fransa'da sanayi sermayesinin gelişiminin yavaşlamasıyla birlikte

---

* *"Die Neue Zeit", 1914, 2, (32. yıl), 11 Eylül 1914, s. 909, karşılaştır 1915, 2, s. 107 ve devamı.*

tam da mali sermayenin özellikle hızlı gelişmesinin, geçtiğimiz yüzyılın 80'li yıllarında ilhakçı (sömürge) politikasının şiddetlenmesine yol açması tesadüf değildir. Emperyalizm için tam da, ***sadece*** tarım bölgelerini ***değil,*** aynı zamanda son derece gelişmiş sanayi bölgelerini de ilhak etmek istemesi karakteristiktir (Belçika'nın Almanya'nın iştahını kabartması; Loren'in Fransa'nın ağzını sulandırması); çünkü, birincisi, dünyanın paylaşılmasının tamamlanmış olması, bir ***yeniden paylaşım*** durumunda, ***herhangi*** bir ülkeye el atmayı zorunlu kılmaktadır; ikincisi, emperyalizm için karakteristik olan, birkaç büyük gücün hegemonya yarışıdır, yani doğrudan kendisi için değil de, rakibini zayıflatmak ve ***onun*** hegemonyasını sarsmak için toprak ilhak etmeleridir (Belçika, İngiltere'ye karşı bir destek noktası olarak Almanya için özellikle önemlidir; İngiltere için ise Almanya'ya karşı üs noktası olarak Bağdat vs.).[23]

Kautsky özellikle —ve birçok kez—, emperyalizm kavramına kendisi gibi, yani Kautsky gibi güya salt politik bir anlam veren İngiliz yazarlarına atıfta bulunuyor. Örneğin İngiliz Hobson'u alalım; 1902'de yayınlanan "Emperyalizm" adlı yapıtında şunları okuyoruz:

> "Yeni emperyalizm, eskisinden, birincisi, büyüyen bir tek imparatorluğun çabası yerine, her biri aym politik genişleme ve ticari çıkar hırsıyla hareket eden birbirine rakip birçok imparatorluk teori ve pratiğini koymasıyla; ve ikincisi, mali çıkarların ya da yatırım çıkarlarının ticari çıkarlara ağır basmasıyla ayrılır."*

Görüyoruz ki Kautsky, genel olarak İngilizlerin düşüncelerine dayanmakta kesinlikle haksızdır (olsa olsa vülger emperyalistlere, ya da emperyalizmin doğrudan savunucularına dayanabilir). Yine görüyoruz ki, Marksizmi hâlâ savunmakta olduğunu öne süren Kautsky, gerçekte, modern emperyalizmin özellikle "tarihsel-somut" iki özelliğini ***daha doğru*** biçimde saptayan ***sosyal-liberal*** Hobson'a göre bir adım geri atmıştır (Kautsky ise tanımıyla, tarihsel somutlukla alay eder): 1) ***birkaç*** emperyalizmin rekabeti; 2) mali sermaye sahibinin tüccar

* *Hobson "Imperialism", L. 1902, s. 324.*

karşısındaki egemen rolü. Fakat esas olarak bir tarım ülkesinin bir sanayi ülkesi tarafından ilhakından söz ediliyorsa, bu durumda tüccarın egemen rolü öne çıkarılmış olur.

Kautsky'nin tanımı sadece yanlış ve gayri-Marksist değildir, hem Marksist teori ve hem de Marksist pratikten düpedüz kopan tüm bir düşünceler sisteminin gerekçesi olarak hizmet eder (bu konuya ileride döneceğiz). Kautsky tarafından körüklenen sözcük kavgasının, yani kapitalizmin en son basamağına emperyalizm mi, yoksa mali sermaye basamağı mı deneceği sorununun hiçbir önemi yoktur. Ne denirse densin — önemli olan ad değil. Önemli olan, Kautsky'nin ilhaklardan mali sermaye tarafından "tercih edilen" bir politika olarak söz ederek, bu politikanın karşısına, yine mali sermaye temeline dayanan güya gayet mümkün olan bir başka burjuva politikası çıkararak, emperyalizmin politikasını ekonomisinden ayırmasıdır. Sanki ekonomide tekeller, politikada tekelci-olmayan, şiddetçi-olmayan, fetihçi-olmayan bir tutumla bağdaşabilirmiş gibi. Sanki, mali sermaye döneminde tamamlanmış olan ve kapitalist büyük devletler arasındaki rekabetin günümüzdeki biçimlerinin kendine özgü temelini meydana getiren dünyanın paylaşılması, emperyalist-olmayan bir politikayla bağdaşabilirmiş gibi. Sonuç, kapitalizmin bugünkü evresinin en temel çelişkilerini bütün derinliğiyle ortaya koymak yerine, bunları gizlemektir, körletmektir, Marksizm yerine burjuva reformizmidir.

Kautsky, emperyalizmin ve ilhakların Alman savunucusu Cunow'a karşı polemik yapıyor. Cunow'un vülger olduğu kadar kinik de olan düşünce silsilesi şudur: Emperyalizm modern kapitalizmdir; kapitalizmin gelişmesi kaçınılmaz ve ilericidir, öyleyse emperyalizm de ilericidir; o halde onun önünde diz çökmek ve ona övgüler düzmek gerekir. Bu düşünce sistemi, Narodniklerin 1894–1895 yıllarında Rus Marksistleri hakkında çizdikleri karikatüre benziyor: Marksistler kapitalizmin Rusya'da kaçınılmaz ve ilerici olduğunu düşünüyorlarsa, meyhane açıp kapitalizm yetiştirsinler! Kautsky Cunow'a "karşı çıkıyor": Hayır, emperyalizm modern kapitalizm değildir; sadece onun politikasının bir biçimidir ve biz bu politikaya karşı, emperyalizme, ilhaklara vs. karşı mücadele edebiliriz ve etmeliyiz.

Bu itiraz, ilk bakışta oldukça iyi bir yanıt gibi geliyor, ama aslında, emperyalizmle uzlaşmanın daha ince, daha iyi maskelenmiş (bu bakımdan da daha tehlikeli) bir propagandasıdır; çünkü tröstlerin ve bankaların politikasına karşı, bu tröst ve bankaların ekonomik temellerine dokunmayan bir "mücadele", burjuva reformizmine ve pasifizmine çıkar, masum ve iyiniyetli dileklerden öteye gidemez. Varolan çelişkileri bütün derinliğiyle ortaya koymak yerine onlardan kaçmak, en önemlilerini gözden kaçırmak — Kautsky'nin Marksizmle hiçbir ortak yanı olmayan teorisi işte budur. Ve böyle bir "teori" ancak Cunowlarla birlik düşüncesini savunmaya yarar!

Salt ekonomik açıdan, diyor Kautsky, kapitalizmin yeni bir evre daha geçirmesi olanaksız değildir: kartellerin politikasının dış politikaya taşınması, ultra-emperyalizm evresi,* yani "bugünkü emperyalist politikanın, ulusal mali sermayelerin birbiriyle mücadelesi yerine, uluslararası düzeyde birleşmiş mali sermaye tarafından dünyanın ortak sömürülmesini koyan yeni ultra-emperyalist politika tarafından geriletilmesi" olanağını "düşünmek" gerekir.**

Bu teorinin Marksizmden kesin ve dönüşü olmayan kopuşunun hangi boyutta olduğunu ayrıntılarıyla göstermek için, daha ileride bu "ultra-emperyalizm teorisi"ne dönmemiz gerekecek. fiimdilik, bu incelemenin genel planına uygun olarak, bu sorunla ilgili tam ekonomik verilere bir göz atmamız gerekiyor. "Salt ekonomik açıdan" bir "ultra-emperyalizm" mümkün müdür, yoksa bu ultra-saçma bir şey midir?

Salt ekonomik açı sözünden "salt" bir soyutlama anlaşılırsa, söylenebilecek her şey şu teze çıkar : Gelişme, tekellere, bir dünya tekeline, bir dünya tröstüne doğru gidiyor. Bu hiç kuşkusuz doğrudur, fakat "gelişme"nin besin maddelerinin laboratuvarlarda üretilmesine doğru "gittiği" sözü gibi hiçbir şey ifade etmez. Bu anlamda, bir "ultra-tarım teorisi" ne kadar saçmaysa, ultra-emperyalizm "teorisi" de o kadar saçmadır.

Fakat, mali sermaye çağının "salt ekonomik" koşullarından, 20.

* *"Die Neue Zeit", 1914, 2. (32. yıl), 11 Eylül 1914, s. 921; karşılaştır 1915, 2, s. 107 ve devamı.*

** *"Die Neue Zeit", 1915, 2, 30 Nisan 1915, s. 144.*

yüzyılın başına rastlayan tarihsel-somut bir dönem olarak söz ediliyorsa, o zaman "ultra-emperyalizm"e ilişkin ölü soyutlamalara (bunlar bir tek, aşırı gerici amaca, dikkati ***mevcut*** çelişkilerin derinliğinden saptırmaya hizmet eder) verilecek en iyi yanıt, bunların karşısına bugünkü dünya ekonomisinin somut ekonomik gerçeğini çıkarmak olacaktır. Kautsky'nin ultra-emperyalizme dair boş gevezelikleri, başka şeylerin yanı sıra, emperyalizm savunucularının değirmenine su taşıyan temelden yanlış bir fikri, mali sermaye egemenliğinin dünya ekonomisindeki eşitsizlikleri ve çelişkileri ***azaltacağı*** fikrini beslemektedir. Oysa gerçekte, mali sermaye bu eşitsizlikleri ve çelişkileri ***güçlendirir***.

Richard Calwer, "Dünya Ekonomisine Giriş"* adlı yazısında, 19./

Dünyanın bellibaşlı Ekonomik bölgeleri	Yüzölçümü (milyon km²)*	Nüfus (milyon)*	Ulaştırma: Demir yolları (1000 km.)	Ulaştırma: Ticaret filosu milyon ton	Ticaret: İthalat ve ihracat (milyon mark)	Yıllık Talep Maden Kömürü (milyon ton)	Sanayi: Pik demir (milyon ton)	Pamuk Sanayinde iğ sayısı (milyon)
1- Orta Avrupa	27.6 (23,6)	388 (146)	204	8	41	251	15	26
2- Britanya	28.9 (28,6)	398 (355)	140	11	25	149	9	51
3- Rusya	22	131	63	1	3	16	3	7
4- Doğu Asya	12	389	8	1	2	8	0.02	2
5- Amerika	30	148	379	6	14	245	14	19

* Sömürgelerin yüzölçümü ve nüfusu parantez içinde gösterilmiştir.

* *R. Calver "Dünya Ekonomisine Giriş", Berlin 1906.*

20. yüzyıl dönemecinde dünya ekonomisi içindeki karşılıklı ilişkiler hakkında somut bir fikir edinmeyi olanaklı kılacak salt ekonomik verilerin en önemlilerini özetlemeyi denemişti. Calwer, dünyayı "bellibaşlı" beş "ekonomik bölge"ye ayırır: 1) Orta Avrupa (Rusya ve İngiltere dışında bütün Avrupa); 2) Britanya; 3) Rusya; 4) Doğu Asya; 5) Amerika. Sömürgeleri bağlı bulundukları devletlerin topraklarına dahil eden Calwer, henüz bölgelere göre paylaşılmamış Asya'da İran, Afganistan, Arabistan; Afrika'da Fas ve Habeşistan gibi birkaç ülkeyi de dikkate almanuştır.

Calwer'in bu bölgeler üzerine verdiği ekonomik verileri kısaltılnuş olarak aşağıya alıyoruz:

Burada kapitalizmin yüksek derecede gelişmiş olduğu (ulaştırma, ticaret ve sanayiin iyice geliştiği) üç bölge görüyoruz: Orta Avrupa, Britanya ve Amerika bölgeleri. Bunlar arasında dünyaya egemen olan üç devlet var: Almanya, İngiltere, Birleşik Devletler. Almanya'nın gayet küçük bir bölgeye ve az sayıda sömürgeye sahip olmasından ötü-

rü, bu ülkeler arasındaki emperyalist rekabet ve mücadele olağanüstü şiddetlemniştir; "Orta Avrupa"nın yaratılması, henüz geleceğin bir sorunudur ve amansız bir mücadele ortamında oluşmaktadır. fiimdilik bütün Avrupa'nın ayırt edici özelliği politik bölümnüşlüktür. Britanya ve Amerika bölgelerinde ise politik yoğunlaşma çok güçlüdür; ancak, bunlar arasında İngiltere'nin çok geniş sömürgelere sahip olmasıyla, Amerika'nın az sayıda sömürgeye sahip olması arasında korkunç bir orantısızlık vardır. Sömürgelerde kapitalizm henüz oluşma aşamasındadır. Güney Amerika uğruna mücadele gittikçe şiddetlemnektedir.

Kapitalizmin daha az geliştiği diğer iki bölge Rusya ve Doğu Asya bölgeleridir. Birincisinde nüfus yoğunluğu olağanüstü az, ikincisinde olağanüstü çoktur; birincisinde politik yoğunlaşma yüksektir, ikincisinde yoktur. Çin'in paylaşılması daha yeni başlamakta ve bu ülke için Japonya ile Birleşik Devletler vs. arasındaki mücadele kızışmaktadır.

Bu gerçeği —ekonomik ve politik koşulların olağanüstü çeşitliliğini, çeşitli ülkelerin gelişme hızı arasındaki aşırı eşitsizliği vs., emperyalist devletler arasındaki çılgınca mücadeleyi— Kautsky'nin "barışçıl" ultra-emperyalizme ilişkin ahmakça masalıyla karşılaştırın! Bu, ürkek bir küçük-burjuvanın, korkunç gerçekten kaçmayı amaçlayan gerici çabası değil midir? Kautsky'nin "ultra-emperyalizm"in embriyonu saydığı uluslararası karteller (tıpkı laboratuvarda tablet üretimi ultra-tarımın çekirdeği "sayılabileceği" gibi) dünyanın paylaşılmasının ve ***yeniden paylaşılmasının,*** barışçıl paylaşmadan barışçıl olmayan paylaşmaya ve tersi bir duruma geçişin örnekleri değil midir? Eskiden, örneğin Uluslararası Ray Kar-

* *"Alman İmparatorluğu İçin İstatistiki Yıllık", 1915; "Demiryolu Arşivi", 1892, 1890 için çeşitli ülkelerin sömürgelerine demiryolu dağılımı bakımından önemsiz detayların yaklaşık olarak hesaplanması gerekmişti.*

teli ya da Uluslararası Deniz Ticaret Tröstü içinde, Almanya'nın da katılmasıyla dünyayı rahatça paylaşnuş olan Amerika'nın ve başka ülkelerin mali sermayesi, şimdilerde hiç de barışçıl ***olmayan*** yollarla, değişen yeni güç dengeleri temelinde dünyayı ***yeniden paylaşmıyor mu?***

Mali sermaye ve tröstler, dünya ekonomisinin çeşitli unsurlarının gelişme luzındaki farkları azaltmaz, çoğaltır. Güçler dengesi bir kez değiştikten sonra, ***kapitalist düzende*** çelişkileri ***zordan*** başka çözecek bir şey var mıdır? Demiryolu istatistikleri, dünya ekonomisinde kapitalizmin ve mali sermayenin gelişmesinin farklı hızları konusunda son derece tam veriler sunmaktadır. Emperyalist gelişmenin son on yıllarında demiryolu şebekesinde* şu değişiklikler meydana gelmiştir:

Demiryolu Uzunluğu (1000 km)

	1890	1913	Artış
Avrupa	224	346	122
ABD	268	411	143
Bütün sömürgeler	82	210	128
Bağımsız ya da yarı-bağımsız	125	347	222
Asya ve Amerika devletleri	43	137	94
Toplam	617	1104	487

Demek ki demiryollarının gelişmesi, en hızlı sömürgelerde ve Asya ile Amerika'daki bağımsız (ve yarı-bağımsız) devletlerde olmuştur. Bilindiği gibi buralarda dört ya da altı en büyük kapitalist devletin mali sermayesi sınırsız egemenliğe sahiptir. Sömürgelerde ve diğer Asya, Amerika ülkelerinde kurulmuş 200 bin kilometrelik yeni demiryolu şebekesi — bu, özellikle elverişli koşullar altında, özel ge-

lir güvenceleriyle, çelik işletmeleri için kârlı siparişlerle vs. 40 milyar marktan fazla bir yeni sermaye yatırını demektir.

Kapitalizm, en hızlı, sömürgelerde ve denizaşırı ülkelerde büyümektedir. Bizzat bu ülkeler arasında ***yeni*** emperyalist güçler (Japonya) doğmaktadır. Dünya emperyalistlerinin mücadelesi kızışıyor. Mali sermayenin özellikle kârlı, denizaşırı ve sömürge işletmelerden aldığı haraç artıyor. Bu "ganimet"in paylaşılması sırasında en yağlı parçalar, üretici güçlerin gelişme hızı bakımından her zaman birinci sırada olmayan devletlere düşüyor. En önemli devletlerde, sömürgeleriyle birlikte demiryollarının toplam uzunluğu şöyledir:

	1890 (1000 km)	1913 (1000 km)	Artış
ABD	268	413	145
Britanya imp.	107	208	101
Rusya	32	78	46
Almanya	43	68	25
Fransa	41	63	22
Beş devletin toplamı	491	830	339

Demek ki toplam demiryolu uzunluğunun yaklaşık yüzde 80'i en büyük beş gücün elinde toplannnş bulunuyor. Fakat bu demiryollarının ***mülkiyetindeki*** yoğunlaşma, mali sermayenin yoğunlaşması kıyaslanamayacak kadar daha büyüktür, çünkü örneğin Amerikan, Rus ve başka ülkelerin demiryolu tahvil ve hisse senetleri büyük ölçüde İngiliz ve Fransız milyonerlerine aittir.

İngiltere, sömürgeleri sayesinde, "kendi" demiryolu şebekesini 100.000 km. kadar, yani Almanya'dan dört kat fazla artırımştır. Yine

* *Bkz. Edgar Crammond, "The Ekonomic Relations of the British and German Empires", "Journal of the Royal Statistical Society" ("İngiltere ve Alman İmparatorluğu Arasında Ekonomik İlişkiler", "Kraliyet İstatistik Kurumu Gazetesi"nde —**Red.**) Temmuz 1914, s. 777 ve devamı.*

de, herkesçe bilindiği gibi, bu dönemde Almanya'da üretici güçlerin, özellikle kömür ve demir sanayiinin gelişme hızı, bırakın Fransa ve Rusya'yı, İngiltere ile bile kıyaslanamayacak kadar hızlı olmuştur. 1892'de Almanya 4,9 milyon ton, İngiltere 6,8 milyon ton pik demir üretmişti; fakat daha 1912'de, bu rakamlar Almanya'da 17,6 milyon ton, İngiltere'de 9 milyon ton oldu; yani Almanya İngiltere karşısında ezici bir üstünlük kurmuştur!* Soru şudur: Bir yandan üretici güçlerin gelişmesi ve sermaye birikimi ile; öte yandan sömürgelerin ve mali sermayenin "nüfuz bölgeleri"nin paylaşılması arasındaki oransızlığı ortadan kaldırmak için, ***kapitalizm zemininde,*** savaştan başka hangi araç olabilirdi?

VIII— KAPİTALİZMİN ASALAKLIĞI VE ÇÜRÜMESİ

fiimdi emperyalizmin, bu konudaki değerlendirmelerde yeterince dikkate alınmayan çok önemli bir başka yanı daha üzerinde duracağız. Marksist Hilferding'in hatalarından biri, onun bu noktada Marksist olmayan Hobson'a göre geriye bir adım atmasıdır. Emperyalizme özgü asalaklıktan söz ediyoruz.

Daha önce de gördüğümüz gibi, emperyalizmin en derin ekonomik temeli tekeldir. Bu tekel, kapitalist bir tekeldir, yani kapitalizmden doğmuş olan ve kapitalizmin, meta üretiminin, rekabetin genel koşulları içinde, bu genel koşullarla sürekli ve çözülmez bir çelişki halinde bulunan bir tekeldir. Ve yine de, bütün tekeller gibi, kaçınılmaz olarak bir durgunluk ve çürüme eğilimine yol açar: geçici olarak da olsa, tekel fiyatları uygulandığı ölçüde, teknik ve dolayısıyla her türlü ilerlemenin itici gücü bir noktaya kadar yok olur;

* *Hobson, s. 59, 60.*

ayrıca, teknik ilerlemeyi yapay olarak frenleme ***iktisadi*** olanağı doğar. Bir örnek verelim: Amerika'da Owens adında biri, şişe yapımında devrim yapacak bir makine icat etmişti. Alman şişe fabrikatörleri karteli, Owens'in patentini satın alarak, bir kenara koyup kullanılmasını engelledi. Kapitalist rejimde tekel, elbette dünya pazarında rekabeti tümüyle ya da uzun bir süre için ortadan kaldıramaz (ultra-emperyalizm teorisinin saçmalığını kanıtlayan nedenlerden biri de budur.) Teknik iyileştirmelerle üretim maliyetlerini azaltma ve kârları yükseltme olanağı elbette yeniliklere yol açmaktadır. Ancak, tekellere özgü o durgunluk ve çürüme ***eğilimi*** işlemeye devam etmekte, bazı ülkelerde bazı sanayi dallarında bir zaman için üste çıkmaktadır.

Çok geniş, zengin ya da elverişli yerlerdeki sömürgelere sahip olma tekeli de aynı yönde etkide bulunur.

Devam edelim. Emperyalizm, az sayıda ülkede para sermayenin olağanüstü büyümesine yol açar, öyle ki, daha önce gördüğümüz gibi 100–150 milyar frank tutarında kıymetli evraka ulaşmıştır. Rantiye sınıfın ya da daha doğrusu rantiye tabakanın, yani "kupon kırpmakla" yaşayan, herhangi bir işletmenin çalışmasına hiçbir biçimde katılmayan, meslekleri avarelik olan insanların olağanüstü artması bundandır. Emperyalizmin en önemli ekonomik temellerinden biri olan sermaye ihracı, rantiye tabakanın üretimden bu tamamen kopukluğunu daha da artırır ve denizaşırı bazı ülkelerin ve sömürgelerin emeğinin sömürüsüyle yaşayan ülkenin bütününe asalaklık damgasını vurur.

> "1883 yılında —diye yazıyor Hobson— yabancı ülkelere yatırılmış İngiliz sermayesi, Birleşik Krallığın bütün servetinin

---

* *Schulze-Gaevernitz, "İngiliz Empery.", s. 520 vs.*

** *Sart. von Walterhausen, "Alman Ekonomi Sistemi vs. ", Berlin 1907. IV. Kitap.*

yaklaşık yüzde 15'ine varıyordu."*

1915'e kadar bu sermayenin iki buçuk kat arttığını anımsatalım.

> "Vergi yükümlüleri için bu kadar pahalıya mal olan —diye devam ediyor Hobson—, sanayici ve tüccar için pek az değeri olan saldırgan emperyalizm … sermayesini yatıracak yer arayan kapitalist için, büyük kârlarm kaynağı olmaktadır" (İngilizcede bu kavram tek bir sözcükle açıklanmaktadır: 'Yatırımcı' = rantiye).

Büyük Britanya'nın bütün sömürge ve dış ticaretinden, ihracat ve ithalatından elde ettiği toplam yıllık gelir, istatistikçi Giffen tarafından 1899 için 800 milyon sterlin ciro üzerinden yüzde 2,5 hesabıyla 18 milyon sterlindir (yaklaşık 360 milyon mark).

Bu rakam ne kadar büyük olursa olsun, yine de İngiltere'nin saldırgan emperyalizmini açıklamaya yetmeyecektir. Bunun asıl açıklaması, "yatırılnuş" sermayenin gelirini, rantiye tabakanın gelirini oluşturan 90–100 milyon sterlin tutarındaki paradır.

Demek ki, dünyanın "en ticaretçi" ülkesinde rantiyelerin geliri, dış ticaret gelirinden ***beş kat*** fazladır! Emperyalizmin ve emperyalist asalaklığın özü budur.

Bunun için, emperyalizm üzerine ekonomik yazında genelde rantiye devlet ya da tefeci devlet kavranına sık sık rastlanır. Dünya, bir avuç tefeci devlet ve muazzam bir borçlu devletler çoğunluğuna bölünmüştür.

> "Dış ülkelere yapılan yatırımlar arasında ilk sırayı ise —diye yazıyor Schulze-Gaevernitz— politik bakımdan bağımlı ülkelere ya da en yakın müttefik ülkelere yapılmış sermaye yatırımları alır: örneğin İngiltere Mısır'a, Japonya'ya, Çin'e, Güney Amerika'ya borç verir. Savaş donanması da gerektiğinde icra memuru rolünü oynar. İngiltere'nin politik gücü onu borçlularının isyanından korur."**

Sartorius von Walterhausen, "Yurtdışı Sermaye Yatırımlarının

** Schilder, s. 395.*

*** Schulze-Gaevernitz, "İngiliz Emperyalizmi", s. 122.*

**** "Die Bank", 1911, 1, s. 10-11.*

Ulusal İktisadı" adlı yapıtında, rantiye devlete örnek olarak Hollanda'yı ele alır, İngiltere ve Fransa'nın da bu duruma gelmek üzere olduklarını belirtir.** Schilder şu beş sanayi devletinin "tam anlamıyla alacaklı" devletler olduğunu söyler: İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika ve İsviçre. Hollanda'yı bunlar arasında saymamasının nedeni sadece, bu ülkenin "endüstri bakımından daha az gelişmiş"* olmasıdır. Birleşik Devletler ise sadece Amerika kıtasından alacaklıdır.

> "İngiltere —diye yazıyor Schulze-Gaevernitz— yavaş yavaş, sanayi devleti olmaktan, alacaklı devlet olmaya doğru gitmektedir. Endüstriyel üretimdeki ve endüstriyel ihracattaki mutlak artışa rağmen, ulusal ekonominin bütününde faiz ve temettü gelirlerinin, emisyon, komisyon ve spekülasyon gelirlerinin nispi önemi büyümektedir. Görüşümce bu olgu, emperyalist yükselişin iktisadi temelidir. Alacaklının borçluya bağlılığı, satıcının alıcıya bağlılığından daha kalıcıdır."**

Almanya'ya gelince, Berlin'de çıkan "Die Bank" dergisinin editörü A. Lansburg, 1911'de bu ülke için, "Almanya — Rantiye Devlet" başlıklı yazısında şunları yazıyordu:

> "Almanya'da, Fransızların rantiye olmak özlemiyle alay edilir ve orta sınıf göz önünde bulundurulduğu ölçüde, Almanya'daki durumun da giderek Fransa'dakine benzediği unutulur."***

Rantiye devlet, asalak, çürüyen kapitalizmin devletidir ve bu olgu genelde söz konusu ülkelerin toplumsal ve politik koşullarının bütününe, özelde de işçi hareketinin iki temel eğilimine zorunlu olarak yansır. Bunu mümkün olduğunca iyi gösterebilmek için, sözü, hiç kimsenin "ortodoks Marksizm" yandaşı olmasından şüphelenemeyeceği çok "güvenilir" bir tanığa, Hobson'a bırakalım. Ayrıca Hobson İngilizdir; emperyalist deneyim yönünden, sömürgelere ve mali sermayeye sahip olma yönünden dünyanın en zengin ülkesindeki işlerin durumunu iyi bilmektedir.

Hobson, Boer Savaşının henüz tazeliğini yitirmemiş izlenimleriy-

le, emperyalizm ile "maliyeciler"in çıkarları, savaş siparişlerinden vs. gelen artan kârları arasındaki bağı anlatırken şöyle diyordu:

> "Bu tam anlamıyla asalak politikanın yönlendirici gücü kapitalistlerdir; fakat aynı saikler bazı işçi çevrelerini de etkilemektedir. Birçok kentte en önemli sanayi kolları hükümet siparişlerine bağımlıdır ve metalurji sanayii ve gemicilik merkezlerinde emperyalizm önemli ölçüde bu gerçeğe bağımlıdır."

Yazara göre, eski imparatorlukların gücünü şu iki durum zayıflatmaktaydı: 1) "ekonomik asalaklık" ve 2) ordunun bağımlı halklardan oluşturulması.

> "Bunlardan birincisi ekonomik asalaklık geleneğidir; buna göre egemen devlet, eyaletlerini, sömürgelerini ve bağımlı ülkelerini kendi yöneten sınıfını zenginleştirmek ve alt sınıfları sakin dursunlar diye onları satın almak için kullanır."

Böylesi bir satın alınanın ekonomik olanağının önkoşulu, hangi biçimde gerçekleşmiş olursa olsun —diye ekliyoruz— yüksek tekel kârlarıdır.

İkinci durum üzerine Hobson şunları yazıyor:

> "Emperyalizmin körlüğünün en tuhaf belirtilerinden biri, Büyük Britanya, Fransa ve diğer emperyalist ulusların bu yolu tutmada gösterdikleri aldırmazlıktır. Hele İngiltere, bu bakımdan, diğer ülkelere göre çok daha ileri gitmiştir. Hindistan'daki imparatorluğumuzu kazanma sırasında yapılan savaşların çoğu yerlilerden oluşan askeri birliklerimizin eseridir. Hindistan'da, son zamanlarda da Mısır'da, çok sayıda sürekli ordu İngilizlerin komutası altına veriliyor. Güney Afrika'yı saymazsak, Afrika'nın boyunduruk altına alınmasıyla bağıntılı neredeyse bütün savaşlar, bizim adımıza, yerliler tarafından kazanılmıştır."

Çin'in paylaşılması perspektifi Hobson'u şu ekonomik değerlendirmeyi yapmaya sevketmiştir:

> "O zaman Batı Avrupa'nın büyük kısmı, bu ülkelerin bazı

** Hobson, s. 103, 205, 144, 335, 386.*

bölgelerinin —İngiltere'nin güneyi, Riviera, İtalya ve İsviçre'nin zenginlerin oturduğu ve en çok turist çeken bölgeleri— şimdi sahip oldukları görüntü ve niteliği kazanacaktır: yani temettüler ve Uzak Doğu'dan gelen kâr paylarıyla yaşayan küçük bir zengin aristokrat grubu; biraz daha geniş bir tacirler ve memurlar grubu; daha geniş bir uşaklar grubuyla nakliyat ve imalat işlerinde çalışan işçiler grubu. Bellibaşlı sanayi dalları ise ortadan kalkacak, besin maddelerinin ve yarı-mamul maddelerin büyük bir kısmı Asya ve Afrika ülkelerinden haraç olarak gelecektir... Batı devletlerinin daha geniş bir ittifakının, Avrupalı büyük güçlerin bir federasyonunun önümüze açacağı olanaklar böyledir: Bu sadece dünya uygarlığı davasını ilerletmemekle kalmayacak, aynı zamanda büyük bir Batı asalaklığı tehlikesi getirecektir; endüstri bakımdan ilerlemiş bir grup ulusu diğer uluslardan ayıracak, bu ulusların Asya ve Afrika'dan muazzam bir haraç alan üst sınıfları, bu haracın yardımıyla, yeni bir mali aristokrasinin denetimi altında, artık tarım ve sanayi ürünleri üretiminde değil, özel ya da ikinci derecede endüstriyel işlerde çalışan büyük bir memur ve hizmetli kitlesi besleyecektir. Böyle bir teoriyi" (aslında perspektif demek daha doğrudur) "incelenmeye değmez olarak elinin tersiyle reddedenler, Güney İngiltere'nin daha şimdiden bu duruma gelmiş bölgelerinin ekonomik ve toplumsal koşulları üzerinde düşünmelidirler. Bu kişiler, Çin'in finansörler, 'sermaye yatırımcıları' gibi grupların, siyasi ve ticari-endüstriyel görevlilerin ekonomik denetimine tabi kılınmasıyla, dünyanın şimdiye kadar gördüğü potansiyel olarak en güçlü kâr rezervlerinden, bu kârları Avrupa'da tüketmek için sızdırarak bu sistemin ne muazzam boyutlara ulaşabileceğini düşünmeliler. Elbette durum çok daha karmaşıktır; dünya güçleri arasında dönen oyun, gelecekteki olaylarm tek yönde gelişeceği hakkında şu ya da bu açıklamayı öngörmeye olanak vermeyecek kadar nazik bir durumdadır. Ne var ki günümüzde Batı Avrupa emperyalizmine egemen olan etkiler bu yola girmiş bulunmaktadır; bu etkiler, herhangi bir direnmeyle karşılaşmadığı, başka bir yöne doğru kaymadığı takdirde, tam böyle bir sonuca doğru gidecektir."*

Hobson tamamen haklıdır. Emperyalizmin güçleri bir direnmeyle

* *Gerhard Hildebrand, "Sanayi Egemenliğinin Sarsılması ve Sanayi Sosyalizmi", 1910, s. 229 ve devamı.*

karşılaşmadığı ***takdirde,*** tam olarak bu sonuca varacaktır. "Avrupa Birleşik Devletleri" sözünün anlanu, bugünkü emperyalist durum içinde doğru değerlendirilmiştir. Buna sadece, çoğu ülkede şimdilik zafer kazanmış olan oportünistlerin, işçi sınıfı hareketi ***içinde de*** sistemli ve sürekli bir biçimde bu yönde "çalıştıklarını" eklemek gerekir. Dünyanın paylaşılması ve Çin'in yanı sıra başka ülkelerin de sömürülmesi anlanunı taşıyan, bir avuç çok zengin ülkeye çok yüksek tekel kârları sağlamak demek olan emperyalizm, proletaryanın üst katmanlarının satın alma iktisadi olanağı yaratmıştır; bu yolla oportünizmi beslemekte, ona vücut vermekte ve güçlendirmektedir. Ancak genelde emperyalizme, özelde de oportünizme karşı koyan ve çok doğal olarak sosyal-liberal Hobson'un gözünden kaçnuş bulunan güçleri unutmamalıyız.

Geçmişte emperyalizmi savunmuş olduğu için partiden atılnuş bulunan, bugünse pekâlâ Alman "Sosyal-Demokrat" Partisinin lideri olabilecek Alman oportünisti Gerhard Hildebrand, Afrika zencilerine karşı, "büyük islamcı harekete" karşı, "Çin–Japon koalisyonu"na karşı, "güçlü bir ordu ve donanma" bulundurmak amacıyla (Rusya dışında) bir "Batı Avrupa Birleşik Devletleri" kurulmasını savunarak Hobson'un düşüncesini tamamlamaktadır.*

Schulze-Gaevernitz'in "İngiliz emperyalizmi" üzerine anlatımları da aym asalaklık özelliklerini ortaya çıkarıyor. 1865–1898 yılları arasında İngiltere'nin ulusal geliri hemen hemen iki katına yükselirken, "yurtdışından sağlanan gelir" aym süre içinde ***dokuz kat*** artnuştı. Eğer "zenciyi işe alıştırmak" (ki bu zor kullanmadan yapılamaz) emperyalizmin "kazanımları"na sayılacaksa, emperyalizmin "tehlikesi" şu noktada yatmaktadır:

> "Avrupa genel olarak çalışmayı —önce tarım ve madencilik alanında, sonra da kaba endüstriyel çalışmayı— beyaz olmayan

* *Schulze-Gaevernitz, "İngiliz Emperyalizmi", s. 301.*

insanlığın sırtına yükleyecek, kendisi rantiye rolüyle kalacak, böylece de, belki, beyaz olmayan ırkların önce ekonomik, sonra politik kurtuluşunu hazırlamış olacaktır."

İngiltere'de gittikçe daha büyük miktarda topraklar tarımdan ayrılarak spor ve zenginlerin eğlencesi için kullanılmaktadır.

"İskoçya —diyor Schulze-Gaevernitz— dünyanın aristokratik eğlence alanıdır. Abartarak söylendiği gibi, geçmişine ve Bay Carnegie'ye" (Amerikalı bir milyarder) "dayanarak yaşar."

İngiltere'nin sadece at yarışlarına ve tilki avına yılda harcadığı para 14 milyon sterlindir (yaklaşık 280 milyon mark). Bu ülkede rantiye insan sayısı yaklaşık 1 milyona ulaşmaktadır. Üretici nüfusun yüzdesi gerilemektedir:

Yıl	İngiltere ve Galler'in nüfusu (milyon)	Bellibaşlı sanayi dallarında çalışan işçi sayısı (milyon)	Toplam nüfusa oranı
1851	17,9	4,1	%23
1901	32,5	5,0	%15

Ve "20. yüzyıl başında İngiliz emperyalizmi"nin burjuva araştırıcısı, işçi sınıfından söz ederken, işçilerin ***"üst kesimi"ni "asıl proleter alt kesim"den*** sistematik olarak ayırmak zorunda kalnuştır. Üst kesim, kooperatiflerin ve sendikaların, spor derneklerinin ve sayısız dini mezhebin üye kitlesini oluşturur. İngiltere'de "hâlâ ***asıl proleter alt kesimi dışarıda bırakacak biçimde kısıtlı olan!"*** seçim sistemi de bu kesimin düzeyine uydurulmuştur. İngiliz işçi sınıfının durumunu şirin göstermek için, proletaryanın ***azınlığını*** oluşturan yalnızca bu üst kesimden söz edilir: örneğin işsizlik sorunu, "özellikle Londra'da ve proleter alt kesimde söz konusudur ***ki bu soruna po-***

* *"Alman İmparatorluğunun İstatiği", cilt 211.*
** *Henger, "Fransızların Sermaye Yatırımı", Stuttgart 1913.*
*** *Hourwich, "Immigration and Labor" (Göç ve Emek. —**Red.**). N. Y. 1913.*

litik olarak pek önem verilmez...”* Aslında burjuva politikacıları ve “sosyalist” oportünistler tarafından pek önem verilmez denmesi daha doğru olurdu.

Emperyalizmin sözünü ettiğimiz olaylar dizisine bağlı özellikleri arasında, emperyalist ülkelerden dışarı yapılan göçlerde bir azalma, buna karşılık ücretlerin düşük olduğu, daha geri ülkelerden buralara yapılan göçlerde (gezgin işçi akını ve göç) bir artış vardır. İngiltere'den dışarıya göç, Hobson'un saptadığı gibi, 1884'ten beri düşmektedir: 1884'te 242.000 ve 1900'de 169.000. Almanya'dan dışarıya göç ise 1881–1890 arasındaki on yılda en üst noktaya, yani 1.453.000'e ulaşır, daha sonraki iki onyılda 544.000'e ve 341.000'e düşer. Buna karşılık Almanya'ya Avusturya, İtalya ve Rusya'dan gelen işçi sayısında artma görülür. 1907 sayımına göre Almanya'da 1.342.294 yabancı vardı; bunun 440.800'ü sanayi işçisi, 257.329'u tarım işçisiydi.* Fransa'da maden sanayiinde çalışan işçilerin “büyük kısmı” yabancıdır: Polonyalı, İtalyan, İspanyol.** Birleşik Devletler'de Doğu ve Güney Avrupa'dan gelen işçiler en düşük ücretli işlerde çalışırken, denetim işlerinde ve ücreti daha iyi olan işlerde çalışanların büyük çoğunluğunu ise Amerikalı işçiler oluşturur.*** Emperyalizm, işçiler arasında da ayrıcalıklı kategoriler yaratma, onları proletaryanın büyük yığınından ayırma eğilimi taşımaktadır.

İngiltere'de emperyalizmin işçileri bölme, onlar arasında oportünizmi güçlendirme ve böylece işçi hareketini geçici olarak bozma eğiliminin 19. yüzyılın sonundan ve 20. yüzyılın başından çok önce ortaya çıktığını belirtelim. Çünkü emperyalizmin en önemli iki özelliği —geniş sömürgelere sahip olma ve dünya pazarında tekel konumu—, İngiltere'de 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıknuştır. Marx ve Engels, işçi hareketi içindeki oportünizm ile İngiliz kapitaliz-

---

** Marx ve Engels'in Mektuplaşmaları, cilt II, s. 290; IV. 433. (Karl Marx/Friedrich Engels: Seçilmiş Mektuplar, Berlin 1953, s. 420. —**Red.**) —K. Kautsky "Sosyalizm ve Sömürge Politikası", Berlin 1907, s. 79; bu broşürü Kautsky henüz Marksist olduğu o uzak zamanlarda yazmıştı.*

minin emperyalist özellikleri arasındaki bağıntıyı onlarca yıl boyunca sistematik olarak gözlemlediler. Örneğin Engels, 7 Ekim 1858'de Marx'a şöyle yazmıştı:

> "... İngiliz proletaryası fiilen gittikçe daha fazla burjuvalaşıyor, böylece tüm ulusların bu en burjuva olanı, sonunda, burjuvazinin ***yanı sıra*** bir burjuva aristokrasi ve bir burjuva proletarya yaratmaya yönelmek istiyor gibi görünüyor. Bütün dünyayı sömürmekte olan bir ulus için bu elbette bir ölçüde haklıdır."[24]

Neredeyse çeyrek yüzyıl sonra, 11 Ağustos 1881 tarihli bir mektupta, "burjuvazi tarafından satın alınmış ya da en azından onun tarafından beslenen adamların[25] kendisini yönetmesine ses çıkarmayan" berbat İngiliz işçi sendikalarından söz eder ve Kautsky'ye yazdığı 12 Eylül 1882 tarihli bir mektupta şöyle yazar:

> "Bana İngiliz işçilerinin sömürge politikası konusunda ne düşündüklerini mi soruyorsunuz? Genel olarak politika konusunda ne düşünüyorlarsa onu düşünüyorlar. Burada işçi partisi yok; sadece muhafazakârlar ve liberal radikaller var; ve işçiler, İngiltere'nin sömürge ve dünya pazarı tekelinden büyük bir ıştahla yararlanıyorlar"* (Engels, "İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu" adlı kitabının 1892'de yapılan ikinci baskısının önsözünde de aynı şeyleri söyler[26]).

Burada nedenler ve sonuçlar açıkça gösterilmiştir. Nedenler: 1) Dünyanın söz konusu ülke tarafından sömürülmesi; 2) dünya pazarındaki tekel konumu; 3) sömürge tekeli. Sonuçlar: 1) İngiliz proletaryasının bir kısmının burjuvalaşması; 2) proletaryanın bir kısmının, burjuvazinin satın aldığı ya da en azından onun tarafından beslenen adamlarca yönetilmeye ses çıkarmaması. 20. yüzyılın başında emperyalizm, dünyanın bir avuç devlet arasında paylaşılmasını tamamlanmıştır; bu devletlerden her biri, bugün, bütün dünyanın İngiltere'nin 1858'de sömürdüğünden küçük olmayan bir

---

* *Bay Potresov, Çenkeli, Maslov gibilerinin Rus sosyal-şovenizminin gerek açık gerek üstü örtülü biçimi (Bay Çaydze, Skobelev, Akselrod, Martov vs.) de oportünizmin Rusya'ya özgü bir çeşidinden, yani Tasfiyecilikten ortaya çıkmıştır.*

kısmını (ekstra kârlar elde etme anlamında) sömürmektedir; her biri tröstler, karteller, mali sermaye, alacaklı–borçlu ilişkisi sayesinde dünya pazarında tekel kurmuşlardır; her biri bir dereceye kadar sömürge tekelinden yararlanır (dünyadaki bütün sömürgelerin yüzölçümünün toplamı olan 75 milyon kilometrekarenin 65 milyonunun, yani yüzde 86'sının altı büyük gücün elinde toplandığını, bunun yüzde 81'inin ise sadece üç büyük güce ait olduğunu yukarıda görmüştük).

Bugünkü durumun ayırt edici özelliği, oportünizmin işçi hareketinin genel ve temel çıkarlarıyla uzlaşmazlığını zorunlu olarak daha da güçlendirecek ekonomik ve politik koşulların varlığından ibarettir: Emperyalizm rüşeym halinden egemen bir sisteme gelişmiş, kapitalist tekeller ekonomik ve politik hayatta birinci sırayı almıştır; dünyanın paylaşılması tamamlanmıştır; öte yandan İngiltere'nin tartışılmaz tekeli yerine, bu tekele katılmak için az sayıda emperyalist gücün mücadelesini, 20. yüzyılın tüm başlangıcına damgasını vuran bir mücadeleyi görüyoruz. fiimdi artık oportünizm, 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de olduğu gibi, on yıllar boyunca bir ülkenin işçi hareketi içinde zaferini sürdüremez; bir dizi ülkede oportünizm tamamen olgunlaşmış, sosyal-şovenizm biçimi altında burjuva politikasıyla her noktada kaynaşarak aşırı olgunlaşıp çürümüştür.*

IX— EMPERYALİZMİN ELEfiTİRİSİ

Emperyalizmin eleştirisini, sözcüğün geniş anlamıyla anlıyoruz, toplumun çeşitli sınıflarının, kendi genel ideolojileri ile bağıntı içinde emperyalizmin politikasına karşı aldıkları tavır olarak anlıyoruz.

Bir yanda birkaç elde yoğunlaşmış ve sadece orta ve küçük kapitalisti değil, en küçük kapitalisti ve mülk sahibini de kendine tabi kılan yaygın ve sıkı bir ilişkiler ve bağlantılar ağı kurmuş olan mali sermayenin muazzam boyutları; öte yanda, dünyayı paylaşma ve başka ülkelere egemen olma yolunda başka ulusal devletsel mali

Onun perspektiflerine duyulan "genel" coşku, emperyalizmin çılgınca savunulması, akla gelebilecek her tarzda şirin gösterilmesi — günümüzün özelliği işte budur. Emperyalist ideoloji işçi sınıfının içine de sızmaktadır. Bu sınıf öteki sınıflardan bir Çin Seddiyle ayrılmanuştır. Bugünkü sözümona Almanya "Sosyal-Demokrat" Partisinin önderlerine pek haklı olarak "sosyal-emperyalistler", yani sözde sosyalist, gerçekte emperyalist deniyorsa, Hobson daha 1902'lerde İngiltere'de oportünist "Fabian Derneği"ne[27] bağlı "emperyalist Fabiancılar"dan söz etmişti.

Burjuva bilimadamları ve yazarları emperyalizmi genellikle biraz örtülü biçimde savunuyorlar; emperyalizmin tam egemenliğini ve derin köklerini gizliyor, ikinci derecede kalan ayrıntıları öne çıkararak, bankaların ve tröstlerin vs. polis denetimine tabi tutulması gibi kesinlikle gülünç "reform tasarıları" ile dikkatleri temel hususlardan kaydırıyorlar. Emperyalizmin temel özelliklerinde reform yapma düşüncesinin saçmalığını açıkça ifade etme cesaretine sahip alaycı ve açık sözlü emperyalistlere pek seyrek rastlanıyor.

Bir örnek vermek istiyoruz. "Dünya Ekonomisi Arşivi" dergisinde Alman emperyalistleri, sömürgelerdeki ve elbette özellikle Almanya'ya ait olmayan sömürgelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerini izlemeye özen gösteriyorlar. Hindistan'da ortaya çıkan karışıklıklara ve protestolara, Natal'deki (Güney Afrika), Hollanda Hindistanı'ndaki hareketlere vs. değiniyorlar. 28–30 Haziran 1910'da Londra'da toplanan, yabancı egemenliği altında bulunan çeşitli Asya, Afrika ve Avrupa halklarından temsilcilerin katıldığı ezilen ulus ve ırklar konferansıyla ilgili bir İngiliz raporu üzerine bir notta, bu emperyalistlerden biri, Konferansta yapılan konuşmaları değerlendirirken şunları yazıyor:

"Emperyalizme karşı mücadele edilmesi gerektiği; egemen dev-

* *"Dünya Ekonomi Arşivi", cilt II, s. 195 ve devamı.*

letlerin, bağımlı halkların kendilerini yönetme hakkını tanınmaları gerektiği; büyük güçlerle zayıf halklar arasında imzalanan anlaşmaların uygulanmasını uluslararası bir mahkemenin denetlemesi gerektiği söyleniyor. Bu masum dileklerin ötesine geçilmiyor. Emperyalizmin kapitalizmin bugünkü biçimine kopmaz biçimde bağlı olduğu anlayışından iz göremiyoruz, o nedenle (!!), emperyalizmin özellikle iğrenç bazı aşırılıklarına karşı çıkmakla yetinmek istenmiyorsa, emperyalizme karşı doğrudan bir mücadelenin umutsuz olduğu anlayışının da izini göremiyoruz."*

Emperyalizmin temellerini ıslah etme bir aldatmacadan, "masum" bir "dilek"ten ibaret olduğu için; ezilen ulusların burjuva temsilcileri "bunun ötesine" geçmedikleri için; ezen ulusun burjuva temsilcisi "bunun ötesine" geçiyor, ama ***geriye*** doğru bir adım atarak, "bilimsellik" örtüsü altında emperyalizme yaltaklanmaya yöneliyor. Bu da "mantık"!

Emperyalizmin temellerini reform yoluyla değiştirmenin olanaklı olup olmadığı, emperyalizmin ortaya çıkardığı çelişkileri keskinleştirip derinleştirmek için ileriye mi, yoksa köreltmek için geriye mi gitmek gerektiği sorusu, emperyalizm eleştirisinin temel sorularıdır. Mali oligarşinin baskısı ve serbest rekabetin ortadan kaldırılmasıyla bağıntılı olarak, tüm çizgi boyunca gericilik ve ulusal baskının güçlenmesi de emperyalizmin politik özellikleri arasında olduğundan, 20. yüzyılın başlangıcıyla birlikte, hemen hemen bütün emperyalist ülkelerde emperyalizme karşı küçük-burjuva demokratik bir muhalefet ortaya çıkmıştır. Ve Kautsky ve yaygın uluslararası Kautskyci akımın Marksizmden kopuşu, tam da, Kautsky'nin bu küçük-burjuva reformist, iktisaden temelli gerici muhalefete karşı koymayı bilmemek ve ihmal etmekle kalmayıp, bilakis tam tersine pratikte onunla birleşip kaynaşmış olmasından ibarettir.

** "Bulletin de l'Institut international de Statistique", t. XIX, livr. II, p. 225 (Uluslararası İstatistik Entitüsü Bülteni, cilt XIX, II. Baskı, s. 225, —**Red.**).*

*** J. Patouillet, "L'impérialisme américan" (Amerikan Emperyalizmi. —**Red.**) Dijon 1904, s. 272.*

1898 yılında İspanya'ya karşı emperyalist savaş, Birleşik Devletler'de "anti-emperyalistler"in muhalefetini doğurmuştur; burjuva demokrasisinin bu son Mohikanları bu savaşı "caniyane" bir savaş olarak nitelendiriyor, yabancı toprakların ilhakını anayasaya aykırı buluyor, Filipin yerlilerinin önderi Aginaldo'ya reva görülen muameleyi "şovence bir aldatmaca" ilan ediyor (ona önce ülkesinin özgürlüğü vaad edilip, ama sonra oraya Amerikan askerleri çıkarılıp Filipinler ilhak edilmişti) ve Lincoln'un şu sözlerini yineliyorlardı:

> "Beyazlar kendi kendini yönetiyorsa, bunun adı özyönetimdir; ama Beyazler hem kendini, hem de başkalarını yönetiyorsa, bu artık özyönetim değil, zorbalıktır."*

Fakat tüm bu eleştiriler, emperyalizmin tröstlerle ve dolayısıyla da kapitalizmin temelleriyle kopmaz bağını kabul etmekten kaçındığı, büyük ölçekli kapitalizmin ve onun gelişiminin doğurduğu güçlere katılmaktan korktuğu sürece "masum bir dilek" olarak kaldı.

Emperyalizmi eleştirisinde, Hobson'un temel tavrı da böyledir. Hobson, "emperyalizmin kaçınılmazlığı" fikrine karşı çıkıp, (kapitalizmde!) "halkın tüketim gücünü yükseltmek" gereğini ileri sürerek Kautsky'yi öncelemiştir. Emperyalizm eleştirisinde küçük-burjuva bakış açısını, bankaların, mali oligarşinin vs. mutlak gücünü, sık sık alıntı yaptığım Agahd, A. Lansburgh, L. Eschwege; ve Fransız yazarlarından, 1900 yılında İngiltere'de yayınlanmış "İngiltere ve Emperyalizm" adlı yüzeysel bir kitabın yazarı olan Victor Berard gibi yazarlar savunmaktadırlar. Marksist olmadıklarını söyleyen bütün bu yazarlar, emperyalizmin karşısına serbest rekabeti ve demokrasiyi çıkarıp, çatışmalara ve savaşa yol açacak Bağdat Demiryolu serüvenini mahkûm ederler, barış için birtakım "masum dilekler"de bulunurlar vs. Bu durum, uluslararası emisyon istatistiklerini derleyen, 1912'de yüz milyonlarca franklık "uluslararası" menkul kıymetten söz

* *Kautsky, "Ulusal Devlet, Emperyalist Devlet ve Devletler Konfedarasyonu", Nürnberg, 191, s. 72 ve 70.*

ederek şöyle haykıran A. Neymarck için de söz konusudur:

> "Barışın bozulabileceğini... bu büyük rakamlar karşısında bir savaş başlatma riskine girilebileceğini düşünmek mümkün mü?..."**

Burjuva reformistlerinde böyle bir saflığa şaşmamak gerekir; üstelik böylesine saf görünmek ve emperyalizmin egemenliği altında ciddi ciddi barıştan söz etmek onların ***yararınadır.*** Ama 1914, 1915 ve 1916 yıllarında ayın burjuva reformist bakış açısını benimseyen ve barış sorununda "herkesin" (emperyalistlerin, sahte sosyalistlerin, sosyal-pasifistlerin) "görüş birliği" içinde olduğunu ileri süren Kautsky'de Marksizmden geriye ne kalnuştır? Karşınuzda, emperyalizmin derin çelişkilerini tahlil etmek ve açığa çıkarmak yerine, bu çelişkilerden kaçmaya, sıyrılmaya çalışan reformist bir "masum dilek"ten başka ne görüyoruz?

İşte Kautsky'nin emperyalizmi ekonomik eleştirisine bir örnek. 1872 ve 1912 yılları için İngiltere'nin Mısır ile olan ihracat ve ithalat istatistiklerini ele alıyor; bu ihracat ve ithalatın, İngiltere'nin bütün ihracat ve ithalatına göre daha yavaş büyüdüğü anlaşılıyor. Ve Kautsky bundan şu sonucu çıkarıyor:

> "Bunun (İngiltere'nin Mısır'la ticareti) Mısır'ın askeri işgali olmaksızın, sadece ekonomik etkenlerin ağırlığıyla daha az olacağını varsaymak için hiçbir neden yoktur.
>
> ... Bugünkü devletlerin yayılma emelleri ... en iyi biçimde, emperyalizmin baskı ve şiddet yöntemleriyle değil, barışçıl demokrasi ile gelişecektir..."*

Kautsky'nin Rusya'daki bayraktarı (ve sosyal-şovenlerin Rus savunucusu) Bay Spektator tarafından yüzlerce değişik biçimde yinelenen Kautsky'nin bu değerlendirmesi, onun emperyalizm eleştirisinin temelini oluşturur; o nedenle bunun üzerinde daha ayrıntılı durmalıyız. İşe Kautsky'nin defalarca, ve 1915 Nisan'ında da, çalışmalarında vardığı sonuçların "bütün sosyalist teorisyenler

* *"Mali Sermaye", s. 567 (agy., s. 555-556 —**Red.**)*

tarafından oybirliğiyle benimsendiği"ni söylediği Hilferding'in sözleriyle başlayalım.

> "Daha ilerlemiş bulunan kapitalist politikanın karşısına —diye yazıyor Hilferding—, günü geçmiş serbest ticaret döneminin politikasını ya da devlet düşmanlığını çıkarmak proletaryanın işi değildir. Mali sermayenin ekonomik politikasına, emperyalizme proletaryanın vereceği yanıt serbest ticaret değil, ancak sosyalizm olabilir. Proleter politikanın amacı, bugün ancak, gerici bir ideal haline gelmiş bulunan serbest rekabet düzenini yeniden kurmak değil, kapitalizmin yok edilmesi yoluyla rekabetin tamamen ortadan kaldırılması olabilir."*

Kautsky, mali sermaye çağı için "gericileşmiş bir ideali", "barışçıl demokrasi"yi, "salt ekonomik ögelerin önemi"ni vaaz ettiğinden ötürü Marksizmden kopmuştur — çünkü bu ideal, ***nesnel*** olarak bizi tekelci kapitalizmden tekelci olmayan kapitalizme geri iter, reformist bir düzenbazlıktır.

Mısır'la (ya da başka herhangi bir sömürge ya da yarı-sömürge ülke ile) ticaret, askeri işgal ***olmasaydı,*** emperyalizm olmasaydı, mali sermaye olmasaydı daha güçlü "olurdu". Bu ne demektir? Serbest rekabet, ne genel olarak tekellerle, ne "ilişkiler"le ya da mali sermayenin baskısıyla (ki bu da tekel anlanuna gelir) ve ne de tek tek ülkelerin tekelci sömürge mülkiyetiyle sınırlandırılnuş olmasaydı, kapitalizm daha hızlı mı gelişecekti?

Kautsky'nin düşüncelerinin bundan başka bir anlanu olamaz ve ***bu*** "anlam" da anlamsızlığın ta kendisidir. Kautsky'nin, herhangi bir tekelin olmadığı serbest rekabet durumunda kapitalizm ve ticaret daha hızlı ***gelişirdi*** iddiasının doğru olduğunu varsayalım. Ancak ticaretin ve kapitalizmin gelişmesi ne kadar hızlı olursa, tekelciliği ***doğuran*** üretimin ve sermayenin yoğunlaşması da o kadar güçlü olur. Ve tekeller zaten ***tam da*** o noktada serbest rekabetten ***doğmuştur!*** Bugün tekeller gelişmeyi frenlemeye başlanuş olsalar da, bu durum, tekelleri yarattıktan sonra olanaksız hale gelen serbest rekabet lehine bir kanıt değildir.

Kautsky'nin görüşlerine ne yandan bakılırsa bakılsın, ortaya çıkan şey gerici bir zihniyetten ve burjuva reformizminden başka bir şey değildir.

Yukarıdaki uslamlama düzeltilse ve Spektator gibi, İngiliz sömürgelerinin İngiltere ile ticaretinin diğer ülkelerle olan ticarete göre daha yavaş geliştiği söylense de, bu durum yine Kautsky'yi kurtarmaz. Çünkü İngiltere de ***hakeza*** tekele yenik düşmüştür, ***hakeza*** emperyalizme yenik düşmüştür; fakat başka ülkelerinkine (Amerika'nın, Almanya'nın). Bilindiği gibi, karteller yeni ve kendine özgü bir himayeci gümrük duvarları yaratmıştır: tam da ihraç edilmeye elverişli ürünler himaye edilmektedir (Engels bunu daha "Kapital"in[28] III. Cildinde belirtmiştir). Ayrıca kartellere ve mali sermayeye özgü yok pahasına ihracat sistemi, ya da İngilizlerin dediği gibi "damping" sistemi de bilinmektedir: kartel, ülke içinde ürünlerini yüksek tekel fiyatlarıyla satmakta, ancak rekabeti yok etmek ve kendi üretimini en yüksek ölçüde genişletmek vs. için aynı malları dışarıda yok pahasına verebilmektedir. Almanya'nın İngiliz sömürgeleriyle ticareti, İngiltere'nin bu sömürgelerle olan ticaretinden daha hızlı gelişiyorsa, bu sadece Alman emperyalizminin İngiliz emperyalizmine göre daha genç, daha güçlü, daha örgütlü, daha gelişmiş olduğunu kanıtlar; ama hiçbir biçimde serbest ticaretin "üstünlüğü"nü kanıtlamaz. Çünkü burada söz konusu olan, serbest rekabetin himayecilik ve sömürge bağımlılığına karşı mücadelesi değil, emperyalizme karşı emperyalizmin, tekele karşı tekelin, mali sermayeye karşı mali sermayenin mücadelesidir. Alman emperyalizminin İngiliz emperyalizmine üstünlüğü, sömürge sınırlarının ya da koruyucu gümrük tarifelerinin oluşturduğu duvarlardan daha güçlüdür; buradan serbest ticaret ya da "barışçıl demokrasi" ***lehine*** bir "kanıt" çıkarmak yavanlıktır; emperyalizmin temel özellikleri ve çizgilerini unutmak demektir, Marksizm yerine küçük-burjuva reformizmini koymak demektir.

Emperyalizm eleştirisi Kautsky'ninki kadar küçük-burjuva olan

burjuva iktisatçısı A. Lansburgh'un bile, ticaret istatistiklerini Kautsky'den daha bilimsel bir tavırla incelemiş olması ilginçtir. Rastgele ele aldığı tek bir ülkeyi, tek bir sömürgeyi diğer ülkelerle karşılaştırmıyor, tersine emperyalist bir ülkenin ihracatını; 1) mali bakımdan ona bağımlı, ona borçlu ülkeler; 2) mali bakımdan bağımsız ülkeler itibariyle inceliyor. Ulaştığı sonuçlar aşağıdadır:

Almanya'nın İhracatı

Almanya'ya mali olarak bağımlı ülkeler itibariyle

	1889 (milyar mark)	1908 (milyar mark)	Artış (yüzde olarak)
Romanya	48,2	70,8	47
Portekiz	19,0	32,8	73
Arjantin	60,7	147,0	143
Brezilya	48,7	84,5	73
Şili	28,3	52,4	85
Türkiye	29,9	64,0	114
Toplam	**234,8**	**451,5**	**92**

Almanya'dan mali olarak bağımsız ülkeler

	1889 (milyar mark)	1908 (milyar mark)	Artış (yüzde olarak)
İngiltere	651,8	997,4	53
Fransa	210,2	437,9	108
Belçika	137,2	322,8	135
İsviçre	177,4	401,1	127
Avustralya	21,2	64,5	205
Hollanda Hindistanı	8,8	40,7	363
Toplam	**1206,6**	**2264,4**	**87**

Lansburgh, bu verilerden ***sonuçlar*** çıkarma yoluna gitmemiş ve bu nedenle tuhaf bir biçimde, ***eğer*** bu rakamlar gerçekten bir şeyi

* *"Die Bank", 1909, 2. s. 819 ve devamı.*

kanıtlıyorlarsa, bunun kendi düşüncelerine ***karşı*** kanıt oluşturduğunu farketmemiştir, çünkü mali bakımdan Almanya'ya bağımlı ülkelere yapılan ihracat, mali bakımdan bağımsız ülkelere yapılan ihracata göre, az da olsa ***daha hızlı*** bir gelişme göstermiştir ("eğer" sözcüğünü vurguluyoruz, çünkü Lansburgh'un istatistiği kesinlikle tam değildir.)

İhracat ile borç verme arasındaki bağı araştıran Lansburgh şöyle yazıyor:

> "1890/91 yıllarında, daha önceki yıllarda bu borca mahsuben avans veren Alman bankaları tarafından bir Romen istikraz anlaşması yapıldı. Bu istikraz esas olarak Almanya'dan demiryolu malzemesi teminine hizmet etti. 1891 yılında Almanya'nın Romanya'ya ihracatı 55 milyon mark tutuyordu. Bir sonraki yılda, 39,4 milyon marka ve kesintilerle 1900'de 25,4 milyon marka düştü. Ancak şu son yıllarda yapılan birkaç istikraz sayesinde, 1891'deki düzeyini tekrar yakalamıştır.
>
> Almanya'nın Portekiz'e ihracatı 1888–1889 istikrazlarının sonucunda 21,1 milyon marka kadar yükseldi (1890), daha sonraki iki yıl içinde ise 16,2 ve 7,4 milyon marka düştü; eski düzeyine ise ancak 1903'te ulaştı.
>
> Almanya'nın Arjantin'le ticaretinde işler daha çarpıcı gelişmiştir. 1888 ve 1890 istikrazlarının ardından Almanya'nın Arjantin'e ihracatı 1889'da 60,7 milyon marka ulaştı. İki yıl sonra ise bu miktar 18,6 milyon mark tutuyordu, yani üçte biri bile değil. İhracat miktarı ancak 1891'de, devlet ve belediyelerin yaptığı yeni ikraz anlaşmalarının, elektrik santralları kurulması için verilen avansların ve başka kredi işlemlerinin sonucu olarak, 1889'daki düzeyi aşmıştır.
>
> 1889 istikrazının sonucu olarak Fiili'ye yapılan ihracat 45,2 milyon marka yükseldi (1892) ve bir yıl sonra 22,5 milyon marka düştü. Alman bankalarıyla 1906'da imzalanan yeni bir istikraz anlaşmasından sonra ihracat 84,1 milyon marka yükseldi (1907); ancak 1908'de yine 52,4 milyon marka düştü."*

Lansburgh, bu gerçeklerden, eğlendirici bir küçük-burjuva ibret dersi çıkarıyor: İstikrazlara bağlı ihracatın ne kadar güvensiz ve düzensiz bir şey olduğunu, ulusal sanayii "doğal" ve "uyumlu" bir biçimde geliştirmek yerine sermayeyi yabancı ülkelere ihraç etmenin ne kadar kötü bir şey olduğunu, dış istikrazları kotarmak için verilen milyonlarca bahşişin Krupp firmasına ne kadar "pahalıya" patladığını anlatıyor. Ne var ki gerçekler apaçık ortadadır: İhracatın artışı tam da, burjuva ahlakını hiç umursamayan ve önce istikraz kârlarını cebe indirerek, sonra da ***aynı*** istikrazın, Krupp'un ürettiği malların ya da Çelik Sendikasının ürettiği demiryolu malzemesi alınında kullanılmasından gelen kârları cebe indirerek, aynı öküzün derisini iki kez yüzen mali sermayenin dolandırıcılık manevralarına bağlıdır.

Yineliyoruz: Lansburgh'un istatistiklerinin kusursuz olduğunu düşünmüyoruz. Ancak bu verilerin buraya aktarılması gerekiyordu, çünkü bunlar Kautsky'nin ve Spektator'unkilerden daha bilimseldir, zira Lansburgh soruna daha doğru yaklaşma yolundadır. İhracatta mali sermayenin önemi üzerine değerlendirmeler yapabilmek için, ihracatın özel olarak ve sadece sermayedarların manevralarıyla özel olarak ve sadece kartel ürünleri vs. ile bağıntısını ortaya çıkarmayı bilmek gerekir. Oysa sömürgeleri, sömürge olmayan ülkelerle, bir emperyalizmi başka bir emperyalizmle, bir yarı-sömürgeyi ya da sömürgeyi (Mısır'ı) bütün diğer ülkelerle karşılaştırmakla yetinmek, tam da sorunun ***özünü*** karanlıkta bırakmak, ondan kaçınmak demektir.

Kautsky'nin emperyalizmi teorik eleştirisinin, bu eleştiri emperyalizmin en derin ve temel çelişkilerine, yani tekellerle, onların yanı sıra var olan serbest rekabet arasındaki, mali sermayenin muazzam mali "işlemleri" (ve muazzam kârları) ile serbest piyasadaki "dürüst" ticaret arasındaki, bir yanda kartel ve tröstlerle, öte yanda kartelleşmemiş sanayi arasındaki çelişkilere yan çizdiği ve onları gizlediği için, işte bu nedenle Marksizmle hiçbir ortak yanı yoktur; bu eleştiri işte bu ne-

* *"Die Neue Zeit", 30 Nisan 1915, 144.*
** *J. A. Robson, "Emperyalizm", Londra 1902, s. 351,* ***—Red.***

denle ancak oportünistlerle ve sosyal-şovenlerle barış ve birlik propagandası için bir çıkış noktası olmaya yarar.

Kautsky tarafından uydurulmuş ünlü "ultra-emperyalizm" teorisi de, gerici bir nitelik taşımaktadır. Onun 1915'te bu konudaki görüşleri ile Hobson'un 1902'deki görüşlerini karşılaştırınız:

> Kautsky: "... Acaba bugünkü emperyalist politikanın yerini, ulusal mali sermayeler arasındaki mücadelenin yerini, uluslararası düzeyde birleşmiş mali sermaye ile dünyanın ortaklaşa sömürüleceği yeni, ultra-emperyalist bir politikanın alması mümkün değil mi? Kapitalizmin bu yeni aşaması her halükârda düşünülebilir bir şeydir. Bunun gerçekleştirilebilir olup olmadığı sorusunu yanıtlamak için henüz yeterli öncüller yoktur."*
>
> Hobson: "Her biri bir dizi uygarlaşmamış sömürgeye ve bağımlı ülkeye sahip birkaç güçlü imparatorlukta yerleşmiş bulunan hıristiyanlık, çok kişiye bugünkü gelişme eğilimlerinin en doğal sonucu olarak görünüyor, ve bu gelişme, en çok, inter-emperyalizmin sağlam bir temeli üzerine kurulacak sürekli bir barış umudunu meşru kılmaktadır."**

Böylece, Hobson'un on üç yıl önce, inter-emperyalizm ya da ara-emperyalizm olarak adlandırdığı şeye, Kautsky ultra-emperyalizm ya da süper-emperyalizm demektedir. Latince bir ön ek koyarak bilgiççe yeni bir sözcük icat etmek dışında, Kautsky'nin "bilimsel" düşüncesinde gördüğümüz tek ilerleme, Hobson'un İngiliz papaz takımının riyakârlığı olarak gösterdiği şeyi Marksizm adına yuttırmaya çalışmasıdır. Boer savaşından sonra, bu pek saygıdeğer kastın, birçoğu Güney Afrika savaşında düşen ve İngiliz finansörlerinin daha yüksek kârlar elde etmelerini güvence altına almak için daha yüksek vergiler vermek zorunda kalan İngiliz küçük-burjuvalarını ve işçilerini ***avutmak*** yolunda büyük çabalar göstermesi çok doğaldı. Ve hangi avuntu, emperyalizmin o kadar da kötü olmadığından, sürekli bir barışı sağlamaya elverişli bir inter- (ya da ultra-) emperyalizme yaklaştığından daha iyi olabilirdi? İngiliz papaz takınnnın ve duygu-

sal Kautsky'nin hayırhah niyetleri ne olursa olsun, Kautsky'nin "teorisi"nin tek nesnel, yani gerçek toplumsal anlanu şudur: Kitlelerin dikkatini günün keskin çelişkilerinden ve ağır sorunlarından saptırıp, gelecekteki sözümona yeni bir "ultra-emperyalizm" yalan perspektiflerine yönelterek kitlelerde kapitalizmde sürekli bir barışın mümkün olduğu yönünde umutlar yaratan son derece gerici bir avuntu. Yığınların aldatılması — Kautsky'nin "Marksist" teorisinde bundan başka bir şey yoktur.

Gerçekten de Kautsky'nin Alman işçilerine (aynı zamanda bütün ülkelerin işçilerine) benimsetmeye çalıştığı perspektiflerin ne kadar yanlış olduğunu görmek için, herkesçe bilinen tartışılmaz gerçekleri anımsamak yeter. Hindistan'ı, Çin Hindi'ni ve Çin'i alalım. Bilindiği gibi, 600–700 milyon nüfusu barındıran bu üç sömürge ve yarısömürge ülke, birkaç emperyalist devletin —İngiltere, Fransa, Japonya, Birleşik Devletler vs.— mali sermayesi tarafından sömürülmektedir. Bu emperyalist devletlerin, sözü edilen Asya ülkelerindeki mülklerini, çıkarlarını, "nüfuz bölgeleri"ni korumak ya da genişletmek için birbirlerine karşı anlaşmalar yaptıklarını varsayalım. Bunlar "inter-emperyalist" ya da "ultra-emperyalist" anlaşmalar olacaktır. Varsayalım ki ***bütün*** emperyalist güçler bu Asya ülkelerini "barışçıl" yoldan bölüşmek için ittifak yapsalardı, bu, "uluslararası düzeyde birleşmiş mali sermaye" olurdu. 20. yüzyıl tarihinde böyle ittifak örneklerine, örneğin Çin'e karşı büyük güçlerin tutumunda rastlanmaktadır. Kapitalizmin sürdüğü koşulda (Kautsky tam da bu koşulu varsaymaktadır), bu ittifakların kısa süreli olmayacakları, mümkün olan her biçimde ortaya çıkacak sürtüşmeleri, anlaşmazlıkları, mücadeleyi dışlayacakları "düşünülebilir" mi?

Bu soruyu hayır diye yanıtlamak için soruyu açıkça ortaya koymak

---

* *David Jayne Hill, "A History of Diplomacy in the International Development of Europe", vol. I, p. X (Avrupa'nın Uluslararası Gelişiminde Diplomasi Tarihi, cilt I, s. X. —**Red**.).*

yeter. Çünkü kapitalist düzen içinde nüfuz bölgelerinin, çıkarların, sömürgelerin vs. paylaşılması konusunda, paylaşıma katılanların ***gücünden,*** bunların genel ekonomik, mali, askeri vs. gücünden başka bir temel ***düşünülemez.*** Paylaşıma katılanların güçler dengesi ise eşitsiz biçimde değişmektedir, çünkü kapitalist düzende tek tek girişimlerin, tröstlerin, sanayi dallarının ve ülkelerin ***eşit*** şekilde gelişmeleri olanaksızdır. Yarım yüzyıl kadar önce Almanya, kapitalist gücü o zamanki İngiltere ile karşılaştırıldığında, zavallı bir hiçti; Rusya ile karşılaştırıldığında Japonya da aynı durumdaydı. On ya da yirmi yıl sonra, emperyalist güçlerin nispi güçlerinin değişmeden kalacağı varsayımı "düşünülebilir" mi? Kesinlikle düşünülemez.

Bu nedenle, İngiliz papaz takımının ya da Alman "Marksisti" Kautsky'nin bayağı küçük-burjuva fantezilerinde değil de, kapitalizm gerçeğinde, "inter-emperyalist" ya da "ultra-emperyalist" ittifaklar —bu ittifaklar ister bir emperyalist grubun bir başkasına karşı ittifakı, ister bütün emperyalist devletleri kucaklayan genel bir ittifak biçiminde olsun— ***zorunlu olarak,*** savaşlar arasındaki "nefes molaları"ndan başka birşey değildir. Barışçıl ittifaklar, dünya ekonomisi ve dünya politikasının emperyalist bağlantı ve ilişkilerinin ***bir ve aynı*** zemini üzerinde, barışçıl olan ve olmayan mücadelenin biçimlerinin değişmesini yaratarak, birbirlerini koşullayarak savaşları hazırlar ve yine onlardan doğarlar. Fakat işçileri yatıştırmak ve burjuvazinin safına geçmiş sosyal-şovenlerle onları uzlaştırmak için, çokbilmiş Kautsky, bir ve aynı zincirin iki halkasını birbirinden ***koparıyor;*** Çin'in "yatıştırılması" için (Boxer ayaklanmasının[29] bastırılmasını anımsayınız) bütün güçlerin bugünkü barışçı (ultra-emperyalist ya da ultra-ultra-emperyalist de diyebiliriz) ittifakını, diyelim ki öbür gün örneğin Türkiye'nin paylaşılması için bir başka "barışçıl" genel ittifaka zemin hazırlayacak olan, yarının barışçıl olmayan

* *"Schilder, agy., s. 178.*

anlaşmazlığından koparıyor vs. vs. Kautsky, emperyalist barış dönemleriyle emperyalist savaş dönemleri arasındaki canlı bağlantıyı göstermek yerine, işçilere ölü bir soyutlama sunmakta, onların ölü liderleriyle uzlaşmalarını istemektedir.

Amerikan yazarı Hill, "Avrupa'nın Uluslararası Gelişiminde Diplomasi Tarihi" adlı kitabının önsözünde, diplomasinin yakın tarihini üç döneme ayırıyor: 1) devrim çağı; 2) anayasa hareketi; 3) günümüzdeki "ticari emperyalizm"* çağı. Bir başka yazar, 1870'ten beri Büyük Britanya'nın "dünya politikası"nın tarihini dört döneme ayırmaktadır:1) Birinci Asya dönemi — Rusya'nın Orta Asya'da Hindistan'a doğru sarkmasına karşı mücadele dönemi; 2) Afrika dönemi (yaklaşık olarak 1885–1902) — Afrika'nın paylaşılması konusunda Fransa ile mücadele (1898 "Fachoda" çatışması — Fransa ile savaşa ramak kalnuştı); 3) İkinci Asya dönemi — Japonya'yla Rusya'ya karşı ittifak, ve 4) "Avrupa" dönemi — özellikle Almanya'ya karşı.* Bankacı Rießer ta 1905'te, "politik ileri karakol çatışmaları mali alanda yapılıyor" diye yazıyor ve Fransız mali sermayesinin İtalya'daki faaliyetleriyle iki ülkenin politik ittifakına nasıl zemin hazırladığını; Almanya ile İngiltere arasında İran konusunda, bütün Avrupa kapitalistleri arasında Çin istikrazları konusunda nasıl bir mücadele geliştiğini gösteriyordu. İşte emperyalist çatışmalarla kopmaz bir bağ içindeki barışçıl "ultra-emperyalist" ittifakların canlı gerçeği böyledir!

Kautsky'nin, kaçınılmaz biçimde emperyalizmi şirin göstermeye götüren emperyalizmin en derin çelişkilerini gizlemesi, yazarın emperyalizmin politik özellikleri konusundaki eleştirisinde de izlerini bırakmıştır. Emperyalizm her yere özgürlük değil, hegemonya eğilimi götüren mali sermayenin ve tekellerin çağıdır. Bu eğilimin sonucu ise, politik rejim ne olursa olsun, tüm çizgi boyunca gericilik-

* *"Mali Sermaye", s. 487 (agy. s. 480 —Red.)*

tir, mevcut çelişkilerin bu alanlarda da aşırı ölçüde şiddetlenmesidir. Özellikle ulusal baskı ve ilhak eğilimleri de, yani ulusal bağımsızlığın ihlali de özellikle yoğunlaşmaktadır (çünkü ilhak, ulusların kendi kaderini tayininin çiğnenmesinden başka bir şey değildir). Hilferding, emperyalizm ile ulusal baskının şiddetlenmesi arasındaki bağıntıyı çok doğru bir biçimde vurguluyor:

> "Yeni açılmış ülkelerin kendisinde ise —diye yazıyor o— ithal edilmiş kapitalizm, çelişkileri iyice derinleştirir, ulusal bilinçleri uyanmakta olan halklarda kolayca yabancı sermayeye karşı tehlikeli birtakım önlemlere dönüşebilecek olan giderek yükselen bir direnişe yol açar. Eski toplumsal ilişkiler temelden devrimcileşir, 'tarihsiz uluslar'ın binlerce yıldan beri süregelen tarıma bağımlılıkları parçalanır, onlar da kapitalist girdaba sürüklenirler. Bizzat kapitalizm, boyunduruk altındakilere kurtuluşun yollarını ve araçlarını sunar. Bir zamanlar Avrupa uluslarının en yüce amacı olan ekonomik ve kültürel özgürlüğün bir aracı olarak üniter ulusal devlet kurma amacı, bu toplumların da amacı olur. Bu bağımsızlık hareketi, Avrupa sermayesini en değerli ve en umut veren sömürü alanlarında tehdit etmekte ve Avrupa sermayesi, ancak askeri güçlerini durmaksızın artırmak yoluyla egemenliğini koruyabilmektedir."*

Eklemek gerekir ki, emperyalizm sadece yeni açılnuş ülkelerde değil, eski ülkelerde de ilhaklara, artan ulusal baskılara, bunun sonucu olarak da artan bir direnmeye yol açmaktadır. Kautsky politik gericiliğin emperyalizm tarafından güçlendirilmesine karşı çıkıyor, fakat özellikle acil hale gelmiş olan bir sorunu, yani emperyalizm çağında oportunistlerle bir birliğin olanaksız olduğunu karanlıkta bırakıyor. İlhaklara karşı çıkıyor ama itirazlarını, oportünistler için mümkün olduğunca kolay kabul edilebilir, en az incitici biçimde sunuyor. Doğrudan doğruya Alman kamuoyuna hitap etmesine rağmen, yine de en önemli, en güncel bir noktayı, örneğin Alsas-Loren'in Almanya tarafından ilhak edildiğini örtbas ediyor. Kautsky'nin bu "zihinsel sapkınlığı"nı değerlendirmek için bir örnek verelim. Diyelim ki bir Japon, Filipinlerin Amerika tarafından ilhak edilmesini mahkûm ediyor. Birçok kişi, onun bunu genel olarak ilhaklardan nefret ettiği

Japonya tarafından ilhak edilmesine karşı çıktığı ve Kore'nin Japonya'dan ayrılma özgürlüğünü savunduğu zaman kabul etmek durumunda değil miyiz?[30]

Kautsky'nin gerek emperyalizmi teorik tahlili, gerekse de emperyalizmi ekonomik ve politik eleştirisi, ***tamamen,*** Marksizmle hiç bağdaşmayacak bir ruhla, temel çelişkileri gizlemek, yumuşatmak ve Avrupa işçi hareketi içinde oportünizmle yıkılmakta olan birliği ne pahasına olursa olsun muhafaza etmek ruhuyla doludur.

X— EMPERYALİZMİN TARİHTEKİ YERİ

Ekonomik özü itibariyle emperyalizmin, tekelci kapitalizm olduğunu gördük. Sadece bu bile emperyalizmin tarihteki yerini belirlemeye yeter; çünkü serbest rekabet zemininde ve serbest rekabetten doğan tekel, kapitalist düzenden daha yüksek bir toplumsal ve ekonomik düzene geçişi ifade eder. İncelediğimiz dönemin ayırt edici özelliği olan tekellerin dört bellibaşlı tipine ya da tekelci kapitalizmin dört bellibaşlı belirtisine özellikle değinmemiz gerekir.

Birincisi: Tekel, çok yüksek bir gelişme aşamasına ulaşmış üretimin yoğunlaşmasından doğmuştur. Kapitalistlerin tekelci birlikleri şunlardır: karteller, sendikalar ve tröstler. Bunların bugünkü ekonomik yaşamda ne kadar önemli bir rol oynadıklarını gördük. Tekeller 20. yüzyılın başlarında, gelişmiş ülkelerde tam bir egemenlik kurdular. Kartelleşme yolunda ilk adımlar, yüksek gümrük himayesinden yararlanan ülkelerde (Almanya, Amerika) atılmış olmasına rağmen, serbest ticaret sistemi içinde olan İngiltere'de de, biraz geç olmakla birlikte, aynı temel olay, yani tekellerin üretimin yoğunlaşmasından doğuşu görülmüştür.

İkincisi: Tekeller, kapitalist toplumun özellikle tayin edici —ve en fazla kartelleşmiş— sanayi dallarında (kömür ve demir sanayiinde) en önemli hammadde kaynaklarına elkonmasına yol açnuştır. En önemli hammadde kaynaklarının böyle tekel altına alınması büyük sermayenin gücünü muazzam ölçüde artırmış ve kartelleşmiş sanayi

En gelişmiş kapitalist ülkelerdeki üç beş büyük banka, sanayi sermayesiyle banka sermayesi arasında bir "kişisel birlik" gerçekleştirmiş ve bütün ülkenin sermaye ve para gelirlerinin en büyük bölümünü oluşturan milyarların denetimini elinde toplamıştır. Modern burjuva toplumunda, istisnasız bütün ekonomik ve politik kurumların üzerine sımsıkı bir bağımlılık ağı germiş olan mali oligarşi, bu tekelin en çarpıcı tezahürüdür.

Dördüncüsü: Tekel sömürgecilik politikasından doğmuştur. Mali sermaye, sömürge politikasının bir sürü "eski" dürtüsüne, hammadde kaynakları, sermaye ihracı, "nüfuz bölgeleri", yani kârlı işler, ayrıcalıklar, tekel kârları ve nihayet genel olarak ekonomik önem taşıyan topraklar için mücadeleyi de eklemiştir. Avrupalı güçlerin sömürgeleri, 1876'da olduğu gibi, Afrika kıtasının onda birini geçmediği sıralarda, sömürge politikası tekelci olmayan biçimde, ülkenin bir çeşit "yağma" ile ele geçirilmesi biçiminde gelişebilirdi. Fakat Afrika'nın onda dokuzunun ele geçirildiği (1900 dolaylarında) ve dünyanın tamamen paylaşıldığı noktada, kaçınılmaz olarak bir sömürge tekeli çağı açılmış, bunun sonucu olarak da dünyanın paylaşılması ve yeniden paylaşılması yolunda son derece şiddetli bir mücadele başlamıştır.

Tekelci kapitalizmin, kapitalizmin bütün çelişkilerini ne kadar keskinleştirdiği herkesçe bilinmektedir. Bu konuda yüksek fiyatları ve kartellerin baskısını anımsamak yeter. Çelişkilerin keskinleşmesi, uluslararası mali sermayenin kesin zaferiyle açılmış olan tarihsel geçiş döneminin en büyük itici gücüdür.

Tekeller, oligarşi, özgürlük eğilimi yerine egemenlik eğilimi, sayıları gitgide artan küçük ya da zayıf ulusların, zengin ya da güçlü birkaç ulus tarafından sömürülmesi — bütün bunlar emperyalizme, onu asalak ve çürüyen kapitalizm olarak nitelememize yol açan özellikler kazandırmıştır. Burjuvazisinin artan ölçüde sermaye ihracından gelen kazançlar ve "kupon kırpmak"la yaşadığı "rantiye devlet", tefeci devlet, giderek daha belirgin biçimde, emperyalizmin eğilimlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu çürüme eğiliminin, kapitalizmin hızlı gelişmesini dışladığını sanmak yanlış olur; durum kesinlikle böyle değildir. Emperyalist dönemde bazı sanayi kolları, burjuvazinin bazı kesimleri, bazı ülkeler, bu eğilimlerden kâh birini kâh ötekini,

Almanya'mn ekonomik gelişmesinin hızı konusunda şöyle yazıyor:

> "Önceki dönemin (1848–1870) pek de yavaş olmayan gelişmesi, bütün Alman ekonomisinin ve özellikle bu dönemdeki (1870–1905) Alman bankacılığının gelişme hızı karşısında, başdöndürücü hızlarıyla sadece sokaktaki kayıtsız yayalar için değil, içindekiler için de bir tehlike oluşturan bugünkü otomobiller karşısında kutsal Cermen imparatorluğunun posta arabalarının hızı gibi kalmaktadır."

Fakat bu mali sermaye böylesine olağanüstü bir hızla büyüdüğü için, daha zengin uluslardan —ve sadece barışçıl yöntemlerle de değil— ele geçirilebilecek sömürgeleri daha "sakin" bir biçimde elde etmeye yönelmeye isteksiz değildi. Birleşik Devletler'de son on yıllarda gelişme, Almanya'dakinden de hızlı olmuştur; ve tam da ***bu sayede,*** modern Amerikan kapitalizminin asalak niteliği iyice gün yüzüne çıkmıştır. Öte yandan, örneğin Birleşik Devletler'in cumhuriyetçi burjuvazisinin, monarşist Japon ya da Alman burjuvazileriyle karşılaştırılması gösteriyor ki, emperyalizm döneminde en büyük politik farklar bile son derece zayıflamaktadır; bu da, genelde önemsiz olduğu için değil, bütün bu durumlarda çok açık bir biçimde belirmiş asalak nitelikte bir burjuvazinin varlığından ötürü böyle olmaktadır.

Birçok sanayi dalından birinin ya da birçok ülkeden birinin vs. kapitalistlerinin elde ettikleri yüksek tekel kârları, onların bazı işçi kesimlerini ve hatta, bir süre için de olsa, oldukça önemli bir işçi azınlığını satın almalarını ve onları tüm diğerlerine karşı belli bir sanayiin ya da belli bir ulusun burjuvazisinin tarafına kazanmalarını ekonomik olarak mümkün kılar. Dünyayı paylaşmak için mücadele eden emperyalist devletler arasındaki çelişkilerin şiddetlenmesi bu eğilimi daha da güçlendirmektedir. Gelişmenin emperyalist özellikleri, başka ülkelere kıyasla oldukça erken belirdiği için, en önce ve en belirgin biçimde İngiltere'de etkisini gösteren emperyalizm ile oportünizm arasındaki bağ böyle oluşmuştur. Örneğin L. Martov gibi bazı yazarlar, emperyalizmle işçi sınıfı hareketi içinde oportünizm arasındaki bağıntıyı —günümüzün özellikle göze çarpan bir gerçeği olmasına rağmen— şöyle bir "resmi iyimserlik"le (Kautsky ve Huysman zihniyetiyle) bir kenara itmek istiyorlar: Oportünizmin artmasına yol açan şey eğer ilerleyen kapitalizm olsaydı, ya da oportünizme eğilimli olanlar en iyi ücret alan işçiler olsalardı, o zaman

ferinin kalıcılığının güvencesi değildir; sağlıklı bir bedende bir çıbanın hızla büyüyüp baş vermesi nasıl sadece o çıbanın daha çabuk patlaması ve organizmanın iyileşmesi sonucunu doğurursa, bu da tıpkı öyledir. Bu bakımdan, emperyalizme karşı mücadelenin, bu mücadele oportünizme karşı mücadeleyle kopmaz biçimde bağlanmadıkça boş bir sözden ibaret kalacağını bir türlü anlamak istemeyenler, en tehlikeli kimselerdir.

Emperyalizmin ekonomik özü üzerine yukarıda söylenenlerin tümünden şu sonuç çıkıyor: Emperyalizmi bir geçiş kapitalizmi, daha doğrusu can çekişen kapitalizm olarak tanımlamak gerekir. Bu açıdan burjuva iktisatçılarının modern kapitalizmi anlatırken sık sık "iç içe geçme", "tekbaşınalığın ortadan kalkması" vs. gibi deyimler ve sözler kullandıklarını belirtmek çok öğretici olacaktır; bankalar, "görevleri ve gelişmeleri gereği, ekonomik yönden, sadece özel nitelik taşıyan işletmeler değildir, gittikçe, sadece özel nitelik taşıyan ekonomik düzenin alanının dışına çıkmaktadırlar". Bu sözleri söylemiş olan aynı Rießer, çok büyük bir ciddiyetle, Marksistlerin "toplumsallaştırma" ile ilgili "kehanetleri"nin "gerçekleşmediğini" rahatça ilan edebiliyor.

fiu "iç içe geçme" sözcüğü ne demek acaba? Sadece, gözlerimizin önünde gerçekleşen sürecin en göze çarpan özelliğini anlatıyor. Gözlemcinin, ağaçlardan ormanı göremediğini gösteriyor. Dışta olanı, rastgele ve karmakarışık olanı bayağı biçimde kopya ediyor. Gözlemcinin, işlenmemiş malzemeleri altında ezildiğini, bu malzemenin anlam ve önemini kesinlikle kavrayamadığını ele veriyor. Hisse senetleri sahipliği, özel mülk sahipleri arasındaki ilişkiler "rastgele iç içe geçiyor". Fakat bu "iç içe"liğin temelinde yatan, onun temelini oluşturan şey, değişen toplumsal üretim ilişkileridir. Büyük bir işletme, kitlesel verilerin tam hesabı temelinde planlı bir şekilde onlarca milyon insan için gerekli bütün hammaddenin üçte ikisinin ya da dörtte üçünün teminini örgütleyen dev bir işletme olduğunda; bu hammaddeler sistemli ve örgütlü bir biçimde bazen birbirinden yüzlerce, binlerce Verst uzaklıktaki en uygun üretim yerlerine ulaştırılıyorsa; çeşitli mamul maddelerin yapımına kadar hammaddenin birbirini izleyen işlenme evreleri bir merkez tarafından yönetiliyorsa; bu ürünler, tek bir plan dahilinde on milyonlarca, yüz milyonlarca tüketiciye dağıtılıyorsa

ilişkiler ve özel mülkiyet ilişkileri, artık içeriğine uymayan bir kabuktan çıkarılması yapay olarak geciktirilirse kesinlikle çürüyecek olan, bu çürüme durumunu oldukça uzun sürdürse de (en kötü olasılıkla, oportünist çıbanın iyileşmesinin uzun zaman alması halinde) sonuçta kesinlikle atılacak olan bir kabuktan ibarettir.

Alman emperyalizminin coşkun hayranı Schulze-Gaevernitz şöyle haykırıyor:

"Alman bankacılık dünyasının yönetimi, kesin olarak, sayıları bir düzineyi geçmeyen kişinin eline bırakılmışsa, bugün bunların çalışmaları, kamu yararı açısından, çoğu bakanınkinden daha önemlidir." (Bankacıların, bakanların, büyük sanayicilerin, rantiyelerin "iç içe geçmesi" burada sessizce geçiştiriliyor…). "Söz konusu gelişme eğilimlerinin sonuna kadar vardığını düşünelim: Ulusun para sermayesi bankalarda toplanmış olacak, bankalar kendi aralarında bir kartel halinde toplanacak, ulusun yatırım sermayesi menkul kıymetlere dökülmüş olacak. O zaman Saint-Simon'un dahice sözleri gerçekleşecek: 'Ekonomik ilişkilerin tek bir düzene uymaksızın geliştiği gerçeğine dayanan bugünkü üretim anarşisi, yerini, bir üretim örgütlenmesine bırakmak zorundadır. Üretim, artık birbirinden bağımsız ve insanın ekonomik gereksinimlerini bilmeyen girişimcilerin eseri olmaktan çıkacak, toplumsal bir kurum tarafından yönetilmeye başlanacaktır. Geniş toplumsal ekonomi alanını daha yüksek bir açıdan görmeye yetenekli olan merkezi yönetim yetkilileri, onu, tüm toplumun yararına olacak biçimde ayarlayacak, üretim araçlarını uzman ellere teslim edecek, özellikle üretim ile tüketim arasında sürekli bir uyum bulunmasını gözetecektir. Görevleri arasında ekonomik çalışmanın örgütlenmesi de bulunan kurumlar, şimdiden vardır: ***Bankalar!'*** Gerçi bu sözlerin gerçekleşmesine daha çok uzağız, ne var ki gidiş bu yöndedir; bu, başka bir Marksizmdir, Marx'ın düşündüğünden ayrı, ama sadece biçim bakımından ayrı bir Marksizm!"*

Bunu söylemek zorundayız: Marx ne de güzel "çürütülüyor"; Marx'ın o eksiksiz bilimsel tahlilinden, Saint-Simon'un dahice olmasına rağmen kehanetten ibaret sözlerine doğru geri adım atılıyor.

EK

BASEL ULUSLARARASI OLAĞANÜSTÜ SOSYALİSTLER KONGRESİ MANİFESTOSU

(24-25 KASIM 1912)

Enternasyonal, Stuttgart ve Kopenhag Kongreleri'nde bütün ülkelerin proleterleri için savaşa karşı mücadele için şu kılavuz ilkeleri saptamıştır:

> "Bir savaş tehlikesiyle karşı karşıya bulunuluyorsa taraf ülkelerde ki çalışan sınıflar ve onların parlamentodaki temsilcileri, Enternasyonal Bürosu'nun birleştirici faaliyetiyle de desteklenerek, kendilerine en etkili görünen araçları kullanmak yoluyla —ki bu araçlar sınıf mücadelesinin şiddetlenmesi ve genel politik durumun şiddetlenmesiyle doğal olarak değişir— savaşın başlamasını engellemekle yükümlüdürler.
>
> Eğer savaş buna rağmen patlak verirse, savaşın hızla sona erdirilmesi için çaba sarfetmek ve savaşın neden olduğu ekonomik ve politik krizden halkın uyanması için yararlanmak ve böylece kapitalist sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılmasını hızlandırmakla yükümlüdürler."

Son zamanlarda meydana gelen olaylar, proletaryaya, planlı ve ortak eylemleri için her zamankinden daha büyük bir güç ve enerji harcamak görevini vermiştir. Bir yanda genel silahlanma çılgınlığı yiyecek madde fiyatlarındaki artışı şiddetlendirmiş ve böylece sınıf çelişkilerini keskinleştirmiş ve işçi sınıfı içine engellenmesi mümkün olmayan bir öfke taşımıştır. İşçiler bu huzursuzluk ve israf sistemine bir sınır koymak istiyor. Öte yanda tekrar tekrar geri dönen savaş tehlikeleri giderek daha tahrik edici olmakta. Avrupa'nın bü-

yük halkları sürekli birbirlerine karşı tahrik edilme noktasındalar, akla ve insanlığa karşı bu saldırılar halkın çıkarına olan en küçük bir bahaneyle bile haklı gösterilemez.

Bugüne kadar korkunç bir dehşete neden olan Balkan krizi, yaygınlaşmaya devam ederse uygarlık ve proletarya için çok korkunç bir tehlike olacak. Aynı zamanda bu felaketin büyüklüğüyle çıkarların küçüklüğü arasındaki çelişki nedeniyle dünya tarihinin alçakça bir eylemi olacak.

O nedenle Kongre, bütün ülkelerin sosyalist parti ve sendikalarının, savaşa karşı savaşta tam bir görüş birliğinde olduğunu memnuniyetle saptar.

Bütün ülkelerin proleterleri aynı zamanda emperyalizme karşı mücadele için ayağa kalkarken, Enternasyonal'in her seksiyonu ülkesindeki hükümetin karşısına proletaryanın direnişini koyar ve ulusunun kamuoyunu savaş heveslerine karşı seferber ederken, tehlikede olan dünya barışını kurtarmaya şimdiye kadar bir çok katkısı olmuş bütün ülkelerin işçilerinin büyük işbirliği yaratılmıştır. Egemen sınıfların bir dünya savaşının sonunda patlak verecek olan proletarya devriminden korkusunun barışın esas garantisi olduğu görülmüştür.

O nedenle Kongre, sosyal-demokrat partileri, eylemlerini, uygun buldukları bütün araçlarla sürdürmeye çağırır ve bu ortak eylemde her partinin özel görevlerini gösterir.

Balkan Yarımadası'nın Sosyal-demokrat partilerinin önünde zor bir görev var. Avrupa'nın büyük devletleri, bütün reformları sistemli olarak engelleyerek Türkiye'de zorunlu olarak isyan ve savaşa yolaçan dayanılmaz ekonomik, ulusal ve politik koşulların yaratılmasını sağladılar. Bu durumdan hanedanlar ve burjuvaziler için yararlanılması karşısında Balkanların sosyal-demokrat partileri kahramanca bir cesaretle bir demokratik federasyon talebini ileri sürdüler. Kongre, bu partilerden, takdire şayan tutumlarında ısrarlı olmalarını talep eder. Balkanlarm sosyal-demokrasisinin, savaştan sonra, Balkan savaşının büyük kurbanlarla elde edilmiş kazanımlarının hanedanlar, militarizm ve yayılması Balkan devletlerinin çıkarları için kötüye kullanılmasını engelemek için her şeyi yapmasını bekler. Fakat Kongre özellikle Balkanlardaki sosyalistleri sadece Sırplar, Bulgarlar, Romenler ve Yunanlılar arasındaki eski düşmanlıkların yeniden canlandırılmasına değil, aynı zamanda şu an başka bir savaş kampında bulunan Balkan halkları, Türkler ve Arnavutlarında tecavüze uğramasına karşı çıkmaya çağırır. O nedenle Balkan sosyalistlerinin görevi, bu halkların her türlü hak gaspına uğramalarıyla mücadele etmek ve

zincirden boşanmış olusal şovenizme karşı Arnavutlar, Türkler ve Romenler de dahlil bütün Balkan halklarının kardeşliğini açıklamaktır.

Avusturya, Macaristan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna ve Hersek sosyal-demokrat partilerinin görevi, Tuna Monarşisinin Sırbistan'a saldırısına karşı etkili eylemini bütün gücüyle sürdürmektir. Bu partilerin görevi, bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da Sırbistan'ı silah zoruyla savaşın bir sonucu olarak soymak, bir Avusturya sömürgesine dönüştürmek ve hanedanlık çıkarları uğruna Avusturya-Macaristan halklarını ve onlarla birlikte Avrupa'nın bütün uluslarını en büyük tehlikeye atma planlarına karşı çıkmaktır. Aynı şekilde Avusturya-Macaristan sosyal-demokrat partileri gelecekte de Güney Slovakya'nın Avusturya-Macaristan monarşisinin sınırları içinde kalan Habsburg Sarayı tarafından yönetilen kısmındaki halkın demokratik özerk yönetime kavuşması için mücadele edeceklerdir.

Avusturya-Macaristan Sosyal-Demokrat Partileri ve İtalyan sosyalistleri Arnavutluk sorununa özel bir dikkat göstermek durumundadırlar. Kongre Arnavutluk halkının özerklik hakkını kabul eder. Ne var ki özerklik maskesi altında Arnavutluk'un Avusturya-Macaristan ve İtalyanların egemenlik heveslerine kurban edilmesine karşı çıkar. Kongre, burada sadece Arnavutluk için değil, çok uzak olmayan bir zamanda Avusturya-Macaristanla İtalya arasındaki barışın da bozulması tehlikesini görür. Arnavutluk, ancak bir demokratik Balkan Federasyonunun özerk bir halkası olarak gerçekten bağımsız bir yaşam sürebilir. O nedenle Kongre, Avusturya-Macaristan ve İtalyan sosyal-demkoratlarını, hükümetlerinin, Arnavutluğu kendi nüfuz alanlarına çekme yönündeki her türlü çabasına karşı mücadele etmeye ve Avusturya-Macaristanla İtalya arasında barışçıl ilişkilerin sağlamlaştırılması çabalarını sürdürmeye çağırır.

Kongre Rus işçilerinin protesto grevini, Rusya ve Polonya proletaryasının Çarlık karşı-devriminin vurduğu darbelerin etkisinden kurtulmaya başladığının garantisi olarak sevinçle selamlar. Kongre, kendi ülkesindeki halkları kanla bastırmasının, Balkan halklarına bir çok kez ihanet etmesinin ve onları düşmanlarına satmasının ardından bir savaşın kendisi için yolaçacağı sonuçların yarattığı korkuyla ve yine kendisinin neden olduğu bir ulusalcı hareketin baskısının yarattığı korku arasında yalpalayan Çarlığın caniyane hilelerine karşı en güçlü garantiyi burada görür. Fakat Çarlık bugün yine Balkan uluslarının kurtuluşçu tavrına girmeye kalkışıyorsa bunun nedeni sadece bu iki yüzlü bahaneyle kanlı savaşta Balkanlarda üstünlüğü yeniden

ele geçirmektir. Kongre, Rusya, Finlandiya ve Polonya'nın güçlenen kente ve kır proletaryasının örülen bu yalan ağını parçalamalarını, Çarlığın her türlü savaş macerasına karşı çıkmalarını, Çarlığın, gerek Ermenistan, gerekse de Konstantinopel'e, karşı her türlü saldırısıyla mücadele etmelerini ve bütün güçlerini Çarlığa karşı devrimci kurtuluş savaşının yenilenmesine yoğunlaştırmalarını bekler. Bizzat boyunduruk altına aldığı halkların demokrasisinin en korkunç düşmanı olan, yokedilmesi bütün Enternasyonal tarafından en öncelikli görevlerden biri olarak görülmesi gereken Çarlık, Avrupa'nın bütün gerici devletlerinin de umududur.

Ne var ki Enternasyonal aksiyonu içinde en önemli görev Almanya, Fransa ve İngiltere işçi sınıfına düşmektedir. Bu ülkelerin işçilerinin şu anki görevi, hükümetlerinden, gerek Avusturya-Macaristan'a, gerekse de Rusya'ya hiç bir destek vermemelerini, Balkan karmaşasına karışmaktan kaçınmalarını ve kesin tarafsızlıklarını korumalarını talep etmektir. Önde gelen üç büyük kültür halkının Sırp-Avusturya kıyı şeridi için savaşmaları caniyane bir çılgınlık olacaktır. Almanya ve Fransa işçilerinin Balkan çatışmasına herhangi bir gizli anlaşmayla sağlanan müdahale yükümlülüğünün varlığını kabul etmeleri olanaksızdır.

Ancak Türkiye'nin askeri çöküşünün ardından Önasya'da Osmanlı egemenliğinin sarsılması gündeme gelirse, bu durumda İngiltere, Fransa ve Almanya sosyalistlerinin görevi, doğrudan doğruya dünya savaşına yolaçacak olan Önasya'da fetih politikasına bütün güçleriyle karşı çıkmaktır. Kongre İngiltere'yle Almanya arasındaki yapay olarak beslenen düşmanlığı Avrupa barışı için en büyük tehlike olarak değerlendirir. O nedenle Kongre, her iki ülkenin işçi sınıfının bu karşıtlığı aşma çabalarını selamlar. Bu amaç için en iyi yolun Almanya'yla İngiltere arasında denizde silahlanmanın durdurulması ve ganimet hakkının kaldırılması üzerine bir anlaşma yapılması olduğunu düşünür. Kongre İngiltere ve Alman sosyalistlerini böyle bir anlaşmanın yapılması için ajitasyon yürütmeye çağırır.

Bir yanda Almanya, öte yanda İngiltere ve Fransa arasındaki karşıtlığın aşılması, dünya barışı için en büyük tehlikeyi ortadan kaldıracak, bu karşıtlıktan yararlanan Çarlığın güçlü konumunu sarsacak, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a saldırısını olanaksız kılacak ve dünyada barışı güvence altına alacaktır. Enternasyonal, çabalarını öncelikle bu hedefe yöneltir.

Kongre, bütün sosyalist Enternasyonal'in dış politikanın bu ilkeleri üzerinde görüş birliğinde olduğunu saptar. Bütün ülkelerin işçilerini kapitalist

emperyalizmin karşısına proletaryanın uluslararası dayanışmasının gücünü koymaya çağırır. Bütün devletlerin egemen sınıflarını, kapitalist üretim biçiminin yolaçtığı kitlesel sefaleti savaş hareketleriyle daha da kesikinleştirmemeleri yolunda uyarır. Kongre ısrarla barış talep eder. Hükümetler, Avrupa'nın içinde bulunduğu şu durumda ve işçilerin bu ruh halinde kendileri için tehlike yaratmadan savaşı başlatamayacaklarını unutmamalılar, Alman-Fransız savaşının devrimci Komüne yolaçtığını, Rus-Japon savaşının Rus İmparatorluğu halklarının devrimci güçlerini harekete geçirdiğini, karada ve denizde silahlanma yarışının İngiltere ve kara Avrupası'nda sınıf çatışmalarını şiddetlendirdiğini ve dev iş bırakmalarına neden olduğunu anımsamalılar. Hükümetlerin sadece bir dünya savaşının korkunçluğunun düşüncesinin bile işçi sınıfının öfke ve isyanına yolaçması gerektiğini kavramamaları çılgınlık olacaktır. Proleterler, kapitalistlerin kârları, hanedanların hırsları, ya da diplomatik gizli anlaşmaların yüksek şerefi uğruna birbirlerine ateş etmenin cinayet olduğunu hissediyorlar.

Eğer hükümet erkleri, her türlü normal gelişme olanağını engelleyecek ve böylece proletaryayı ümitsiz adımlar atmaya itcek olurlarsa, kendilerinin neden olduğu krizin sonuçlarının sorumluluğunu kendileri taşımak zorunda kalacaklardır.

Enternasyonal bu krizi engellemek için çabalarını iki tatına çıkaracak, daha güçlü bir ısrarla karşı çıkacak, propagandasını daha enerjik ve kapsamlı yürütecektir. O nedenle Kongre, Enternasyonal Sosyalist Büroyu, olayları daha büyük bir dikkatle izlemek ve ne olursa olsun proleter partiler arasındaki ilişkiyi korumak ve güçlendirmekle görevlendirir.

Proletarya, şu an insanlığın bütün geleceğinden sorumlu olduğunun bilincindedir. Katliam, açlık, salgın hastalık dehşeti tehditi altında bulunan halkların gelişmişliklerinin yokedilmesini engellemek için proletarya bütün gücünü harcayacaktır.

Bütün ülkelerin proleterleri ve sosyalistleri, Kongre böylesine belirleyici bir anda sesinizi yükseltmeniz için sizlere sesleniyor! İradenizi bütün biçimlerde ve her yerde ilan edin, protestonuzu bütün öfkenizle parlamentolarda ifade edin, büyük gösterilerde kalabalıklar olarak birleşin, proletaryanın örgütlülüğünü ve gücünü sizin ellerinize verecek bütün olanaklardan yararlanın! Hükümetlerin sürekli proletaryanın uyanık ve coşkulu barış isteğini gözönünde bulundurmalarını sağlayın! Sömürü ve katliamların dünyası olan kapitalist dünyanın karşısına barışın ve halkların kardeşliğinin dünyası olan proleter dünyayı koyun!

"Basel Uluslararası Olağanüstü Sosyalistler Kongresi,

24-25 Kasım 1912",
Berlin 1912, s. 25-27.

EK

Olağanüstü Basel Uluslararası Sosyalist Kongresi Manifestosu (24-25 Kasım 1912)

Stuttgart ve Kopenhag Kongreleri'nde Enternasyonal, bütün ülkelerin proleterleri için savaşa karşı mücadelede şu kılavuz ilkeleri saptamıştır:

"Bir savaş patlak vermekle tehdit ettiğinde, taraf ülkelerdeki emekçi sınıflar ve onların parlamentodaki temsilcileri, Enternasyonal Bürosu'nun birleştirici faaliyetiyle de desteklenerek, kendilerine en etkili görünen araçları – ki bu araçlar sınıf mücadelesinin şiddetlenmesi ve genel politik durumun sertleşmesiyle doğal olarak değişir – kullanarak savaşın başlamasını engellemekle yükümlüdürler.

Eğer savaş buna rağmen patlak verirse, savaşın hızla sona erdirilmesi için çaba sarfetmek ve savaşın neden olduğu ekonomik ve politik krizden halkı uyandırmak için yararlanmak ve böylece kapitalist sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılmasını hızlandırmak görevdir."

Son zamanlardaki olaylar, proletaryaya, planlı ve ortak eylemler için en büyük güç ve enerjiyi harcama görevini her zaman olduğundan daha çok vermiştir. Bir yandan genel silahlanma çılgınlığı yiyecek maddelerindeki pahalılığı şiddetlendirerek sınıf çelişkilerini keskinleştirmiş ve işçi sınıfı içine engellenmesi mümkün olmayan bir öfke taşımıştır. İşçiler bu huzursuzluk ve israf düzenine bir sınır çekmek istemektedirler. Öte yandan durmaksızın tekrarlanan savaş tehditleri gittikçe daha tahrik edici bir etki

yapmaktadır. Avrupa'nın büyük halkları sürekli birbirlerine karşı tahrik edilme noktasındadır; akla ve insanlığa karşı bu saldırılar, en küçük bir halk çıkarı bahanesiyle bile haklı gösterilemez.

Bugüne kadar korkunç bir dehşete neden olan Balkan krizi, yaygınlaşmaya devam ederse uygarlık ve proletarya için çok korkunç bir tehlike olacaktır. Aynı zamanda bu felaketin büyüklüğüyle, bu savaşta rol oynayan çıkarların küçüklüğü arasındaki korkunç çelişki yüzünden dünya tarihinin en alçakça eylemi olacaktır.

Bu nedenle Kongre, tüm ülkelerin sosyalist parti ve sendikalarının, savaşa karşı savaşta tam bir görüş birliği içinde olduğunu memnuniyetle saptar.

Bütün ülkelerin proleterleri eşzamanlı olarak emperyalizme karşı mücadele için ayağa kalkarak, Enternasyonal'in her seksiyonu ise ülkesindeki hükümetin karşısına proletaryanın direnişini koyarak ve ulusunun kamuoyunu savaş heveslerine karşı seferber ederek, tehlikede olan dünya barışını kurtarmaya şimdiye kadar pekçok katkıda bulunmuş olan bütün ülkelerin işçilerinin büyük işbirliği yaratılmıştır. Egemen sınıfların bir dünya savaşı sonunda patlak verecek proleter devrimden duyduğu korkunun barışın esas garantisi olduğu görülmüştür.

Bu nedenle Kongre, sosyal-demokrat partileri, eylemlerini amaca uygun gördükleri bütün araçlarla sürdürmeye çağırır ve bu ortak eylemde her partiye özel görevler yükler.

Balkan Yarımadası'nın sosyal-demokrat partilerinin önünde zor bir görev var. Avrupa'nın büyük devletleri, bütün reformları sistemli olarak engelleyerek, Türkiye'de zorunlu olarak galeyan ve savaşa yolaçan dayanılmaz ekonomik, ulusal ve politik koşulların yaratılmasını sağladılar. Bu durumdan hanedanların ve burjuvazilerin çıkarları doğrultusunda yararlanılmasına karşı Balkan sosyal-demokrat partileri, kahramanca bir cesaretle, bir

demokratik federasyon talebini ileri sürdüler. Kongre, bu partilerden, takdire şayan tutumlarında ısrarlı olmalarını talep eder: Balkan sosyal-demokrasisinin, savaştan sonra, Balkan savaşının büyük kurbanlarla elde edilmiş kazanımlarının hanedanlar, militarizm ve Balkan devletlerinin yayılma heveslisi burjuvazileri tarafından kendi çıkarları için kötüye kullanılmasını engellemek için elinden gelen herşeyi yapacağını bekler. Fakat Kongre özellikle Balkanlardaki sosyalistleri, sadece Sırplar, Bulgarlar, Romenler ve Yunanlılar arasındaki eski düşmanlıkların yeniden canlandırılmasına değil, aynı zamanda şu anda savaşın diğer kampında bulunan Balkan halklarının, Türklerin ve Arnavutların tecavüze uğramasına da karşı çıkmaya çağırır. Bu nedenle Balkan sosyalistlerinin görevi bu halkların her türlü hak gaspına uğramalarıyla mücadele etmek ve zincirden boşanmış ulusal şovenizme karşı Arnavutlar, Türkler ve Romenler de dahil bütün Balkan halklarının kardeşleşmesini ilan etmektir.

Avusturya, Macaristan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna ve Hersek sosyal-demokrat partilerinin görevi, Tuna monarşisinin Sırbistan'a saldırısına karşı etkili eylemini bütün gücüyle sürdürmektir. Bu partilerin görevi, bugüne kadar olduğu gibi, silah zoruyla Sırbistan'ı savaşın sonuçlarından mahrum bırakma, onu bir Avusturya sömürgesine dönüştürme ve hanedanlık çıkarları uğruna bizzat Avusturya-Macaristan halklarını ve onlarla birlikte Avrupa'nın bütün uluslarını en büyük tehlikelere atma planlarına karşı çıkmaya devam etmektir. Aynı şekilde Avusturya-Macaristan sosyal-demokrat partileri gelecekte de, Habsburg Sarayı tarafından yönetilen bizzat Avusturya-Macaristan monarşisi sınırları içindeki Güney Slav halkının demokratik özyönetime kavuşması için mücadele edeceklerdir.

Avusturya-Macaristan sosyal-demokrat partileri ve İtalyan

sosyalistleri Arnavutluk sorununa özel bir dikkat göstermek durumundadırlar. Kongre Arnavutluk halkının özerklik hakkını tanır. Ne var ki özerklik maskesi altında Arnavutluk'un Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın egemenlik heveslerine kurban edilmesine karşı çıkar. Kongre bu heveslerde sadece bizzat Arnavutluk için bir tehlike değil, çok uzak olmayan bir zamanda Avusturya-Macaristan ile İtalya arasındaki barışın da bozulması tehlikesini görür. Arnavutluk, ancak bir demokratik Balkan Federasyonunun özerk bir halkası olarak gerçekten bağımsız bir yaşam sürdürebilir. Bu nedenle Kongre, Avusturya-Macaristan ve İtalya sosyal-demokratlarını, hükümetlerinin Arnavutluk'u kendi nüfuz alanları içine çekme yönündeki her türlü çabasına karşı mücadele etmeye ve Avusturya-Macaristan ile İtalya arasında barışçıl ilişkilerin sağlamlaştırılması çabalarını sürdürmeye çağırır.

Kongre, Rus işçilerinin protesto grevlerini, Rusya ve Polonya proletaryasının Çarlık karşı-devriminin indirdiği darbelerin etkisinden kurtulmaya başladığının garantisi olarak sevinçle selamlar. Kongre bunda, kendi ülkesindeki halkları kanla bastırdıktan, Balkan halklarına sayısız kez ihanet edip onları düşmanlarının eline terkettikten sonra, bir savaşın kendisi için yolaçacağı sonuçların yarattığı korku ile, yine kendisinin neden olduğu bir milliyetçi hareketin baskısının yarattığı korku arasında yalpalayan Çarlığın caniyane entrikalarına karşı en güçlü garantiyi görür. Fakat Çarlık bugün kendini yeniden Balkan uluslarının kurtarıcısı olarak göstermeye soyunuyorsa, bunun nedeni sadece, bu ikiyüzlü bahaneyle kanlı savaşta Balkanlarda üstünlüğü yeniden ele geçirmektir. Kongre, Rusya, Finlandiya ve Polonya'nın güçlenen kent ve kır proletaryasının bu yalan ağını parçalayacağını, Çarlığın her türlü savaş macerasına karşı çıkacağını, Çarlığın, gerek Ermenistan, gerekse de Konstantinopel'e karşı her türlü saldırısıyla mücadele

edeceğini ve tüm gücünü Çarlığa karşı devrimci kurtuluş savaşını yenilemeye yoğunlaştıracağını bekler. Bizzat boyunduruk altına aldığı halkların demokrasisinin en korkunç düşmanı olan, yokedilmesi bütün Enternasyonal tarafından en öncelikli görevlerden biri olarak görülmesi gereken Çarlık, Avrupa'nın bütün gerici devletlerinin de umududur.

Fakat Enternasyonal'in eylemi içinde en önemli görev Almanya, Fransa ve İngiltere'nin işçi sınıfına düşmektedir. fiu anda bu ülkelerin işçilerinin görevi, hükümetlerinden, gerek Avusturya-Macaristan'a, gerekse de Rusya'ya hiçbir destek vermemelerini, Balkan kargaşasına karışmaktan kaçınmalarını ve kesin tarafsızlıklarını korumalarını talep etmektir. Önde gelen üç büyük uygar halk arasında Sırp-Avusturya liman ihtilafı yüzünden bir savaş caniyane bir çılgınlık olacaktır. Almanya ve Fransa işçileri, Balkan çatışmasına müdahale etmek için gizli anlaşmaların sağladığı herhangi bir yükümlülüğünün varlığını tanıyamazlar.

Fakat Türkiye'nin askeri çöküşü daha sonra Önasya'da Osmanlı egemenliğinin sarsılmasına yol açacak olursa, o zaman İngiltere, Fransa ve Almanya sosyalistlerinin görevi, doğrudan doğruya dünya savaşına yolaçacak olan Önasya'da fetih politikasına bütün güçleriyle karşı çıkmaktır. Kongre, Avrupa barışı için en büyük tehlike olarak İngiltere ile Almanya arasında yapay olarak beslenen düşmanlığı görür. Bu nedenle Kongre, her iki ülkenin işçi sınıfının bu karşıtlığı aşma çabalarını selamlar. Bu amaç için en iyi yol olarak, Almanya ile İngiltere arasında denizde silahlanmanın durdurulması ve deniz ganimeti hukukunun kaldırılması üzerine bir anlaşma yapılmasını görür. Kongre, İngiltere ve Almanya sosyalistlerini böyle bir anlaşma yapılması için ajitasyona devam etmeye çağırır.

Bir yanda Almanya, öte yanda İngiltere ve Fransa arasındaki

karşıtlığın aşılması, dünya barışı için en büyük tehlikeyi ortadan kaldıracak, bu karşıtlıktan yararlanan Çarlığın güçlü konumunu sarsacak, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a saldırısını olanaksız kılacak ve dünyada barışı güvence altına alacaktır. Bu nedenle Enternasyonal, çabalarını herşeyden önce bu hedefe yöneltir.

Kongre, bütün sosyalist Enternasyonal'in bu dış politika ilkeleri üzerinde görüş birliği içinde olduğunu saptar. Bütün ülkelerin işçilerini, kapitalist emperyalizmin karşısına proletaryanın uluslararası dayanışmasının gücünü koymaya çağırır. Bütün devletlerin egemen sınıflarını, kapitalist üretim tarzının yolaçtığı kitlesel sefaleti savaş hareketleriyle daha da keskinleştirmemeleri yolunda uyarır. Kongre ısrarla barış talep eder. Hükümetler, Avrupa'nın içinde bulunduğu bu durum ve işçilerin bu ruh hali içinde kendileri için tehlike yaratmadan bir savaş başlatamayacaklarını unutmamalıdırlar, Alman-Fransız savaşının devrimci Komün patlamasına yolaçtığını, Rus-Japon savaşının Rus imparatorluğu halklarının devrimci güçlerini harekete geçirdiğini, karada ve denizde silahlanma yarışının İngiltere'de ve kıta Avrupa'sında sınıf çatışmalarını şiddetlendirdiğini ve dev iş bırakmalarına neden olduğunu anımsamalıdırlar. Hükümetlerin, bir dünya savaşının korkunçluğunun salt düşüncesinin bile işçi sınıfının öfke ve isyanına yolaçması gerektiğini kavramamaları çılgınlık olacaktır. Proleterler, kapitalistlerin kârları, hanedanların hırsları, ya da diplomatik gizli anlaşmaların yüksek şerefi uğruna birbirlerine ateş açmayı bir cinayet olarak algılamaktadırlar.

Eğer hükümet erkleri, her türlü normal gelişme olanağını engelleyerek proletaryayı çılgınca adımlar atmaya itecek olurlarsa, neden oldukları krizin sonuçlarının tüm sorumluluğuna bizzat kendileri katlanmak zorunda kalacaklardır.

Enternasyonal, bu krizi engellemek için çabalarını iki katına çıkaracak, protestosunu gittikçe güçlendirecek, propagandasını gittikçe daha enerjik ve kapsamlı yürütecektir. Bu nedenle Kongre, Enternasyonal Sosyalist Büro'yu, olayları daha büyük bir dikkatle izlemek ve ne olursa olsun proleter partiler arasındaki ilişkiyi korumak ve güçlendirmekle görevlendirir.

Proletarya, şu an insanlığın tüm geleceğinden sorumlu olduğunun bilincindedir. Katliam, açlık, salgın hastalık dehşeti tehdidi altında bulunan tüm halkların gelişmişliklerinin yokedilmesini engellemek için proletarya bütün gücünü harcayacaktır.

Bütün ülkelerin proleterleri ve sosyalistleri, Kongre bu tayin edici anda sizi sesinizi yükseltmeye çağırıyor! İradenizi bütün biçimlerde ve her yerde ilan edin, parlamentolarda protestonuzu tüm şiddetiyle dile getirin, kitleler halinde büyük gösterilerde birleşin, proletaryanın örgüt ve gücünün elinize verdiği bütün olanaklardan yararlanın! Hükümetlerin proletaryanın uyanık ve coşkulu barış isteğini sürekli gözönünde bulundurmalarını sağlayın! Böylelikle sömürü ve katliamların dünyası olan kapitalist dünyanın karşısına barışın ve halkların kardeşliğinin dünyası olan proleter dünyayı koyun!

"Olağanüstü Basel Uluslararası
Sosyalist Kongresi, 24-25 Kasım 1912",
Berlin 1912, s. 25-27.